

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΟΔΗΓΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ:
ΑΡΜΟΝΙΑ (ΤΑΞΕΙΣ: Α΄, Β΄, Γ΄)

ΓΕΝΙΚΟ ΜΟΥΣΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

2015

ΕΙΔΙΚΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ: Δροσουλάκης Κωνσταντίνος, Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ 16 (Συντονιστής)
Κοτίνης Κωνσταντίνος, Εκπαιδευτικός ΠΕ 16.01
Μηνακάκης Δημήτριος, Εκπαιδευτικός ΠΕ 16.01
Τσερπέ Γεωργία – Μαρία, Σχολική Σύμβουλος ΠΕ16

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ
ΕΠΟΠΤΕΙΑΣ:**

Αναγνωσταρά Ευανθία, Σχολική Σύμβουλος ΠΕ16.01

ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ:

Ρώτας Βασίλειος, Εκπαιδευτικός ΠΕ16.01
Καραγιάννης Αναστάσιος, Εκπαιδευτικός ΠΕ16.01

**«ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών»
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ»**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Σωτήριος Γκλαβάς
Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνη Πράξης
Γεωργία Φέρμελη
Σύμβουλος Α' Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το παρόν συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους στο πλαίσιο της πράξης «**ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών**» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση**»

ΓΕΝΙΚΟ ΜΟΥΣΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ

ΟΔΗΓΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ: ΑΡΜΟΝΙΑ

ΤΑΞΕΙΣ: Α΄, Β΄, Γ΄

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Εισαγωγικό σημείωμα 4
2. Θεωρητικό πλαίσιο 5
3. Φιλοσοφικό πλαίσιο δομής των σχεδίων και σεναρίων μαθημάτων 12
4. Αξιολόγηση: έννοια και σκοπός της 16

A ΜΕΡΟΣ

- ΣΧΕΔΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ 18

B ΜΕΡΟΣ

- ΣΕΝΑΡΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ 101

- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ 149

- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 152

Εισαγωγικό Σημείωμα

Αγαπητέ συνάδελφε,

Ο «Οδηγός για τον εκπαιδευτικό» αποτελείται από την εισαγωγή και δύο βασικά μέρη. Η εισαγωγή περιλαμβάνει συνοπτική αναφορά στο φιλοσοφικό και θεωρητικό πλαίσιο του μαθήματος, βασικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις και συνοπτικές οδηγίες για τον τρόπο αξιοποίησης του «Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό» για το μάθημα της Αρμονίας. Το Α μέρος περιλαμβάνει αρκετά σχέδια μαθήματος με γενικές και ειδικές οδηγίες για τη διδασκαλία κάποιων διδακτικών ενοτήτων του πρώτου έτους, βάσει του νέου Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών (2015). Στην ουσία αποτελεί πρόταση για το πώς μπορεί να σχεδιάσει ο εκάστοτε εκπαιδευτικός τη διδακτέα ύλη. Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει χαρακτηριστικά παραδείγματα σεναρίων μαθημάτων σύμφωνα με τα προτεινόμενα στο ΑΠΣ (2015). Τόσο το Α μέρος όσο και το Β μέρος, έχουν συνταχθεί ως βοήθημα στην εργασία του εκπαιδευτικού και όχι ως απόλυτη συνταγή. Τα παραδείγματα του Β μέρους είναι ελκυστικά, ρεαλιστικά και εύχρηστα, ώστε να μπορούν να αξιοποιηθούν από τους διδάσκοντες και ως έχουν.

Ο Οδηγός αυτός είναι ένα εργαλείο που προσφέρει πολλές λύσεις στον διδάσκοντα του μαθήματος της Αρμονίας. Οι προτεινόμενες διδακτικές ενότητες έχουν δημιουργηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να προτείνουν λύσεις. Η διδασκαλία των ενοτήτων μπορεί να ακολουθήσει οποιαδήποτε σειρά επιλέξει ο εκπαιδευτικός, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των μαθητών του, όσο και τις συνθήκες της διδασκαλίας.

Οι συγγραφείς του Οδηγού

Θεωρητικό Πλαίσιο

Η ίδρυση και λειτουργία των μουσικών σχολείων ορίστηκε με την υπ' αριθμ. 3345/88 απόφαση του ΥΠ.Ε.Π.Θ. (ΦΕΚ 649 Β'). Στα σχεδόν τριάντα χρόνια που πέρασαν από την ίδρυση του πρώτου μουσικού σχολείου στη χώρας μας, δεν πραγματοποιήθηκε καμία συστηματική προσπάθεια δημιουργίας Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών και Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό για το μάθημα της Αρμονίας. Σχετική έρευνα (Καραγιάννης 2010) με σκοπό την ανίχνευση και καταγραφή προβλημάτων σχετικά με τη διδακτέα ύλη των μουσικών μαθημάτων, τονίζει την ανάγκη για αλλαγή του τρόπου διδασκαλίας στο μάθημα «Αρμονία», το οποίο διδάσκεται στις τρεις τάξεις του λυκείου των μουσικών σχολείων. Στην ανωτέρω έρευνα αναφέρεται ότι *«οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν σαφείς οδηγίες που να καθορίζουν αναλυτικά τα βιβλία που θα διδάξουν, τα αντικείμενα της διδακτέας ύλης, τον τρόπο και τη μέθοδο της διδασκαλίας που θα ακολουθήσουν»*. Η συγγραφή, λοιπόν, του παρόντος Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό για το μάθημα της αρμονίας, αφενός ήταν επιτακτική ανάγκη, αφετέρου έρχεται σε μια εποχή που ο τρόπος διδασκαλίας του εν λόγω μαθήματος στα μουσικά σχολεία έχει δοκιμαστεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα.

Σύμφωνα με τον Φλουρή (1995), το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών και κατ' επέκταση ο Οδηγός για τον εκπαιδευτικό, πρέπει να καλύπτει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. Όπως συμπληρώνουν οι Silcock και Brundrett (2001), τα προγράμματα σπουδών δεν πρέπει να έχουν τη μορφή συνταγής αλλά τη μορφή «ενός πλαισίου δυνατοτήτων». Οι συντάκτες του παρόντος Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό σε καμία περίπτωση δεν θεωρούν ότι δημιούργησαν το ιδεατό εγχειρίδιο για τον καθηγητή του μαθήματος της Αρμονίας. Ωστόσο, κατά τη συγγραφή του, καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια να δημιουργηθεί ένας ισορροπημένος, κατανοητός, περιληπτικός και εφαρμόσιμος Οδηγός για τον εκπαιδευτικό, και παράλληλα να διέπεται από την απαιτούμενη επιστημονικότητα στο πλαίσιο των παιδαγωγικών αρχών.

Ο Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό συντάχθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να πορεύεται παράλληλα με το νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Αρμονίας. Ως εκ τούτου, αφενός κινείται σε συγκεκριμένα όρια που έχουν επιβληθεί από το νέο ΑΠΣ (2015) αφετέρου έχει εκπονηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργεί ευελιξία στον εκπαιδευτικό, λαμβάνοντας υπόψη τον ουσιαστικό σκοπό που εξυπηρετεί: η θεωρία να συναντήσει την πράξη (Jorgensen, 2003).

Η διδασκαλία του μαθήματος της Αρμονίας, όπως περιγράφεται σε σχετική έρευνα του Καραγιάννη (2007), *«πραγματοποιείται μέσα από χωρίς έμπνευση μεθόδους διδασκαλίας, παρωχημένα μέσα εκπαίδευσης και διέπεται από έλλειψη μακροπρόθεσμου και βραχυπρόθεσμου σχεδιασμού»*. Στην παρούσα έρευνα, που πραγματοποιήθηκε σε 35 Μουσικά Σχολεία και Ωδεία της Ελλάδας, προέκυψε ότι σε ποσοστό 84,2% οι καθηγητές επιδίδονται σε έναν καταγιγισμό στείρων κανόνων Αρμονίας, μειώνοντας το ενδιαφέρον των μαθητών για τη μουσική. Τα αποτελέσματα της ανωτέρω έρευνας έρχονται σε αντίθεση με την χαρακτηριστική περιγραφή του Read (1958): *«Ο σκοπός της τέχνης στην εκπαίδευση είναι να αναπτύξει στο μαθητή έναν ενιαίο τρόπο εμπειρικού βιώματος»* (σελ. 59). Συμπληρώνοντας ο Read, αναφέρει ότι *«όταν απελευθερωθούν οι δημιουργικές ικανότητες των μαθητών προς μία κατεύθυνση, τότε επέρχεται η εσωτερική απελευθέρωση που μπορεί να οδηγήσει στην αφύπνιση των μεγαλύτερων ικανοτήτων για δράση»* (σελ. 105). Σε

αυτό ακριβώς το πλαίσιο συντάχθηκε ο παρόν Οδηγός για τον εκπαιδευτικό. Δηλαδή, να βοηθήσει τον εκπαιδευτικό να δημιουργήσει όλες εκείνες τις συνθήκες, ώστε οι μαθητές του να αναπτύξουν τις ικανότητες και τις δεξιότητές τους μέσα από το μάθημα της μουσικής.

Τελικός σκοπός του μαθήματος της Αρμονίας είναι ο μαθητής να αποκτήσει τις απαραίτητες γνώσεις, ώστε να γράφει μουσική. Είναι αναγκαίο να περάσει στη συνείδηση του μαθητή ότι η εκμάθηση των -οικολόγων- κανόνων της Αρμονίας, με τις εξαιρέσεις τους, θα οδηγήσει στη γνώση για να συνθέτει μουσική. Δηλαδή, για το μάθημα της αρμονίας ο μαθητής δεν πρέπει να σκέφτεται ότι «Λύνει» ένα θέμα, όπως λύνει ένα σταυρόλεξο, αλλά ότι «Γράφει» ένα θέμα, ότι «Εναρμονίζει» ένα θέμα, δηλαδή, ότι «Γράφει μουσική».

Η στοχοθεσία του Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό, είναι παράλληλη με τη στοχοθεσία των θεματικών ενότητων του ΑΠΣ. Ωστόσο, κατά τη σύνταξη του παρόντος, ελήφθησαν σοβαρά οι απόψεις του Mager (1962), ότι οι επιδιώξεις της στοχοθεσίας είναι η δημιουργία συνθηκών για μέτρηση και παρατήρηση.

Ο «Οδηγός για τον εκπαιδευτικό» για το μάθημα της Αρμονίας ακολουθεί τις διάφορες θεωρίες μάθησης, με κατεύθυνση να ταιριάζει τα σημαντικότερα στοιχεία τους, ώστε να οδηγήσει στην αποτελεσματικότερη και αποδοτικότερη μάθηση των μαθητών των τριών τάξεων του λυκείου.

Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με τον Piaget, όπως περιγράφει η Johnson (2006), οι μαθητές των τάξεων του λυκείου βρίσκονται στο «στάδιο των τυπικών συλλογισμών» στο οποίο η μάθηση επιτυγχάνεται χρησιμοποιώντας αφαιρετική λογική ή/και αφηρημένες έννοιες. Σύμφωνα με τον Piaget ο ήχος θα πρέπει να προηγείται του συμβόλου που τον αποδίδει. Έτσι, πριν από κάθε διδακτική ενότητα, προτείνεται η επαφή του μαθητή με το ηχητικό ερέθισμα, ώστε το σύμβολο να γίνει κατανοητό ως αποτέλεσμα του ήχου και όχι το αντίστροφο.

Από την άλλη πλευρά, ο Bruner (1966) θεωρεί ότι υπάρχουν τρία βασικά στάδια πάνω στα οποία μπορεί να οικοδομηθεί η μάθηση. Το πρώτο στάδιο είναι το στάδιο της δράσης, το δεύτερο της εικόνας και το τρίτο του συμβολισμού. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τη θεωρία του Bruner, πριν καταλήξει ο μαθητής στο τρίτο στάδιο που είναι ο συμβολισμός και η γραφή μιας τρίφθογγης συγχορδίας για τέσσερις φωνές, πρέπει να έρθει σε επαφή με το πρώτο στάδιο (στάδιο δράσης) όπου θα μπορούσε να παίξει στο πιάνο τα διαφορετικά τονικά ύψη που μπορούν να έχουν οι φθόγγοι μιας συγχορδίας. Έπειτα πρέπει να οπτικοποιήσει (στάδιο εικόνας) τις διαφορετικές μορφές που μπορεί να έχει μια συγχορδία (ανεπτυγμένη, συνεπτυγμένη), ώστε η διδασκαλία του συμβολισμού της στο πεντάγραμμο να είναι πιο κατανοητή και πιο αποδοτική.

Στον παρόντα Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό, προτείνεται η χρήση του πιάνου ως μουσικού οργάνου αναφοράς του μαθήματος της Αρμονίας. Οι ασκήσεις που θα έχουν δημιουργηθεί από τον διδάσκοντα ή θα προέρχονται από τη σχετική βιβλιογραφία καλό είναι να έχουν «πιανιστική γραφή». Δηλαδή, μόνο για τις συγκεκριμένες ασκήσεις, προτείνεται η γραφή τρεις φωνές στο κλειδί του σολ και μία στο κλειδί του φα. Γενικά, προτείνεται σε αυτές τις ασκήσεις να τηρηθούν τα τρία στάδια του Sosniak. Σύμφωνα με τον Sosniak, οι μαθητές πρέπει να ενθαρρυνθούν να ανακαλύψουν μόνοι τους το πιάνο και κατ' επέκταση την Αρμονία στην πράξη. Για παράδειγμα, αξιοποιώντας αυτή τη θέση, στο πρώτο στάδιο, οι καθηγητές Αρμονίας μπορούν να ενθαρρύνουν τους μαθητές τους να παίξουν στο πιάνο με το δεξί χέρι τις τρεις διαφορετικές καταστάσεις (ευθεία κατάσταση,

Α' αναστροφή, Β' αναστροφή). Στο δεύτερο στάδιο, ο εκπαιδευτικός ακολουθεί την ίδια διαδικασία προσθέτοντας, στο αριστερό χέρι, την τέταρτη φωνή (τον μπάσο). Το στάδιο αυτό ολοκληρώνεται με τη μίμηση της διαδικασίας από τον μαθητή. Έτσι, ακολουθώντας την τεχνική του παιχνιδιού, ο μαθητής μπορεί να μεταβεί εύκολα στην τρίτη φάση, στην οποία διορθώνονται περισσότερο οι λεπτομέρειες στην μουσική εκτέλεση και στο στάδιο αυτό μπορούν να σταθούν αρωγοί οι εκάστοτε καθηγητές του πιάνου, ώστε να υπάρξει διαθεματική προσέγγιση του αντικειμένου. Επειδή η θεωρία του Sosniak αναφέρεται σε μακροχρόνια εκπαίδευση, θα βοηθήσει ιδιαίτερα τον μαθητή εάν αυτή η μεθοδολογία διδασκαλίας ακολουθηθεί από την Α γυμνασίου –δηλαδή, κατά τη διδασκαλία της Α-Γ Θεωρίας Ευρωπαϊκής Μουσικής των Μουσικών Σχολείων.

Σύμφωνα με τον Bandura (1977), οι μαθητές παρατηρούν τους καθηγητές τους και μιμούνται τη συμπεριφορά τους. Η θεωρία του Bandura, έχει εξαιρετική εφαρμογή στο μάθημα της Αρμονίας στο οποίο χρειάζεται η ακρόαση, η φωνητική και πιανιστική εκτέλεση και η εναρμόνιση ενός θέματος. Ο καθηγητής Αρμονίας οφείλει να εναρμονίζει ένα θέμα με τον τρόπο που επιθυμεί να το εναρμονίσει και ο μαθητής του. Επίσης, οφείλει να παίζει στο πιάνο την εναρμόνιση ενός θέματος, ώστε να αποτελέσει το πρότυπο για τον μαθητή του. Επιπροσθέτως, προτείνεται να τραγουδάει τις φωνές που έχουν γραφτεί κατά την εναρμόνιση και να εκτελεί στο πιάνο το θέμα που έχει εναρμονιστεί. Έτσι, με τη σειρά του, ο μαθητής θα θεωρεί οικεία οποιαδήποτε σχετική εργασία του ανατεθεί.

Αποδεχόμενοι, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στον Κασσωτάκη – Φλουρή (2013), ότι: *«Διδασκαλία είναι ένα σύνολο από προγραμματισμένες σκόπιμες ενέργειες που γίνονται με πρωτεργάτη τον δάσκαλο και συνεργάτη τον μαθητή, σκοπός των οποίων είναι η κατάκτηση της γνώσης από τον τελευταίο και η απόκτηση ποικίλων δεξιοτήτων, οι οποίες θα τον καταστήσουν ικανό να μαθαίνει διαρκώς, για να μπορεί να ανταποκρίνεται με επιτυχία στις ανάγκες της ζωής και να ολοκληρωθεί ως προσωπικότητα»* (σελ.36), και προσθέτοντας ότι η διδασκαλία οφείλει να πραγματώνεται μέσα σε ευχάριστο περιβάλλον για τον μαθητή, ελπίζουμε αυτός ο «Οδηγός για τον εκπαιδευτικό» να προσθέσει ένα ακόμα εργαλείο στην «εργαλειοθήκη» του καθηγητή και ένα ακόμα λιθαράκι στο εκπαιδευτικό μουσικό μας σύστημα αποτελώντας παράλληλα το έναυσμα για ανανέωση, εξέλιξη και αναβάθμιση του μαθήματος της Αρμονίας στα Μουσικά Σχολεία της χώρας μας.

Ο Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό καταγράφει κάποιες οδηγίες για τον τρόπο που είναι καλό να εργάζεται κάθε εκπαιδευτικός για να αποδίδει περισσότερο η διδασκαλία του. Έτσι, προτείνονται κάποιες διδακτικές ενέργειες, όπως πολύ εύστοχα αναφέρονται στους Κασσωτάκη και Φλουρή (2013). Αρχικά, ο εκπαιδευτικός καλείται «να συσχετίζει τη διδασκαλία με πραγματικές καταστάσεις της ζωής». Η συσχέτιση αυτή «δεν πρέπει να περιορίζεται σε λεκτικά μόνο σχήματα αλλά όπου είναι δυνατόν να παρουσιάζονται πραγματικές καταστάσεις», ώστε να αξιοποιείται στο μέγιστο η εμπειρία των μαθητών. Κάθε διδακτική ενότητα αποτελεί ένα επιμέρους στοιχείο κάποιων γενικότερων εννοιών. Έτσι, πρέπει να αναφέρονται συχνά οι γενικές αρχές που ισχύουν για κάθε επιμέρους κανόνα της Αρμονίας. Ο κατακερματισμός των κανόνων της Αρμονίας σε μικρές διδακτικές ενότητες είναι αναγκαίος όσο και η επανένωσή τους υπό το πρίσμα μιας βασικής γενικής αρχής (θεματικής ενότητας).

Επιπροσθέτως, η διδακτική πράξη είναι ατελής αν η μεταφορά της μάθησης πραγματοποιηθεί μόνο με απομνημόνευση κανόνων και όχι με την κατανόησή τους. Η μηχανική απομνημόνευση των κανόνων της Αρμονίας δεν μπορεί να οδηγήσει σε

ουσιαστική ανάπτυξη της μουσικής αισθητικής του μαθητή, αν δεν συνοδευτεί από την πλήρη κατανόηση των πληροφοριών που ενυπάρχουν σε κάθε κανόνα. Δηλαδή, ο Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό για το μάθημα της Αρμονίας, δίνει έμφαση στη μεθοδολογία που πρέπει να ακολουθηθεί, ώστε οι μαθητές να μην μαθαίνουν πώς θα λύσουν ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, αλλά να στέκονται κριτικά απέναντι σε αυτό και να μπορούν να ανταπεξέλθουν σε οποιοδήποτε μουσικό πρόβλημα κληθούν να αντιμετωπίσουν. Αν δηλαδή, ο μαθητής έρθει σε επαφή με έναν κανόνα Αρμονίας, χωρίς να εξεταστεί ο λόγος της ύπαρξης αυτού του κανόνα, ότι δηλαδή εξυπηρετεί συγκεκριμένους (λειτουργικούς) σκοπούς και συγκεκριμένο ύφος μουσικής, τότε ενδέχεται να μην μπορεί να αντιληφθεί την ουσία, ώστε να τον αποθηκεύσει στη μνήμη του, να τον ανακαλέσει όταν χρειαστεί και να τον χρησιμοποιεί υπό προϋποθέσεις. Τέλος, είναι αναγκαίο ο εκπαιδευτικός να ενθαρρύνει τον μαθητή να προσπαθεί να αντιμετωπίσει μόνος του τα «μουσικά προβλήματα» χρησιμοποιώντας πρότερες γνώσεις και αξιοποιώντας την εμπειρία του.

Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Υπάρχουν πολλές και διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις στη βιβλιογραφία. Ωστόσο, προτείνεται ο εκπαιδευτικός να κάνει χρήση διαφορετικών μεθόδων διδασκαλίας, ώστε αφενός να μην δημιουργείται στον μαθητή η αίσθηση της μηχανιστικής μάθησης αφετέρου να επιτυγχάνονται τα καλύτερα μαθησιακά αποτελέσματα λόγω χρήσης διαφορετικού κάθε φορά και ευέλικτου, ανάλογα με την περίπτωση, μεθοδολογικού τρόπου προσέγγισης της εκάστοτε διδακτικής ενότητας. Στον Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό για το μάθημα της Αρμονίας, περιγράφονται εν συντομία οι προτεινόμενες μέθοδοι διδασκαλίας. Ο εκπαιδευτικός καλείται να επιλέξει την καταλληλότερη για να προσεγγίσει την εκάστοτε διδακτέα ύλη.

Η *απαγωγική* μέθοδος αναφέρεται στην προσέγγιση της γνώσης από το γενικό στο μερικό (στο ειδικό). Η απαγωγική μέθοδος προτείνεται όταν ο εκπαιδευτικός επιθυμεί να φέρει τους μαθητές του αντιμέτωπους με εξαιρέσεις σε διάφορους κανόνες που έχουν ήδη γνωρίσει. Με την απαγωγική μέθοδο ο εκπαιδευτικός εισέρχεται στην εξειδικευμένη γνώση και αναλύει στοιχεία της, αφού πρώτα έχει επιτύχει την ουσιαστική επαφή των μαθητών του με την γενική γνώση. Η μέθοδος αυτή συναντάται βιβλιογραφικά ως παραγωγική, αναλυτική, αποδεικτική, συλλογιστική.

Η *επαγωγική* μέθοδος αναφέρεται στην προσέγγιση της γνώσης από το μερικό στο γενικό, δηλαδή, στην αντίστροφη διαδικασία από την απαγωγική μέθοδο. Η επαγωγική μέθοδος προτείνεται όταν ο εκπαιδευτικός έχει φέρει τους μαθητές του σε επαφή με διάφορους κανόνες και εξαιρέσεις, και επιθυμεί να θέσει αυτούς τους κανόνες κάτω από μια γενική θεώρηση, ανα-συνθέτοντάς τους κάτω από έναν γενικευμένο κανόνα. Η μέθοδος αυτή συναντάται στη βιβλιογραφία και ως συνθετική.

Η *μικτή αναλυτικο-συνθετική* μέθοδος είναι η μεθοδολογική προσέγγιση της νέας γνώσης και με επαγωγικό και με απαγωγικό τρόπο. Στην περίπτωση αυτή ο εκπαιδευτικός κάνει χρήση κατά τη μαθησιακή διαδικασία και των δύο τρόπων προσέγγισης της γνώσης. Η μέθοδος αυτή προσφέρεται όταν το προς διδασκαλία αντικείμενο προϋποθέτει τόσο την ανασύνθεση κανόνων όσο και τη χρήση των εξαιρέσεών τους.

Η *συγκριτική* μέθοδος αναφέρεται στη μεθοδολογική προσέγγιση της γνώσης μέσω περιγραφής και σύγκρισής της τόσο με προϋπάρχουσα όσο και με νεοαποκτηθείσα γνώση. Η χρήση της συγκριτικής μεθόδου προτείνεται στις περιπτώσεις ανάλυσης ενός

εναρμονισμένου θέματος, το οποίο προσφέρεται για περιγραφή, παρατήρηση και σύγκριση.

Η *πειραματική* μέθοδος, η οποία αναφέρεται κυρίως στη διδασκαλία των θετικών επιστημών, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και κατά τη διδασκαλία της αρμονίας. Για παράδειγμα, κατά τη διδασκαλία ενός κανόνα ή μιας εξαίρεσής του μπορεί να πραγματοποιηθεί ακουστικό, φωνητικό, οργανικό πείραμα, ώστε να προκληθεί συζήτηση για το πώς έγινε αντιληπτό από τους μαθητές.

Παραπάνω, αναφέρθηκαν βασικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις της γνώσης. Ωστόσο, αυτές οι -όχι μοναδικές- μεθοδολογικές προσεγγίσεις δεν αποτελούν συνταγές που θα πρέπει να τηρηθούν απόλυτα. Η συνειδητή ευελιξία και η επιλεκτική χρήση, από τον εκάστοτε εκπαιδευτικό, των παραπάνω μεθόδων θεωρείται ο καταλληλότερος τρόπος για τη μαθησιακή διαδικασία.

Μορφές διδασκαλίας

Στον συγκεκριμένο Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό, δεν θα επιχειρηθεί ανάλυση των μορφών που μπορεί να πάρει η διδασκαλία της εκάστοτε διδακτικής ενότητας. Ωστόσο, παρατίθενται οι προτεινόμενες μορφές διδασκαλίας, με τη σημείωση ότι θεωρείται αναγκαίος ο συνδυασμός τους τόσο σε ετήσια όσο και καθημερινή βάση. Ο λόγος είναι ότι χρησιμοποιώντας σύνθετες μορφές διδασκαλίας επιτυγχάνονται αρτιότερα μαθησιακά αποτελέσματα, γιατί μπορούν να ενεργοποιηθούν εξατομικευμένα οι μαθητές. Έτσι, επιγραμματικά, μπορούν να χρησιμοποιηθούν (μεμονωμένα ή σε συνδυασμό) οι παρακάτω μορφές διδασκαλίας:

- Η εισήγηση, διάλεξη, αφήγηση, περιγραφή
- Ο παρωθητικός διάλογος (ή μαιευτική στρατηγική διδασκαλίας)
- Οι ερωτήσεις - απαντήσεις
- Η ελεύθερη συζήτηση
- Ο διάλογος
- Ο καταιγισμός ιδεών και η ιδεοθύελλα
- Η επίδειξη
- Το παιχνίδι ρόλων
- Οι ασκήσεις εμπέδωσης
- Η αλληλοδιδασκτική διδασκαλία
- Η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία
- Διάφορες ασκήσεις ενεργοποίησης του ενδιαφέροντος των μαθητών (φωνητικές, ακουστικές, ασκήσεις στο πιάνο κ.λ.π.)
- Συνεργασία με διάφορους φορείς.

Σπειροειδής διδασκαλία

Εξαιρετικά μεθοδική, ειδικά στο μάθημα της αρμονίας, είναι η δόμηση του αντικειμένου σε ομόκεντρους κύκλους. Αυτή βοηθάει στην εμπέδωση των βασικών αρχών και αναδεικνύει την επαγωγική διάρθρωση της μεταδιδόμενης γνώσης. Συγκεκριμένα, ο καθηγητής μπορεί, εισάγοντας τους μαθητές στο μάθημα της αρμονίας, να θέσει ως αφετηρία της οποιασδήποτε αρμονικής σύνδεσης την ακολουθία των βασικών λειτουργιών (με την ανάλογη επεξήγηση του χαρακτήρα τους):

I - IV - V - I

ενώ κατά την εισαγωγή κάθε νέας βαθμίδας, να επανέρχεται στο βασικό αυτό μοντέλο δομής της μουσικής φόρμας και να προσθέτει τη νέα βαθμίδα στη θέση - λειτουργία που εκτελεί:

I - IV - V - I

II

Αυτή η προσέγγιση θα τον βοηθήσει να εξηγήσει τον τρόπο που χρησιμοποιείται κάθε νεοδιδασκόμενη βαθμίδα, αποφεύγοντας μια ολόκληρη σειρά από λάθη άστοχων συνδέσεων. Ακόμα, βοηθάει στην κατανόηση του τρόπου γραφής πολλών βαθμίδων. Π.χ. η δεύτερη βαθμίδα γράφεται κυρίως σε α' αναστροφή, αφού στην ουσία αποτελεί μια παραλλαγή της υποδεσπόζουσας. Ακόμα, η λογική αυτή υποστηρίζεται και από το γεγονός ότι πολλοί θεωρητικοί τη θεωρούν τέταρτη βαθμίδα με προσθήκη μιας νότας (σε διάστημα μεγάλης έκτης από το μπάσο). Ταυτόχρονα, αυτή η λειτουργική αντίληψη οργανώνει ακόμα και την ακουστική κατανόηση της αρμονίας (ντικτέ).

Μέσα εκπαίδευσης

Στον Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό για το μάθημα της Αρμονίας, δεν επιχειρείται ανάλυση των μέσων διδασκαλίας, κάτι που απαιτεί μερικές εκατοντάδες σελίδων και συνεργασία με εξειδικευμένους φορείς. Ωστόσο, παρατίθενται τα βασικά εργαλεία που θεωρούνται αναγκαία κατά την εκπαιδευτική πράξη, για το μάθημα της Αρμονίας:

- Διδακτικό εγχειρίδιο για τον μαθητή, που θα περιλαμβάνει το διδαχθέν αντικείμενο, φύλλο εργασίας για εφαρμογή της διδαχθείσας ύλης και επιπρόσθετες ασκήσεις για εμπέδωση, αυτοαξιολόγηση, αξιολόγηση και ανατροφοδότηση. Επίσης, προτείνεται, το διδακτικό εγχειρίδιο να περιλαμβάνει (ως παράρτημα) τετράδιο πενταγράμμου, ώστε να διευκολύνεται η άμεση καταγραφή επιπρόσθετων παραδειγμάτων, η πρόσβαση σε συμπληρωματικές σημειώσεις, ως προς τη διδαχθείσα ύλη, και η παροχή χώρου για την καταγραφή των εξατομικευμένων αναγκών του εκάστοτε μαθητή.
- Εποπτικά μέσα. Τα εποπτικά μέσα παρατίθενται κατά φθίνουσα χρονολογική σειρά ξεκινώντας από την πιο σύγχρονη εμφάνιση. Διαδραστικός πίνακας (interactive whiteboard), βιντεοπροβολέας (projector), διαφανοσκόπιο, ψηφιακό ή μαγνητικό μαγνητοσκόπιο (video ή dvd player), τηλεόραση, πίνακας πενταγράμμου (μαρκαδόρου και κιμωλίας), πίνακας χωρίς πεντάγραμμο (μαρκαδόρου και κιμωλίας). Για τη χρήση των δύο πρώτων εποπτικών μέσων (διαδραστικού πίνακα και βιντεοπροβολέα) είναι αναγκαία η ύπαρξη ηλεκτρονικού υπολογιστή. Προτείνεται, επίσης, η χρήση κατάλληλου λογισμικού γραφής παρτιτούρας.

- Ακουστικά μέσα. Ηχεία και ψηφιακά μέσα ήχου (cd player). Για τη χρήση ηχείων απαιτείται ύπαρξη ηλεκτρονικού υπολογιστή ή άλλης εξωτερικής πηγής, όπως στερεοφωνικού.
- Οργανικά μέσα. Προτείνεται η χρήση του κλασικού πιάνου. Σε αυτή την περίπτωση η σχολική μονάδα πρέπει να έχει μεριμνήσει ώστε το πιάνο να είναι πρόσφατα χορδισμένο. Έρευνες έχουν δείξει ότι ένα πιάνο εκτός τόνου μπορεί να δημιουργήσει ανεπιθύμητα αποτελέσματα στους μαθητές, τόσο στο μάθημα της ακουστικής καλλιέργειας όσο και σε όλα τα μουσικά μαθήματα, κατ' επέκταση και στην αρμονία. Σε περίπτωση που δεν διατίθεται πρόσφατα χορδισμένο πιάνο, ως επιλέγεται η χρήση ηλεκτρικού πιάνου ή αρμόνιου, με τη σημείωση ότι η ψηφιακή απόδοση των αρμονικών διαστημάτων δεν τηρεί πάντα τα επιθυμητά διακροτήματα μεταξύ των φθόγγων.
- Ηλεκτρονικός υπολογιστής. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω μέσα διδασκαλίας, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής είναι αναγκαίος για τη λειτουργία κάποιων εξ αυτών. Ως εκ τούτου, η χρήση Η/Υ από τον εκπαιδευτικό κρίνεται αναγκαία για το μάθημα της Αρμονίας.

Πρέπει να σημειωθεί ότι τα μέσα διδασκαλίας δεν αντικαθιστούν τον εκπαιδευτικό... τον βοηθούν στο έργο του. Οποιαδήποτε επιλογή χρήσης ενός ή περισσότερων μέσων, οφείλει να σέβεται τον απαιτούμενο και διαθέσιμο χρόνο διδασκαλίας, τις εξατομικευμένες ανάγκες των μαθητών και τις ικανότητες και δεξιότητες του εκπαιδευτικού. Σε κάθε περίπτωση, θεωρείται αναγκαία η γνώση χρήσης όλων των ανωτέρω μέσων, από τον εκπαιδευτικό και η επιλογή των καταλληλότερων μέσων ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες των μαθητών.

Φιλοσοφικό πλαίσιο της δομής των Σχεδίων και Σεναρίων μαθημάτων

Πριν από τα κεφάλαια υπάρχει ο «Προοργανωτής». Την έννοια του προοργανωτή ανέπτυξε ο Αμερικανός ψυχολόγος David Ausubel το 1968 για να ορίσει τη διαδικασία οργάνωσης των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων. Πρακτικά είναι ένα σχεδιάγραμμα που εξηγεί τις διδακτικές ενότητες που ακολουθούν. Ο προοργανωτής, ενίοτε, μπορεί να χρησιμοποιηθεί εισάγοντας τους μαθητές στο θέμα που θα διδαχθεί και είναι καλό να έχει ευρηματικό και πρωτότυπο χαρακτήρα. Ουσιαστικά, όπως αναφέρει ο Θεοφιλίδης (2012), «παρέχει γνωστική σκαλωσιά για την ένταξη νέων πληροφοριακών στοιχείων», παρέχει το υποστηρικτικό πλαίσιο στη διάκριση των πληροφοριών που εισάγονται και βοηθάει στη δημιουργία συνδετικών κρίκων ανάμεσα στην προϋπάρχουσα γνώση, «στην ένταξη και διατήρηση της νέας μάθησης». Στον προοργανωτή αναφέρονται η θεματική και διδακτική ενότητα καθώς και ο σκοπός της. Έπειτα ακολουθούν κάποιες διδακτικές ενότητες (Α μέρος) και έπονται τα «Σενάρια μαθημάτων» (στο Β μέρος) για να αποκτήσει ο εκπαιδευτικός πλήρη εικόνα της άρτιας διδακτικής ενότητας.

Πιο συγκεκριμένα, στο Α μέρος παρατίθενται αρκετά σχέδια μαθημάτων (χωρίς πεντάγραμμα και ακριβή παραδείγματα). Τα σχέδια μαθημάτων, ακολουθούν τις θεματικές ενότητες του ΑΠΣ (2015) και προσφέρουν προτάσεις προσέγγισης των εννοιών μέσα σε οργανωμένο πλαίσιο. Σε καμία περίπτωση, οι διδακτικές ενότητες δεν αποτελούν σαφή «υπόδειξη προς τήρηση» προς τον εκπαιδευτικό. Ωστόσο, αναλύουν, περιγράφουν, ανασυνθέτουν και επαναποδίδουν στοιχεία που υπάρχουν στο ΑΠΣ, προσφέροντας επιπρόσθετη βοήθεια στον εκπαιδευτικό για τον τρόπο που μπορεί να εργαστεί. Οι διδακτικές ενότητες δεν αναφέρονται στη διδακτέα ύλη της Αρμονίας και των τριών ετών. Όμως, καταδεικνύουν με σαφήνεια τον τρόπο με τον οποίο προτείνεται να λειτουργήσει ο διδάσκων. Οι επαναλήψεις διαφόρων ενεργειών και προτεινόμενων δραστηριοτήτων στα σχέδια μαθημάτων οφείλεται στην πρόθεση των συντακτών να δίνεται εύκολη πρόσβαση στον διδάσκοντα και να αποφευχθεί η συνεχής παραπομπή σε προηγούμενες ενότητες.

Στο Β μέρος περιλαμβάνονται σενάρια μαθημάτων (με ακριβή παραδείγματα) που μπορούν να χρησιμοποιηθούν αυτούσια μέσα στην τάξη. Τα σενάρια μαθημάτων, είναι ακριβείς προτάσεις μαθήματος και καταδεικνύουν με παραδείγματα πώς θα μπορούσε ο εκάστοτε εκπαιδευτικός να πραγματοποιηθεί ένα συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο.

Σε κάθε σχέδιο μαθήματος περιλαμβάνονται:

1. Σκοπός / Στόχος / Λέξεις κλειδιά / Πορεία διδασκαλίας / Γενική Περιγραφή / Γενικές οδηγίες

Παρουσιάζονται ο σκοπός, οι στόχοι και οι λέξεις κλειδιά κάθε διδακτικής ενότητας. Αρχικά, δίνεται ο τρόπος αφόρμησης στη νέα γνώση μέσα από τις προϋπάρχουσες γνώσεις των μαθητών. Δηλαδή, εντοπίζονται διάφορα φαινόμενα στη μουσική εμπειρία των μαθητών για ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος τους απέναντι στη νέα γνώση. Επίσης, γίνεται καταγραφή μιας ενδεικτικής πορείας διδασκαλίας και ακολουθεί γενική περιγραφή εννοιών και ορισμών ή συγκεκριμένων θεμάτων που, ενδεχομένως, θα χρειαστούν στον εκπαιδευτικό. Τέλος, δίνονται γενικές και ειδικές οδηγίες στον εκπαιδευτικό για το πώς μπορεί να προσεγγίσει αρτιότερα μια διδακτική ενότητα, με συγκεκριμένες προτάσεις. Συμπερασματικά, τα σχέδια μαθήματος, εστιάζουν στην εμπειρική βίωση της θεωρίας της εκάστοτε διδακτικής ενότητας ώστε οι μαθητές να ενεργοποιηθούν και να δείξουν ολιστικό ενδιαφέρον για το μάθημα της Αρμονίας.

2. Ασκήσεις για το σχολείο (Φύλλο εργασίας) / ασκήσεις εμπέδωσης (ασκήσεις για το σπίτι)

Οι ασκήσεις για το σχολείο (Φύλλο εργασίας) χρησιμοποιούνται σε διαφορετικούς συνδυασμούς σε κάθε ενότητα και ανάλογα με τις ανάγκες των εκπαιδευομένων.

- Από το γενικό στο ειδικό και αντίστροφα
- Ασκήσεις εύρεσης λάθους σε εναρμονισμένο θέμα
- Ασκήσεις ανάλυσης εναρμονισμένων παραδειγμάτων είτε από τη μουσική φιλολογία είτε θέματα αρμονίας από τη σχετική βιβλιογραφία
- Ασκήσεις για παίξιμο στο πιάνο εναρμονισμένων παραδειγμάτων σε γραφή για πιάνο (3 φωνές στο κλειδί του σολ - 1 φωνή στο κλειδί του φα)
- Εκτέλεση στο πιάνο εναρμονισμένων παραδειγμάτων και με τονική μεταφορά (transporto) σε κοντινές τονικότητες
- Ασκήσεις για απευθείας εναρμόνιση στο πιάνο και με τονική μεταφορά (transporto) σε κοντινές τονικότητες, εύκολης δοσμένης μελωδίας ή βάσιμου.
- Ασκήσεις για αντιμετώπιση συγκεκριμένων δυσκολιών, μουσικών προβλημάτων
- Εντοπισμός εξαιρέσεων σε εναρμονισμένο θέμα
- Εναρμόνιση μόνο σε δοσμένο μπάσο, μόνο σοπράνο ή μπάσο - σοπράνο

Οι εκάστοτε νέες έννοιες προτείνεται να διδάσκονται αρχικά βιωματικά, έπειτα θεωρητικά και τέλος ως συνδυασμός θεωρίας και πράξης.

2.1 Γραπτές ασκήσεις

Μετά την επαφή των μαθητών με την καινούρια γνώση, ο μαθητής καλείται να λύσει γραπτές ασκήσεις (τα «θέματα»). Αυτομάτως εμπεδώνει τη διδαχθείσα θεωρία με πρακτική άσκηση. Σ' αυτή τη φάση, καλό θα ήταν να χρησιμοποιούνται διάφορα είδη γραπτών ασκήσεων, ώστε:

- να μην επαναλαμβάνεται ο ίδιος τύπος ασκήσεων
- η πρακτική εξάσκηση να εστιάζει σε επιμέρους δυσκολίες
- να αναπτύσσεται η δημιουργική πλευρά του μαθήματος
- να αναπτύσσεται η μουσική αντίληψη του μαθητή

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων προτείνονται οι εξής ασκήσεις:

- Εναρμόνιση απομονωμένων συνδέσεων (π.χ. V⁷-I, V-VI κ.λπ.) σε διάφορες θέσεις, αναστροφές, μέτρα και τονικότητες.
- Εναρμόνιση θέματος με δοσμένη τη μελωδία.
- Εναρμόνιση θέματος με δοσμένο τον μπάσο.
- Εναρμόνιση θέματος με δοσμένη τη μελωδία και τον μπάσο (συμπληρώνονται οι μεσαίες φωνές).
- Ανάλυση εναρμονισμένου θέματος.
- Ανίχνευση λαθών σε εναρμονισμένο θέμα ή μουσικό απόσπασμα και εντοπισμός επιτρεπομένων κινήσεων μέσω εξαιρέσεων.
- Συμπλήρωση του μπάσου σε δοσμένη μελωδία (τηρώντας βασικές αρχές αντιστικτικής γραφής - προτεραιότητα στην αντίθετη κίνηση, όχι ταυτόχρονα πηδήματα στην ίδια κατεύθυνση κ.α. και δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στη λειτουργικότητα των επιλογών του μπάσου).
- Σύνθεση ολόκληρης της δεύτερης πρότασης, με δοσμένη την πρώτη πρόταση (με κατάληξη σε μισή πτώση ή τέλεια πτώση).

Οι ασκήσεις για το σπίτι πρέπει να αντιμετωπίζονται ως επανάληψη πάνω στην διδαχθείσα ύλη της διδακτικής ενότητας. Ως εκ τούτου, οφείλουν να είναι σχετικές με τις ασκήσεις που ήρθαν σε επαφή οι μαθητές στο σχολείο. Η διαβαθμισμένη δυσκολία των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» θα οδηγήσει σε διαβαθμισμένη δυσκολία των «Ασκήσεων για το σπίτι», έτσι ώστε να αναπτυχθεί ένα εργαλείο αξιολόγησης για τον διδάσκοντα.

2.2 Ασκήσεις στο πιάνο

Η άσκηση στο πιάνο έχει πολύ μεγάλη σημασία για την πρόοδο στην αρμονία, αφού αποτελεί, στην πραγματικότητα, τη βασικότερη μέθοδο (μαζί με τη χορωδιακή απόδοση αρμονικών συνδέσεων) της βιωματικής προσέγγισης του μαθήματος.

Υπάρχει μεγάλη ποικιλία ασκήσεων στο πιάνο στα πλαίσια της αρμονίας. Είναι καλό αυτές να χρησιμοποιούνται σε διάφορους συνδυασμούς, ανάλογα με τις δυνατότητες του εκάστοτε μαθητή και τα προσδοκώμενα για τον εκπαιδευτικό αποτελέσματα.

Κάποια προτεινόμενα είδη ασκήσεων είναι η:

- Εναρμόνιση δοσμένης μελωδίας ή δοσμένου μπάσου
- Εκτέλεση αρμονικής ακολουθίας με δοσμένη -ή μη- την αρίθμηση και την τονικότητα. Καλό θα είναι να δίνεται το μέτρο και να γίνεται προσπάθεια ο μαθητής να τηρεί τη σχέση ισχυρού-ασθενούς, καθώς και την ολοκλήρωση των προτάσεων στα 4 μέτρα. Η ύπαρξη μουσικής λογικής στις ασκήσεις δικαιολογεί σε μεγάλο βαθμό τη λειτουργικότητα της αρμονίας. Ακόμα, είναι σημαντικό οι μαθητές να ασκούνται σε διαφορετικές τονικότητες, μείζονες και ελάσσονες, με διέσεις και υφέσεις.
- Εκτέλεση μουσικών αποσπασμάτων αρμονικής σύνδεσης σε διάφορες τονικότητες.

2.3 Ανάλυση παραδειγμάτων

Η ανάλυση παραδειγμάτων έχει πολλαπλό ρόλο:

- βοηθάει στην αφομοίωση στιλιστικών αρχών, δείχνοντας τη λειτουργικότητα των κανόνων.
- ασκεί τον μαθητή στην εύρεση συγκεκριμένων συνδέσεων (ή λαθών) μέσα σ' ένα κείμενο, προωθώντας έτσι και την κατανόηση της μουσικής γλώσσας.
- οδηγεί τον μαθητή με ασφάλεια στο επιδιωκόμενο, στιλιστικά, αποτέλεσμα, υποδεικνύοντας στον μαθητή «τον σωστό δρόμο» (ορθή λύση), χωρίς να χρειάζεται να υποκύπτει σε συνεχή λάθη για να αντιληφθεί, έπειτα από πολλές στιγμές απογοήτευσης, ποιος ήταν ο ορθός τρόπος εναρμόνισης.

Τα παραδείγματα που χρησιμοποιούνται για ανάλυση μπορεί να είναι:

- Αποσπάσματα από τη μουσική φιλολογία: σε αυτή την περίπτωση καλό είναι να επιλέγονται αποσπάσματα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ανάλογα με τους εκάστοτε στόχους. Προτείνεται η επιλογή τετράφωνης, χορωδιακού τύπου γραφής ή μουσικών κομματιών για διάφορα μουσικά όργανα ή και οργανικά σύνολα, με σκοπό τη διεύρυνση της μουσικής αντίληψης. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται κατά την επιλογή των παραδειγμάτων από τη μουσική φιλολογία, ώστε να αντιστοιχούν στιλιστικά στο αντικείμενο του μαθήματος. Παραδείγματα συνθετών του όψιμου ρομαντισμού (π.χ. Βάγκνερ), ίσως δεν είναι τόσο αντιπροσωπευτικά για το διδασκόμενο μάθημα. Ωστόσο, αν γίνεται αναφορά σε αυτούς, θα πρέπει να γίνεται η ανάλογη επισήμανση. Επιπροσθέτως, τα χορικά του Μπαχ έχουν τόσο τονικά στοιχεία όσο και τροπικά. Συμπερασματικά, σε κάθε περίπτωση προτείνεται η επιλογή των τονικών χορικών για το εν λόγω μάθημα.

- Θέματα αρμονίας εναρμονισμένα από τον καθηγητή: σε αυτή την περίπτωση καλό είναι τα επιλεγμένα αποσπάσματα αφενός να εμπίπτουν στους στόχους της εκάστοτε διδακτικής ενότητας, αφετέρου να προκαλούν υπενθύμιση της προηγηθείσας ύλης.

3. Ασκήσεις ακουστικής καλλιέργειας

Το μάθημα της Αρμονίας πρέπει να κινείται παράλληλα με τις ασκήσεις ακουστικής καλλιέργειας. Τα δύο αυτά αντικείμενα θεωρούνται και πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αδιαίρετη ενότητα. Οι ασκήσεις ακουστικής καλλιέργειας πρέπει να στοχεύουν στη μελωδική - συγχορδιακή - αρμονική - ρυθμική αναγνώριση καθώς και στη γραφή καθ' υπαγόρευση (Dictée).

4. Σύνδεση με άλλα μαθήματα

Όπως, αναφέρει ο Θεοφιλίδης (2002), τα μαθησιακά αποτελέσματα επιτυγχάνονται αρτιότερα, όταν το γνωστικό αντικείμενο προσεγγίζεται διαθεματικά και διεπιστημονικά. Έτσι, το μάθημα της Αρμονίας είναι χρήσιμο να συνδέεται με τα μαθήματα της Ιστορίας Μουσικής και της Μορφολογίας. Σημαντική, επίσης, είναι η σύνδεση του μαθήματος με το μάθημα της Πληροφορικής και της Μουσικής Τεχνολογίας. Ωστόσο, οι αντίστοιχες ασκήσεις και δραστηριότητες, προτείνεται να εκτελούνται με τη βοήθεια και τη συνεργασία των καθηγητών της αντίστοιχης ειδικότητας.

Επιπροσθέτως, το μάθημα της Αρμονίας, προτείνεται να συνδέεται με το μάθημα της Χορωδίας. Πιο συγκεκριμένα, η εκτέλεση παραδειγμάτων σε τετράφωνη χορωδία μπορεί, κατά περίπτωση, να βοηθήσει στην εμπειρική αφομοίωση των κανόνων, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στην κίνηση των επιμέρους φωνών. Πολύ αποτελεσματική, είναι η μεταφορά ενός παραδείγματος συνδέσεων (π.χ. I-IV-V-I) σε διάφορες τονικότητες (χωρίς να είναι γραμμένες οι νότες). Ακόμα, θα μπορούσε ο καθηγητής να επιστήσει την προσοχή των μαθητών και στις άλλες φωνές (εκτός της δικής τους), με σκοπό μετά την εκτέλεση, να γράψουν από μνήμης την τετράφωνη σύνδεση.

Μια ιδιαίτερα απαιτητική αλλά εξαιρετική άσκηση (ειδικά για την ανάπτυξη της αρμονικής ακοής) είναι η εκτέλεση τετράφωνων συνδέσεων από ένα μαθητή (ξεκινώντας από τον μπάσο τραγουδά όλες τις νότες διαδοχικά. Αναγκαστικά, κάποια φωνή μεταφέρεται κατά μία οκτάβα πάνω ή κάτω). Η συνοδεία με το πιάνο, της ανωτέρω άσκησης, προτείνεται να είναι περιορισμένη γιατί ανακόπτεται η δημιουργία της εσωτερικής ακοής.

Αξιολόγηση: έννοια και σκοπός της

Θεσμικά, η αξιολόγηση είναι η διαδικασία που αποσκοπεί στο να προσδιορίσει, κατά τρόπο συστηματικό και αντικειμενικό, το αποτέλεσμα ορισμένης δραστηριότητας σε σχέση με τους στόχους τους οποίους επιδιώκει και την καταλληλότητα των μέσων και μεθόδων που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη των στόχων αυτών. Η εκπαιδευτική αξιολόγηση είναι η συστηματική διαδικασία ελέγχου του βαθμού επίτευξης των επιδιωκόμενων από το εκπαιδευτικό σύστημα σκοπών και ειδικών στόχων.

Η αξιολόγηση του μαθητή είναι η συνεχής παιδαγωγική διαδικασία, με βάση την οποία παρακολουθείται η πορεία μάθησής του, προσδιορίζονται τα τελικά αποτελέσματά της, και εκτιμώνται, παράλληλα, διάφορα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του μαθητή που σχετίζονται με το έργο του σχολείου. Η αξιολόγηση αποτελεί οργανικό στοιχείο της διδακτικής - μαθησιακής διαδικασίας, η οποία αρχίζει με τον καθορισμό των στόχων και ολοκληρώνεται με τον έλεγχο της επίτευξής τους. Πρώτιστος στόχος είναι η συνεχής βελτίωση της διδασκαλίας καθώς και η συνεχής ενημέρωση του εκπαιδευτικού και των εκπαιδευομένων για τα αποτελέσματα των προσπαθειών τους, έτσι ώστε να επιτυγχάνονται τα καλύτερα δυνατά μαθησιακά αποτελέσματα.

Η αξιολόγηση, ως εξατομικευμένη εκτίμηση της επίδοσης του μαθητή, δεν είναι αυτοσκοπός και σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να προσλαμβάνει ανταγωνιστικό χαρακτήρα. Δεν αναφέρεται μόνο στην επίδοση του μαθητή στο γνωστικό αντικείμενο του μαθήματος, αλλά και σε άλλα χαρακτηριστικά, όπως είναι η προσπάθεια που καταβάλλει, το ενδιαφέρον και οι πρωτοβουλίες που αναπτύσσει, η δημιουργικότητα και η συνεργασία με τους συμμαθητές του (και άλλους μαθητές του σχολείου).

Ουσιαστικά, η αξιολόγηση των μαθητών, στα πλαίσια της «ΘΕΜ», μπορεί να λάβει διάφορες μορφές. Μπορεί να έχει τη μορφή ολιγόλεπτης προφορικής εξέτασης, ολιγόλεπτης γραπτής δοκιμασίας (τεστ), ωριαίας υποχρεωτικής γραπτής δοκιμασίας ως ανακεφαλαίωση σε περισσότερες της μιας διδακτικής ενότητας. Μπορεί, επίσης, να πάρει τη μορφή εργασίας που εκτελούν οι μαθητές στο σχολείο ή στο σπίτι (στα πλαίσια της καθημερινής διδακτικής εργασίας), τη μορφή συνθετικής δημιουργικής εργασίας, τη μορφή ερευνητικής εργασίας (project), ακόμα και τη μορφή της τελικής ανακεφαλαιωτικής γραπτής εξέτασης στις προαγωγικές και απολυτήριες εξετάσεις.

Επιπροσθέτως, η αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων μπορεί να πάρει την αριθμητική μορφή της ισοδιαστημικής κλίμακας (π.χ. 1-20) αλλά και την περιγραφική μορφή διατακτικής κλίμακας (π.χ. άριστα, πολύ καλά, όχι και τόσο καλά). Η χρήση διαβαθμισμένης κλίμακας (rubric) ή φακέλου εργασιών (portfolio) μπορεί να βοηθήσει πολύ σε έγκυρη και αξιόπιστη αξιολόγηση του μαθητή.

Η αξιολόγηση του μαθητή, ανάλογα με τη μορφή που λαμβάνει, μπορεί να είναι διαγνωστική (ή αλλιώς αρχική), διαμορφωτική (ή αλλιώς ενδιάμεση) και τελική (ή αλλιώς συνολική). Η *διαγνωστική (αρχική)* αξιολόγηση γίνεται στην αρχή του έτους, στην αρχή μιας διδακτικής ενότητας, στην αρχή ενός ωριαίου μαθήματος και βασικός της σκοπός είναι να διερευνήσει πιθανές ελλείψεις και παραλείψεις των μαθητών σε επίπεδο γνώσεων, στάσεων και ικανοτήτων. Έτσι, με την αρχική αξιολόγηση, ο εκπαιδευτικός μπορεί να αντιληφθεί το μαθησιακό επίπεδο του εκάστοτε μαθητή, ώστε να εφαρμόσει εξατομικευμένη στήριξη (όπου και αν οι συνθήκες το απαιτούν και το επιτρέπουν).

Η *διαμορφωτική (ενδιάμεση)* αξιολόγηση είναι η αξιολόγηση που πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας μιας διδακτικής ή θεματικής ενότητας,

ακόμα και μιας ευρύτερης ενότητας σε επίπεδο τριμήνου. Η διαμορφωτική αξιολόγηση έχει ως σκοπό τη διερεύνηση του βαθμού επιτυχίας των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων, ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση τόσο οι μαθητές όσο και ο εκπαιδευτικός. Οποιαδήποτε άσκηση μέσα στην τάξη (ιδιαίτερα οι ασκήσεις του Φύλλου εργασίας και οι ασκήσεις εμπέδωσης για το σπίτι), μπορούν να αποτελέσουν εργαλείο αξιολόγησης. Με άλλα λόγια, η διαμορφωτική αξιολόγηση αποκαλύπτει ελλείψεις και παραλείψεις και, επιπροσθέτως, παρέχει ανατροφοδότηση για επιβεβαίωση της επιτυχίας ή μη των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων, ή για επιβεβαίωση της ανάγκης τροποποίησης διδακτικής μεθόδου, διδακτικών μέσων ή ακόμα και τρόπου ασκήσεων.

Η τελική (ή συνολική) αξιολόγηση είναι η αξιολόγηση που πραγματοποιείται στο τέλος μιας διδακτικής ή θεματικής ενότητας ή ακόμα και μιας ευρύτερης ενότητας σε επίπεδο τριμήνου ή σχολικού έτους. Η τελική αξιολόγηση μπορεί να είναι ολιγόλεπτη (τεστ) ή ωριαία (διαγώνισμα) γραπτή δοκιμασία ή ακόμα και το τελικό διαγώνισμα των προαγωγικών και απολυτηρίων εξετάσεων. Με την τελική αξιολόγηση επιτυγχάνεται η συνολική εκτίμηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων. Η τελική αξιολόγηση είναι ένα βασικό εργαλείο ανατροφοδότησης εκπαιδευτικού και μαθητών. Ιδιαίτερα ο εκπαιδευτικός, αξιολογώντας τα μαθησιακά αποτελέσματα, μπορεί να οδηγηθεί σε επιβεβαίωση ορθών ή λιγότερα ορθών εκπαιδευτικών τεχνικών, μεθοδολογικών προσεγγίσεων, εκπαιδευτικών μέσων καθώς και στην απόρριψη, ανανέωση ή επικαιροποίηση και αναβάθμιση αυτών. Τόσο η αρχική (ή διαγνωστική), όσο και η διαμορφωτική και τελική (ή συνολική) αξιολόγηση, πρέπει να θεωρούνται συστατικά της εκπαιδευτικής διαδικασίας και να μην υποβαθμίζεται ο ρόλος τους.

A ΜΕΡΟΣ

ΣΧΕΔΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1-5 (προτεινόμενες διδακτικές ώρες: 21)

Τα κεφάλαια 1-5 πραγματεύονται τις κύριες συγχορδίες στις τρεις καταστάσεις τους, τις πτώσεις, τις αρμονικές λειτουργίες και τις τεχνικές τετράφωνης εναρμόνισης των τριών κύριων βαθμίδων. Οι πρώτες επτά διδακτικές ενότητες περιλαμβάνουν:

1^η Διδακτική Ενότητα: Γραφή τρίφθογγης συγχορδίας για τετράφωνη μικτή χορωδία (σοπράνο, άλτο, tenόρο, μπάσο)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί ο τρόπος γραφής μιας τρίφθογγης συγχορδίας για τετράφωνη μικτή χορωδία σε δύο πεντάγραμμα, με χρήση δύο διαφορετικών κλειδιών (κλειδί σολ για τις γυναικείες φωνές και κλειδί του φα για τις αντρικές φωνές). Αναφέρονται τα λάθη της υπέρβασης και της διασταύρωσης.

2η Διδακτική Ενότητα: Οι κύριες συγχορδίες στον μείζονα και στον αρμονικό ελάσσονα τρόπο

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι τρεις κύριες συγχορδίες που δημιουργούνται στις τρεις βαθμίδες (I, IV, και V) του μείζονος και του αρμονικού ελάσσονος τρόπου και η εξοικείωση με τον συμβολισμό τους.

3^η Διδακτική Ενότητα: Σύνδεση με πλάγια κίνηση (I-V, V-I, I-IV, IV-I)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι αρχές που διέπουν την πλάγια κίνηση μεταξύ βαθμίδων που βρίσκονται σε σχέση τετάρτης και πέμπτης πάνω και κάτω από την τονική.

4^η Διδακτική Ενότητα: Σύνδεση με πλάγια κίνηση (συνέχεια)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της προηγούμενης και ως αξιολόγηση της κατανόησης της πλάγια κίνησης.

5^η Διδακτική Ενότητα: Σύνδεση με αντίθετη κίνηση (I-V, V-I, I-IV, IV-I, και IV-V)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι αρχές που διέπουν την αντίθετη κίνηση μεταξύ βαθμίδων που βρίσκονται σε σχέση τετάρτης πάνω και κάτω από την τονική αλλά και μεταξύ των βαθμίδων που βρίσκονται σε σχέση 2^{ης} (IV-V). Επίσης, σε αυτή την ενότητα θα παρουσιαστεί η ευθεία κίνηση όχι ως ανεπιθύμητη (αλλά ως μια ακόμα επιλογή σύνδεσης), θα καταδειχθούν οι εναλλακτικές λύσεις του προσαγωγέα και θα αναφερθεί ο δόκιμος τρόπος κατάληξης ή εγκατάλειψης μιας ταυτοφωνία.

6^η Διδακτική Ενότητα: Αλλαγές όψης της συγχορδίας – Παράλληλες – Αντιπαράλληλες

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι αλλαγές θέσης – όψης της συγχορδίας ως μέσο ρυθμομελωδικού εμπλουτισμού, να αναλυθεί ο ρόλος και η σημασία των τριών κύριων βαθμίδων, να εξοικειώσει τους μαθητές με τις άμεσες (ευθείες) και έμμεσες παράλληλες και αντιπαράλληλες και να παρουσιάσει ολιστικά τις επιτρεπόμενες μελωδικές κινήσεις των φωνών.

7^η Διδακτική Ενότητα: Αλλαγή όψης της συγχορδίας (συνέχεια)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της προηγούμενης και ως αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής όλων των προηγούμενων διδακτικών ενότητων.

1^η Διδακτική Ενότητα

Γραφή τρίφθογγης συγχορδίας για τετράφωνη μικτή χορωδία (σοπράνο, άλτο, τενόρο, μπάσο)

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί ο τρόπος γραφής μιας τρίφθογγης συγχορδίας για τετράφωνη μικτή χορωδία σε δύο πεντάγραμμα, με χρήση δύο διαφορετικών κλειδιών (κλειδί σολ για τις γυναικείες φωνές και κλειδί του φα για τις αντρικές φωνές).

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να ονομάζουν τις τέσσερις φωνές της μικτής χορωδίας (σοπράνο, άλτο, τενόρος, μπάσος) -σύμφωνα με τα ονόματα των ασματικών φωνών- και να αντιλαμβάνονται τον λόγο που τοποθετούνται στο αντίστοιχο κλειδί.
- Να γνωρίζουν τα συμβατικά όρια των τεσσάρων φωνών.
- Να διακρίνουν την ευθεία κατάσταση, τη θέση και τη μορφή της συγχορδίας. (Προτείνεται, σε αυτή τη διδακτική ενότητα και για τις αμέσως επόμενες, οι εκπαιδευτικοί να αρκεστούν στην ευθεία κατάσταση).
- Να απαριθμούν και να προσδιορίζουν τις τρεις διαφορετικές θέσεις (1^{ης} ή 8^{ης}, 3^{ης}, 5^{ης}) και τις τρεις διαφορετικές μορφές της συγχορδίας (συνεπτυγμένη, ανεπτυγμένη, ημιανεπτυγμένη).
- Να ορίζουν τα δύο σημαντικά λάθη στη γραφή μιας τετράφθογγης συγχορδίας (υπέρβαση, διασταύρωση).
- Να προσαρμόζουν (διπλασιάζοντας τον θεμέλιο φθόγγο) μια τρίφθογγη συγχορδία σε τετράφωνη γραφή.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

• Σοπράνο	• Μορφή συνεπτυγμένη
• Άλτο	• Μορφή ανεπτυγμένη
• Τενόρος	• Μορφή ημιανεπτυγμένη
• Μπάσος	• Υπέρβαση
• Κατάσταση συγχορδίας	• Διασταύρωση
• Θέση συγχορδίας	

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση (βλ. γ γυμνασίου: ΣΕΝΑΡΙΟ: Εισαγωγή στην αρμονία)

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, ή/και κατά τη διάρκειά της, προτείνεται να γίνει συνοπτική επανάληψη σχετικά με τον τρόπο που δημιουργούνται οι τρίφθογγες συγχορδίες. Επίσης, η επανάληψη μπορεί να περιλαμβάνει τα είδη και τα μεγέθη των διαστημάτων, τις αναστροφές των διαστημάτων, την υπενθύμιση των σύμφωνων και διάφωνων διαστημάτων και τις λύσεις αυτών. Επιπρόσθετα, θεωρείται αναγκαία, για την κατανόηση αυτής της διδακτικής ενότητας, η επανάληψη α) στα είδη των συγχορδιών που σχηματίζονται στις βαθμίδες της μείζονος και της αρμονικής ελάσσονος κλίμακας, β) στις

ονομασίες των φθόγγων που αποτελούν τις συγχορδίες (σε κλειδί σολ και κλειδί φα) γ) στην ευθεία κατάσταση και στις αναστροφές μιας τρίφωνης και τρίφθογγης συγχορδίας.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να έρθουν σε επαφή με τα συμβατικά όρια των φωνών στα αντίστοιχα κλειδιά σε δύο διαφορετικά πεντάγραμμα, ένα για τις δύο γυναικείες και ένα για τις δύο αντρικές φωνές. Καλό είναι να γίνει αναφορά στον όρο «συμβατικά όρια» με τον οποίο καταδεικνύεται ότι υπάρχουν ανθρώπινες φωνές που δεν διαθέτουν το συγκεκριμένο φωνητικό φάσμα. Ωστόσο, αυτή η φωνητική ομαδοποίηση βοηθά ολιστικά στην ύπαρξη ενός κοινού παρονομαστή για το φωνητικό φάσμα που καλύπτει κάθε μια από τις τέσσερις φωνές.

Όταν ο εκπαιδευτικός σιγουρευτεί ότι οι μαθητές έχουν κατανοήσει τις εκτάσεις της εκάστοτε φωνής, μπορεί να προχωρήσει στην τετράφωνη γραφή μιας τρίφθογγης συγχορδίας. Στο συγκεκριμένο σημείο προτείνεται, οι μαθητές να έρθουν σε επαφή και με τις τρεις διαφορετικές μορφές (όψεις) της τετράφωνης συγχορδίας με ιδιαίτερη έμφαση στην ανεπτυγμένη και τη συνεπτυγμένη γραφή, σε ευθεία κατάσταση και σε διαφορετικές θέσεις.

Γράφοντας διαφορετικές όψεις συγχορδίας και σχολιάζοντας την κατάσταση, τη θέση και τη μορφή, οι μαθητές θα γνωρίσουν την τετράφωνη γραφή σταδιακά. Θα αντιληφθούν ότι ο διπλασιασμός του θεμέλιου φθόγγου (1^η νότα συγχορδίας - βάση) είναι αναγκαίος αλλά προσφέρει πολυάριθμες όψεις στη συγχορδία αρκεί να αλλάζει είτε η θέση είτε η μορφή της συγχορδίας.

Μορφή της συγχορδίας

Συνεπτυγμένη είναι η μορφή της συγχορδίας κατά την οποία η απόσταση μεταξύ τενόρου και σοπράνο είναι μικρότερη της οκτάβας. Όταν συμβεί αυτό υποχρεώνονται οι τρεις ανώτερες φωνές να έχουν ελάχιστες επιλογές διάταξης: η σοπράνο και η άλτο και συγχρόνως η άλτο με τον τενόρο απέχουν διάστημα τρίτης ή τετάρτης.

Ανεπτυγμένη είναι η μορφή της συγχορδίας κατά την οποία η απόσταση μεταξύ τενόρου και σοπράνο είναι μεγαλύτερη της οκτάβας. Όταν συμβεί αυτό, ένα από τα οξύτερα ζευγάρια θα παρουσιάσουν διάστημα μεγαλύτερο της 4^{ης}.

[Η ημιανεπτυγμένη μορφή μιας συγχορδίας αναφέρεται βιβλιογραφικά, και ενδεχομένως ο εκπαιδευτικός να επιθυμεί να κάνει κάποια αναφορά. Ωστόσο, προτείνεται να αναφερθεί μόνο ο όρος γιατί η ημιανεπτυγμένη μορφή της συγχορδίας αναφέρεται σε συγχορδία που βρίσκεται σε αναστροφή και υπό συνθήκες, που σε αυτή τη διδακτική ενότητα δεν θα γίνουν κατανοητές από τον μαθητή].

Θέση της συγχορδίας

Θέση 1^{ης} ή 8^{ης} έχουμε όταν η σοπράνο τραγουδά τον θεμέλιο φθόγγο της συγχορδίας. Έχει επικρατήσει να χρησιμοποιείται ο όρος θέση ογδός αντί θέση πρώτη γιατί σε κάθε περίπτωση η σοπράνο θα απέχει διάστημα 8^{ης} από τη βάση της. Παράλληλα, το διάστημα που είναι μεγαλύτερο της 8^{ης} αναφέρεται ως διάστημα εντός οκτάβας (π.χ. διάστημα 9^{ης}=2^{ης}, διάστημα 10^{ης}=3^{ης} κ.ο.κ.).

Μορφή – Θέση – Κατάσταση

Στο σημείο οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση να καταλαβαίνουν ότι:

- Η διάταξη των τριών ανώτερων φωνών ορίζει τη μορφή της συγχορδίας
- Η σοπράνο ορίζει τη θέση της συγχορδίας
- Ο μπάσος ορίζει την κατάσταση της συγχορδίας

Εσωτερικές και εξωτερικές φωνές

Οι φωνές του μπάσου και του τενόρου αποτελούν το αντρικό ζεύγος φωνών.

Οι φωνές της σοπράνο και της άλτο αποτελούν το γυναικείο ζεύγος φωνών.

Οι φωνές του μπάσου και της σοπράνο αποτελούν τις εξωτερικές φωνές μιας συγχορδίας.

Οι φωνές τενόρου και της άλτο αποτελούν τις εσωτερικές φωνές μιας συγχορδίας.

Λάθη στη γραφή της συγχορδίας

Η κατανόηση όλων των ανωτέρων θα οδηγήσει ομαλά στη συζήτηση για τα δύο βασικά λάθη που μπορούν να συμβούν κατά την τετράφωνη γραφή μιας συγχορδίας: την υπέρβαση και τη διασταύρωση. Τα δύο αυτά λάθη πρέπει να σχολιαστούν εκτενώς και να γίνουν πλήρως αντιληπτά από τους μαθητές, η δε εφαρμογή τεχνικών για την αποφυγή τέτοιων λαθών είναι αναγκαία. Έτσι:

Η κακώς ανεπτυγμένη θέση είναι η περίπτωση κατά την οποία ένα γειτονικό ζεύγος φωνών (με εξαίρεση το ζεύγος μπάσο με τενόρο), σχηματίζουν μεταξύ τους διάστημα μεγαλύτερο από 8^{ns}. (Ο μπάσος με τον τενόρο μπορούν, χωρίς πρόβλημα να ξεπεράσουν αυτό το διάστημα. Επίσης, το διάστημα 8^{ns} επιτρέπεται σε κάθε περίπτωση για όλα τα ζεύγη φωνών).

Η διασταύρωση είναι η περίπτωση κατά την οποία η συγχορδία λέμε ότι «αναπτύσσεται κακώς». Δηλαδή, μία φωνή γράφεται ψηλότερα ή χαμηλότερα από μια άλλη υψηλότερη ή χαμηλότερη φωνή, αντίστοιχα.

Σημείωση: [Η υπερπήδηση ή αλλιώς «διαγώνια διασταύρωση (ή μελωδική διασταύρωση)» είναι περίπτωση που δεν αναφέρεται στη γραμματική της συγχορδίας αλλά στη σύνταξη της συγχορδίας με μια άλλη. Για αυτό καλό είναι η διδασκαλία της να έλθει μαζί με την ωριμότητα των μαθητών στη γραφή της αρμονίας. Σε κάθε περίπτωση, η επιμονή σε αυτό το «λάθος», που πολλές φορές «συγχωρείται» δεν θεωρείται αναγκαία στην προκειμένη περίπτωση].

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Ασκήσεις στη γραφή φθόγγων που αναφέρονται μόνο στη σοπράνο ή μόνο στην άλτο (κλειδί σολ).
- Ασκήσεις στη γραφή φθόγγων που αναφέρονται μόνο στον τενόρο ή μόνο στον μπάσο (κλειδί φα).
- Ασκήσεις για την ανάπτυξη κριτικής γύρω από το ποιοι φθόγγοι αναφέρονται και στις δύο ή μόνο σε μία φωνή σε ένα συγκεκριμένο πεντάγραμμα.
- Ασκήσεις γραφής συγχορδίας σε ευθεία κατάσταση, και σε διαφορετικές θέσεις και μορφές, σε διαφορετικές τονικότητες. Σε πρώτη φάση μπορούν οι θέσεις και οι μορφές να καθορίζονται από τον διδάσκοντα. Ας αποφευχθεί σε αυτή τη διδακτική ενότητα η γραφή τετράφωνης συγχορδίας από τους μαθητές.

- Ασκήσεις αναγνώρισης του είδους, των φθόγγων, της μορφής, της θέσης και της κατάστασης της συγχορδίας σε διαφορετικές τονικότητες.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται ο εκπαιδευτικός να αναθέσει, στους μαθητές, ασκήσεις ίδιου τύπου με τις «Ασκήσεις εμπέδωσης – Φύλλο εργασίας».

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να συνδέσει τη θεωρία της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα πρέπει να γίνει επίδειξη στο πιάνο των τριών διαφορετικών θέσεων και μορφών που μπορούν να λάβουν οι συγχορδίες. Επίσης, οι μαθητές πρέπει:

- Να ασκηθούν σε ασκήσεις εντοπισμού λαθών. Η οπτική αναγνώριση της υπέρβασης και της διασταύρωσης των φωνών στο πιάνο θα βοηθήσει πολύ στην εφαρμογή της ορθής γραφής στο πεντάγραμμο.
- Να αναγνωρίζουν οπτικά τη θέση και τη μορφή μιας συγχορδίας που θα εκτελέσει ο εκπαιδευτικός στο πιάνο.
- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τη θέση και τη μορφή μιας συγχορδίας που θα εκτελέσει ο εκπαιδευτικός στο πιάνο.
- Να είναι σε θέση, να δημιουργήσουν μια συγχορδία σε διαφορετικές θέσεις και μορφές.
- Να τραγουδήσουν σε οριζόντια διάσταση (αρπέζ) τους τρεις φθόγγους μιας συγχορδίας σε διαφορετικές θέσεις έχοντας ως βάση τον θεμέλιο φθόγγο.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Να γίνει αναφορά στην επόμενη διδακτική ενότητα, η οποία περιλαμβάνει τις κύριες συγχορδίες στον μείζονα και τον αρμονικό ελάσσονα τρόπο.

2^η Διδακτική Ενότητα

Οι κύριες συγχορδίες στον μείζονα και τον αρμονικό ελάσσονα τρόπο

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι τρεις κύριες συγχορδίες που δημιουργούνται στις τρεις βαθμίδες (I, IV, και V) του μείζονος και του αρμονικού ελάσσονος τρόπου.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να γνωρίζουν τις τρεις κύριες βαθμίδες.
- Να ονομάζουν τις τρεις κύριες βαθμίδες (Τονική, Υποδεσπόζουσα, Δεσπόζουσα).
- Να διακρίνουν τη διαστηματική σχέση που διέπει την Τονική με τις υπόλοιπες βαθμίδες της τονικότητας.
- Να χρησιμοποιούν ορθό συμβολισμό για τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο. Σημειωτέον ότι υπάρχουν διάφοροι συμβολισμοί που είναι σε χρήση.
- Να αντιλαμβάνονται ότι η 7^η βαθμίδα του αρμονικού ελάσσονα εμφανίζει αλλοίωση που δεν καλύπτει ο οπλισμός, άρα όποτε εμφανίζεται πρέπει να σημειώνεται.
- Να αντιλαμβάνονται ότι η διαφορά του μείζονα και του αρμονικού ελάσσονα τρόπου έγκειται στο διάστημα 3^{ης} και 6^{ης} (στον μείζονα 3^{ης} μεγάλο, στον ελάσσονα 3^{ης} μικρό).
- Να αριθμοποιούν μια μελωδική γραμμή σκεπτόμενοι τη διαστηματική σχέση της Τονικής με τις υπόλοιπες βαθμίδες της τονικότητας.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Τονική
- Υποδεσπόζουσα
- Δεσπόζουσα
- Προσαγωγέας
- Αριθμοποίηση
- Διαστηματική σχέση

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, ή/και κατά τη διάρκειά της, προτείνεται να γίνει συνοπτική επανάληψη στην προηγούμενη διδακτική ενότητα που αφορά στις εκτάσεις των φωνών και στον τρόπο γραφής τετράφωνης συγχορδίας. Επίσης, θεωρείται αναγκαίο να ανακληθεί προϋπάρχουσα γνώση από τη θεωρία κατά την οποία οι μαθητές είχαν γνωρίσει τα ονόματα όλων των βαθμίδων μιας τονικότητας. Η επανάληψη στις τονικότητες και στις σχέσεις που τις διέπουν είναι άκρως αναγκαία.

Συμβολισμός βαθμίδων

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία, χρησιμοποιούνται διάφοροι τρόποι συμβολισμού των βαθμίδων. Ο προτεινόμενος στο νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΑΠΣ), είναι ένας καθιερωμένος διεθνώς συμβολισμός που υποδεικνύει την ποιότητα των συγχορδιών. Ωστόσο λαμβάνεται υπόψη, ότι ο εκπαιδευτικός έχει αποκρυσταλλώσει τον τρόπο και το

σύστημα συμβολισμών με το οποίο θα εκπαιδεύει τους μαθητές του. Το όποιο έγκριτο σύστημα συμβολισμών ακολουθηθεί από τον διδάσκοντα, θα πρέπει να είναι σαφές, ευκρινές, να στηρίζεται βιβλιογραφικά και να αποδίδει τα μέγιστα κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Ο μαθητής σε κάθε περίπτωση, καλείται να αντιληφθεί ότι οι βαθμίδες συμβολίζονται και ότι οι συμβολισμοί αυτοί είναι εξαιρετικά βοηθητικοί.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ποιες βαθμίδες αποτελούν τις τρεις κύριες βαθμίδες και πώς συμβολίζονται (αναφέρθηκε στην παραπάνω παράγραφο). Κατά τη διδασκαλία της ενότητας, θα πρέπει να καταδειχτούν οι διαφορές μεταξύ του μείζονα και του ελάσσονα τρόπου και προτείνεται η εφαρμογή παραδειγμάτων μεταξύ ομώνυμων κλιμάκων. Ο βασικός λόγος είναι ότι στις ομώνυμες χρησιμοποιούνται οι ίδιοι φθόγγοι της κλίμακας και αλλάζει μόνο ο οπλισμός και το σημείο αλλοίωσης του προσαγωγέα της αρμονικής ελάσσονος τονικότητας. Αντίθετα, η χρήση παραδειγμάτων ανάμεσα σε σχετικές τονικότητες επιτυγχάνει ενότητα ως προς τον οπλισμό.

Πορεία διδασκαλίας

1. Επαφή με τον μείζονα τρόπο: γραφή μείζονος κλίμακας, γραφή τριών κύριων συγχορδιών, συζήτηση επί του συμβολισμού.
2. Επαφή με τον ελάσσονα αρμονικό τρόπο: γραφή αρμονικής ελάσσονος κλίμακας, γραφή τριών κύριων συγχορδιών, συζήτηση επί της αλλοίωσης του προσαγωγέα και του συμβολισμού.
3. Επιλογή αρμονικού σκελετού
4. Μεταφορά (transporto) σε άλλες κοντινές τονικότητες και κριτική συζήτηση επί των αποτελεσμάτων.

Σχολιασμός για τους κανόνες μεταφοράς των μελωδιών (transporto)

Κατά τη μεταφορά (transporto) μιας μελωδίας:

- η οριζόντια διαστηματική σχέση παραμένει αναλλοίωτη και ποσοτικά και ποιοτικά. Δηλαδή, το διάστημα 3^{ns} (ποσότητα) μικρό (ποιότητα) παραμένει 3^{ns} μικρό, το διάστημα 4^{ns} (ποσότητα) Καθαρό (ποιότητα) παραμένει 4^{ns} Καθαρό κ.ο.κ.
- ο τρόπος στον οποίο ανήκει η μελωδία δεν αλλοιώνεται σε καμία περίπτωση: δοσμένη μελωδία σε μείζονα τονικότητα παραμένει σε μείζονα τονικότητα, και αντίστοιχα, μελωδία σε ελάσσονα τονικότητα παραμένει σε ελάσσονα κ.ο.κ.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Εναρμόνιση (επιλογή αρμονικού σκελετού) δοσμένης μελωδίας.
- Ασκήσεις για μεταφορά μελωδίας σε διάφορες κοντινές, ως προς την αρχική, τονικότητες.
- Ασκήσεις αναγνώρισης του είδους, των φθόγγων, της μορφής, της θέσης και της κατάστασης της συγχορδίας σε διαφορετικές τονικότητες.
- Ασκήσεις γραφής των βαθμίδων σε τονικότητες μείζονες και ελάσσονες και καταγραφή της διαστηματικής σχέσης που διέπει την τονική με τις υπόλοιπες βαθμίδες.
- Αρμονική ανάλυση τετράφωνου θέματος.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται ο εκπαιδευτικός να αναθέσει στους μαθητές, ασκήσεις ίδιου τύπου με τις «Ασκήσεις εμπέδωσης – Φύλλο εργασίας».

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να συνδέσει τη θεωρία της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Οι ασκήσεις αυτές συνδέονται τόσο με το μάθημα του πιάνου όσο και με το μάθημα της ακουστικής καλλιέργειας. Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να δείξει στο πιάνο τις τρεις κύριες βαθμίδες διαφόρων τονικοτήτων. Επίσης, οι μαθητές πρέπει:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.
- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες σκάλες.
- Να γίνει υπενθύμιση του τρόπου κατασκευής μείζονος και ελάσσονος κλίμακας (Β και Γ θεωρία) γυμνασίου. Σε αυτό το σημείο, μπορεί να συζητηθεί ότι η συγχορδία της Τονικής και η σχέση που έχει η βάση (1^η) με τη μέση (3^η) της συγχορδίας χαρακτηρίζει την κλίμακα (3^η μεγάλη - Μείζονα κλίμακα, 3^η μικρή - ελάσσονα κλίμακα).
- Να ανταλλάσσουν τα φύλλα εργασίας με τους συμμαθητές τους για να αξιολογούνται μεταξύ τους.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Αναφορά στην επόμενη διδακτική ενότητα, η οποία περιλαμβάνει τη σύνδεση με πλάγια κίνηση μεταξύ βαθμίδων που έχουν σχέση πέμπτης πάνω ή τετάρτης κάτω και τετάρτης πάνω ή πέμπτης κάτω.

3^η Διδακτική Ενότητα

Σύνδεση με πλάγια κίνηση (I-V, V-I, I-IV, IV-I)

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι αρχές που διέπουν την πλάγια κίνηση μεταξύ βαθμίδων που βρίσκονται σε σχέση τετάρτης και πέμπτης πάνω και κάτω από την τονική.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να ορίζουν την πλάγια κίνηση.
- Να ελέγχουν την ύπαρξη ή μη κοινού φθόγγου ανάμεσα σε δύο βαθμίδες.
- Να εντοπίζουν τον κοινό φθόγγο ανάμεσα σε δύο κύριες βαθμίδες.
- Να καταλαβαίνουν ότι οι βαθμίδες που βρίσκονται σε σχέση 2^{ης} δεν έχουν κοινό φθόγγο, άρα δεν συνδέονται με πλάγια κίνηση.
- Να αντιληφθούν ότι η σύνδεση μιας βαθμίδας με μια άλλη αναφέρεται στο αρμονικό συντακτικό.
- Να χρησιμοποιούν με ορθό τρόπο την πλάγια κίνηση.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Πλάγια κίνηση
- Σχέση 4^{ης} πάνω και πέμπτης κάτω
- Σχέση 5^{ης} πάνω και τετάρτης κάτω
- Σχέση 2^{ης} πάνω
- Κοινός φθόγγος

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στις βαθμίδες που δημιουργούνται σε μια κλίμακα και αντιστοίχιση των σχέσεων που διέπουν την κλίμακα αυτή με την ομώνυμή της, του μείζονα ή του ελάσσονα τρόπου κατά περίπτωση. Επίσης, η επανάληψη στους συμβολισμούς της προηγούμενης διδακτικής ενότητας με έμφαση στον προσαγωγέα του αρμονικού ελάσσονα και στον συμβολισμό του, είναι αναγκαία.

Επιπροσθέτως, πριν από την έναρξη της διδασκαλίας της συγκεκριμένης ενότητας πρέπει να διευκρινιστεί ότι:

- Σχέση μεταξύ δύο συγχορδιών ονομάζουμε την απόσταση που έχουν οι θεμέλιοί τους, π.χ. σχέση 4^{ης} πάνω I-IV, 4^{ης} κάτω I-V, σχέση 5^{ης} πάνω I-V, σχέση 5^{ης} κάτω I-IV, V-I, κ.ο.κ.
- Δύο γειτονικές φωνές μπορούν να μοιράζονται τον ίδιο φθόγγο, στο ίδιο τονικό ύψος. Αυτό καλείται ταυτοφωνία.
- Βήμα σημαίνει διάστημα 2^{ης}.
- Πήδημα σημαίνει οποιοδήποτε διάστημα μεγαλύτερο του διαστήματος 2^{ης}.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

Α) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι οι βαθμίδες που συνδέονται με κοινό φθόγγο είναι εκείνες που βρίσκονται σε σχέση 4^{ης} και 5^{ης} πάνω και κάτω από την τονική αντίστοιχα. Προτείνεται, να γίνει αναφορά στην αντίθετη ή ευθεία κίνηση, χωρίς ιδιαίτερη εστίαση.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει παραδείγματα εναρμονισμένου θέματος, ώστε να αναλυθούν από τους μαθητές. Τα παραδείγματα, σε μείζονα και ομώνυμο ελάσσονα αρμονικό τρόπο, οφείλουν να περιλαμβάνουν μόνο συνδέσεις με πλάγια κίνηση και ορθές κινήσεις στις υπόλοιπες φωνές (βηματισμό, εκτός του αλματικού μπάσου λόγω ευθείας κατάστασης).
2. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να επιμείνει, δείχνοντας με παράδειγμα, για την υποχρέωση να δημιουργούνται ωραίες μελωδικές κινήσεις σε όλες τις φωνές.
3. Τα παραδείγματα πρέπει να καταδεικνύουν τους τρεις διαφορετικούς τρόπους γραφής του κοινού φθόγγου στην πλάγια κίνηση: ισοκράτημα με φθόγγο που θα περιέχει το άθροισμα των αξιών των κοινών φθόγγων, με σύζευξη διαρκείας ή χωρίς σύζευξη διαρκείας ανάμεσα στους φθόγγους.
4. Πριν από την πρώτη σύνδεση - σύνταξη δύο συγχορδιών καλό είναι να δοθούν οδηγίες για μια ορθή λύση. (Οι οδηγίες, που θα βοηθήσουν τους μαθητές στην εύρεση της ορθής λύσης χωρίς να χρονοτριβούν, εκτίθενται στην επόμενη σελίδα σε σχετική παράγραφο).

Στελέχη φθογοσώμων – Κατεύθυνση

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην κατεύθυνση των στελεχών των φθογοσώμων στη δίφωνη γραφή στο πεντάγραμμο. Τα στελέχη των υψηλότερων, ανάμεσα στα ζευγάρια φωνών, γράφονται με κατεύθυνση προς τα πάνω (σοπράνο και τενόρος), ενώ τα στελέχη των χαμηλότερων, ανάμεσα στα ζευγάρια, φωνών γράφονται με κατεύθυνση προς τα κάτω (άλτο και μπάσος).

Πλάγια κίνηση – Ορισμοί

Κοινός φθόγγος καλείται ο φθόγγος που εντοπίζεται και στις δύο συνδεόμενες συγχορδίες.

Πλάγια κίνηση έχουμε όταν έστω ένας φθόγγος, ο οποίος εμφανίζεται σε μια από τις τέσσερις φωνές της συγχορδίας, υπάρχει στην αμέσως επόμενη συγχορδία και συνεχίζει να εμφανίζεται στην φωνή που είχε ακουστεί στην προηγούμενη συγχορδία.

- Αναγκαία συνθήκη για την πλάγια κίνηση είναι η ύπαρξη κοινού φθόγγου.
- Τρίφθογγες συγχορδίες σε σχέση 2^{ης} δεν συνδέονται με πλάγια κίνηση.
- Ο κοινός φθόγγος στις δύο συγχορδίες που συνδέονται με πλάγια κίνηση μπορεί να εμφανιστεί ως κοινός φθόγγος είτε με τη χρήση σύζευξη διαρκείας είτε χωρίς αυτήν. Ωστόσο, σε ένα μέτρο οι κοινοί φθόγγοι προσθέτουν συνήθως την αξία τους, όπου αυτό είναι δυνατόν.
- Η πλάγια κίνηση επιλέγεται ως η πιο ομαλή κίνηση μεταξύ δύο συγχορδιών.

Γενικές οδηγίες επί της πλάγιας κίνησης και της πρώτης προσπάθειας εναρμόνισης ενός θέματος

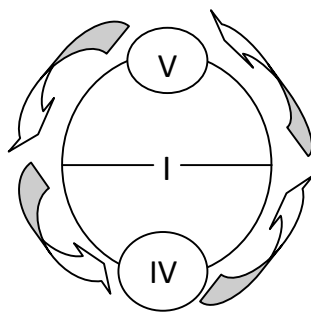
Για την εναρμόνιση ενός δοσμένου θέματος είτε μπάσο είτε σοπράνο, οι μαθητές ακολουθούν συγκεκριμένες οδηγίες:

1. Εντοπίζουν τον κοινό φθόγγο.
2. Γράφουν τον κοινό φθόγγο στη φωνή που εμφανίστηκε στην πρώτη συγχορδία (απερχόμενη συγχορδία).
3. Εάν υπάρχει προσαγωγέας, οδηγούνται βηματικά προς τα πάνω στον αμέσως επόμενο φθόγγο, που συμπίπτει με τον πρώτο φθόγγο της Τονικής. Στο συγκεκριμένο σημείο μπορεί να γίνει αναφορά ότι υπάρχουν και άλλες λύσεις του προσαγωγέα αλλά θα συζητηθούν σε κατοπινές διδακτικές ενότητες.
4. Προσπαθούν να μοιράσουν τους εναπομείναντες δύο φθόγγους στις επόμενες φωνές μόνο με βήματα, αν η δοσμένη φωνή είναι ο μπάσος.
5. Εάν η δοσμένη προς εναρμόνιση φωνή είναι η σοπράνο, τότε κατανοούν ότι ο μπάσος θα εκτελέσει αναγκαστικά άλμα λόγω της ευθείας κατάστασης που οφείλει να εμφανιστεί.
6. Κάνουν εναλλαγή συγχορδιών, ώστε η Τονική να οδηγείται στη Δεσπόζουσα και εκείνη με τη σειρά της στην Τονική.
7. Κάνουν εναλλαγή συγχορδιών, ώστε η Τονική να οδηγείται στην Υποδεσπόζουσα και εκείνη με τη σειρά της στην Τονική.
8. Έτσι, αντιλαμβάνονται ότι η Δεσπόζουσα και η Υποδεσπόζουσα συντάσσονται μόνο με την Τονική, εάν επιθυμούμε πλάγια κίνηση με τρίφθογγες συγχορδίες.

Ειδικές οδηγίες επί της εναρμόνισης

Οι συγχορδιακές σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των συγχορδιών συνθέτουν τη γενική εικόνα του θέματος. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιοι ειδικοί κανόνες με τις εξαιρέσεις τους που πρέπει να αναφερθούν και να γίνουν κατανοητοί:

1. Η Δεσπόζουσα φέρει, ως 3^η της, τον προσαγωγέα της κλίμακας (7^η νότα τονικότητας). Η 7^η νότα έλκεται από την Τονική και οδηγείται αναγκαστικά («προσαγωγή») στην 8^η νότα της τονικότητας. Αυτή η σχέση μεταξύ Τονικής και Δεσπόζουσας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για την αρμονική σχέση των δύο αυτών βαθμίδων.
2. Ο προσαγωγέας είναι ο 7^{ος} φθόγγος της τονικότητας και οφείλει να «λυθεί». Λύνω τον προσαγωγέα σημαίνει ότι οδηγώ τον προσαγωγέα στον φθόγγο που θα δημιουργήσει αίσθηση ισορροπίας.

Σχήμα 1: Σχηματική αναπαράσταση σχέσης των τριών κύριων βαθμίδων

3. Η πρώτη και η τελευταία συγχορδία του θέματος οφείλει να είναι η Τονική.
4. Εάν υπάρχει ελλιπές μέτρο η πρώτη συγχορδία του θέματος, εάν δεν είναι η Τονική, μπορεί να είναι η Δεσπόζουσα.
5. Μετά τη διαστολή δεν θα εμφανιστεί η ίδια συγχορδία, εκτός της βασικής εξαίρεσης που θέλει τη συγχορδία να αλλάζει κατάσταση (ή όψη). Παράλληλα, σημειώνεται ότι η επανάληψη της συγχορδίας σε άρση-θέση πρέπει να αποφεύγεται (συγκοπική αρμονία). Παρατίθεται απόσπασμα από το αρ. 1 χορικό του J.S. Bach, όπως εμφανίζεται στη συλλογή Breitkopf & Härtel:

Παράδειγμα 1: Αλλαγή όψης της συγχορδίας και εμφάνισή της μετά τη διαστολή

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθεί η τονική σε μείζονες και ελάσσονες τονικότητες και να ζητηθεί η σύνδεσή της με τη Δεσπόζουσα και την Υποδεσπόζουσα.
- Να εναρμονισθεί (για τέσσερις φωνές) θέμα με δοσμένο μπάσο ακολουθώντας τις γενικές και τις ειδικές οδηγίες της διδακτικής ενότητας.
- Να εναρμονισθεί (για τέσσερις φωνές) θέμα με δοσμένη σοπράνο ακολουθώντας τις γενικές και τις ειδικές οδηγίες της διδακτικής ενότητας.
- Η εναλλαγή των μέτρων και των τονικοτήτων στα θέματα πρέπει να είναι συχνή για να συνηθίζουν οι μαθητές στην ορθή χρήση του αρμονικού ρυθμού.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Σε αυτό το σημείο καλό είναι οι ασκήσεις για πιάνο να γίνουν συστηματικές. Δηλαδή:

1. Ο εκπαιδευτικός να έχει έτοιμα αποσπάσματα με απλές συνδέσεις ανάμεσα στις τρεις κύριες συγχορδίες σε τονικότητες του μείζονα και του ελάσσονα τρόπου (μέχρι 4 αλλοιώσεις).
2. Τα αποσπάσματα αυτά είναι καλό να έχουν πιανιστική γραφή (τρεις φωνές κλειδί σολ και μία κλειδί φα).
3. Οι συνδέσεις των συγχορδιών θα πρέπει να περιέχουν κοινό φθόγγο.
4. Καλό είναι να ζητηθεί από τους μαθητές αρμονική ανάλυση (με συμβολισμό) των εν λόγω αποσπασμάτων και των συνδέσεών τους.
5. Οι συνδέσεις των συγχορδιών προτείνεται να μπορούν να μεταφερθούν τονικά (transporto) σε κοντινές τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον

διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από επιπρόσθετες ασκήσεις, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Οι ασκήσεις αυτές συνδέονται τόσο με το μάθημα του πιάνου όσο και με το μάθημα της ακουστικής καλλιέργειας. Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να δείξει στο πιάνο τις τρεις κύριες βαθμίδες διαφόρων τονικοτήτων. Επίσης, οι μαθητές πρέπει να επαναλάβουν τις ασκήσεις της προηγούμενης διδακτική ενότητας:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.
- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες σκάλες.
- Να είναι σε θέση, να δημιουργήσουν μια μείζονα και ελάσσονα κλίμακα με δοσμένη βάση (επανάληψη, αν κριθεί αναγκαίο, της σχετική ύλης της Β και Γ γυμνασίου).
- Να ανταλλάσσουν τα φύλλα εργασίας με τους συμμαθητές τους για να αξιολογούνται μεταξύ τους.
- Να τραγουδήσουν μείζονα και ελάσσονα κλίμακα, αρχικά με την καθοδήγηση του πιάνου και έπειτα μόνο με δοσμένη βάση.
- Να κάνουν ακουστική καλλιέργεια διάφορων διαστημάτων σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος και η σταδιακή έναρξη ακουστικής καλλιέργειας σε αυξημένες και ελαττωμένες συγχορδίες.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών με κοινό φθόγγο. Εάν στην επιλογή που θα δοθεί από τον διδάσκοντα δοθούν και εναλλακτικές συνδέσεις που δεν έχουν κοινό φθόγγο δεν ενοχλεί. Αντιθέτως, κατανοούν ότι αυτές αποκλείονται λόγω έλλειψης κοινού φθόγγου.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή στην πλάγια κίνηση και η επαφή των μαθητών με περισσότερες ασκήσεις.

4^η Διδακτική Ενότητα

Σύνδεση με πλάγια κίνηση - συνέχεια (I-V, V-I, I-IV, IV-I)

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της προηγούμενης και ως αξιολόγηση της κατανόησης της πλάγια κίνησης.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να:

- Έχουν εξοικειωθεί με τις στρατηγικές (γενικές και ειδικές οδηγίες) για τη λύση θεμάτων με δοσμένο μπάσο.
- Έχουν εξοικειωθεί με τις στρατηγικές (γενικές και ειδικές οδηγίες) για τη λύση θεμάτων με δοσμένη σοπράνο.
- Έχουν λύσει όλες τις πιθανές απορίες που ενδεχομένως να έχουν δημιουργηθεί.
- Παίζουν στο πιάνο απλές συνδέσεις με πλάγια κίνηση μεταξύ των κύριων συγχορδιών.
- «Απομυθοποιήσουν» τη δυσκολία της εναρμόνισης ενός απλού θέματος.
- Αισθάνονται άνετα με οποιαδήποτε άσκηση των προηγούμενων ενοτήτων.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Πλάγια κίνηση
- Σχέση 4^{ης} πάνω και πέμπτης κάτω
- Σχέση 5^{ης} πάνω και τετάρτης κάτω
- Σχέση 2^{ης} πάνω
- Κοινός φθόγγος

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα προσφέρεται για γενική επανάληψη εννοιών, όρων και ορισμών. Προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στις τρεις προηγούμενες διδακτικές και να αποτελέσει το πλαίσιο για ανατροφοδότηση. Ειδικότερα, είναι καλό:

- Να επαναληφθούν οι συμβολισμοί με έμφαση στον προσαγωγέα του αρμονικού ελάσσονα.
- Να συσχετιστούν οι τρεις προηγούμενες διδακτικές ενότητες. Έτσι, η κατακερματισμένη γνώση θα ενοποιηθεί (από το ειδικό στο γενικό).

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα δεν περιέχει νέα θεωρητικά στοιχεία για εμπλουτισμό της γνώσης. Όμως, πρέπει να δοθεί έμφαση από τον εκπαιδευτικό στους στόχους ικανοτήτων και στάσεων. Οι μαθητές θα πρέπει να έχουν αφομοιώσει τις προηγούμενες ενότητες και να νιώθουν άνετα με τις σχετικές ασκήσεις πριν οδηγηθούν στην επόμενη ενότητα που είναι η αντίθετη κίνηση.

Μια από τις ασκήσεις που καλείται ο εκπαιδευτικός να επιμείνει σε αυτή τη διδακτική ενότητα είναι η άσκηση στο πιάνο: ο εκπαιδευτικός καλείται να παίξει στο πιάνο τα θέματα των μαθητών για να αντιληφθούν ότι δεν λύνουν μια «σπαζοκεφαλιά» αλλά γράφουν μουσική. Έτσι, το εναρμονισμένο θέμα μιας άσκησης μαθητών θα πάρει «σάρκα και οστά» και θα αποκτήσει μουσική υπόσταση. Επιπροσθέτως, με αυτή την άσκηση θα λειτουργήσει ως πρότυπο για τους μαθητές του, οι οποίοι ενδεχομένως να στέκονται φοβισμένοι απέναντι σε τέτοιου τύπου ασκήσεις.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει παραδείγματα εναρμονισμένου θέματος, ώστε να αναλυθούν από τους μαθητές. Τα παραδείγματα, σε μείζονα και ομώνυμο ελάσσονα αρμονικό τρόπο, οφείλουν να περιλαμβάνουν μόνο συνδέσεις με πλάγια κίνηση και ορθές κινήσεις στις υπόλοιπες φωνές (βήματα, εκτός του αλματικού μπάσου λόγω ευθείας κατάστασης).
2. Πριν από την εναρμόνιση θεμάτων καλό είναι να γίνει υπενθύμιση των οδηγιών που θα οδηγήσουν σε ορθή λύση.
3. Προτείνεται να εναρμονιστούν θέματα με δοσμένο μπάσο και δοσμένη σοπράνο.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

1. Να δοθεί θέμα με δοσμένο μπάσο για εναρμόνιση
2. Να δοθεί θέμα με δοσμένη σοπράνο για εναρμόνιση
3. Να αξιολογηθούν οι πιθανές λύσεις
4. Να προκληθεί συζήτηση για την καλύτερη δυνατή λύση

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Να συνεχιστεί η συστηματική εκπαίδευση των ασκήσεων στο πιάνο. Δηλαδή:

1. Ο εκπαιδευτικός να έχει έτοιμα αποσπάσματα με απλές συνδέσεις ανάμεσα στις τρεις κύριες συγχορδίες σε απλές τονικότητες του μείζονα και του ελάσσονα τρόπου.
2. Τα αποσπάσματα αυτά είναι καλό να έχουν πιανιστική γραφή (τρεις φωνές κλειδί σολ και μία κλειδί φα).
3. Οι συνδέσεις των συγχορδιών θα πρέπει να περιέχουν κοινό φθόγγο.
4. Καλό είναι να ζητηθεί από τους μαθητές αρμονική ανάλυση (με συμβολισμό) των εν λόγω αποσπασμάτων και των συνδέσεών τους.
5. Οι συνδέσεις των συγχορδιών προτείνεται να μπορούν να μεταφερθούν τονικά (transporto) σε κοντινές τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης,

οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Οι ασκήσεις αυτές συνδέονται τόσο με το μάθημα του πιάνου όσο και με το μάθημα της ακουστικής καλλιέργειας. Συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο των τριών κύριων βαθμίδων σε διάφορες κλίμακες. Επίσης, οι μαθητές πρέπει να επαναλάβουν τις ασκήσεις της προηγούμενης διδακτικής ενότητας:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.
- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες σκάλες.
- Να είναι σε θέση να δημιουργήσουν μια μείζονα και ελάσσονα κλίμακα με δοσμένη βάση.
- Να τραγουδήσουν μείζονα και ελάσσονα κλίμακα, αρχικά με την καθοδήγηση του πιάνου και έπειτα μόνο με δοσμένη βάση.
- Να κάνουν ακουστική καλλιέργεια διάφορων διαστημάτων σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επανάληψη της παρακάτω σειράς ακουστικών ασκήσεων:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος και η σταδιακή ακουστική καλλιέργεια σε αυξημένες και ελαττωμένες συγχορδίες.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών με κοινό φθόγγο. Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων.
- Προτείνονται επιπρόσθετες ακουστικές ασκήσεις καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Να γίνει αναφορά στην επόμενη διδακτική ενότητα που περιλαμβάνει τη σύνδεση με αντίθετη κίνηση.

5^η Διδακτική Ενότητα

Σύνδεση με αντίθετη κίνηση (I-V, V-I, I-IV, IV-V)

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι αρχές που διέπουν την αντίθετη κίνηση μεταξύ κύριων βαθμίδων που βρίσκονται σε σχέση τετάρτης πάνω και κάτω από την τονική αλλά και μεταξύ των βαθμίδων που βρίσκονται σε σχέση 2^{ης} (IV-V). Επίσης, σε αυτή την ενότητα θα παρουσιαστεί η ευθεία κίνηση. Θα καταδειχθούν οι εναλλακτικές λύσεις του προσαγωγέα και θα αναφερθεί ο δόκιμος τρόπος άφιξης σε ταυτοφωνία.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να ορίζουν την αντίθετη κίνηση
- Να ελέγχουν την ύπαρξη ή μη κοινού φθόγγου ανάμεσα σε δύο βαθμίδες
- Να εντοπίζουν τον κοινό φθόγγο ανάμεσα σε δύο κύριες βαθμίδες
- Να καταλαβαίνουν ότι οι βαθμίδες που βρίσκονται σε σχέση 2^{ης} δεν έχουν κοινό φθόγγο, άρα συνδέονται με αντίθετη κίνηση
- Να χρησιμοποιούν με ορθό τρόπο την αντίθετη κίνηση ακόμα και σε βαθμίδες που περιέχουν κοινό φθόγγο (σχέση 4^{ης} πάνω ή κάτω).
- Να γνωρίζουν τους κανόνες που διέπουν την κατάληξη με ευθεία κίνηση σε ταυτοφωνία
- Να αναγνωρίζουν την ευθεία κίνηση, να αποφεύγουν και να την υιοθετούν κατά περίπτωση
- Να υιοθετούν διαφορετικούς τρόπους λύσης του προσαγωγέα

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Αντίθετη κίνηση
- Ευθεία κίνηση
- Εναλλακτικές λύσεις προσαγωγέα
- Ταυτοφωνία: κατάληξη σε ταυτοφωνία και εγκατάλειψή της

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στη σύνδεση με πλάγια κίνηση και στους λόγους που επιλέγεται.

Επιπροσθέτως, πριν από την έναρξη της διδασκαλίας της συγκεκριμένης ενότητας πρέπει να διευκρινιστεί ότι:

- Συγχορδίες που έχουν κοινό φθόγγο συνδέονται κατά προτίμηση με πλάγια κίνηση.
- Συγχορδίες που έχουν κοινό φθόγγο μπορούν να συνδεθούν με αντίθετη κίνηση, είτε εάν δεν είναι δυνατή η πλάγια κίνηση είτε εάν είναι επιθυμητή η αντίθετη κίνηση, γιατί συντρέχουν διάφοροι μουσικοί λόγοι.
- Συγχορδίες που δεν έχουν κοινό φθόγγο συνδέονται με αντίθετη κίνηση.
- Οι συνεχόμενες συνδέσεις συγχορδιών με αντίθετη κίνηση είναι ανεπιθύμητη.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι οι συγχορδίες που συνδέονται με αντίθετη κίνηση είναι εκείνες που συνδέονται και με πλάγια κίνηση, αλλά κατά κύριο λόγο είναι εκείνες που βρίσκονται σε σχέση 2^{ης}.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει αποσπάσματα με συνδέσεις βαθμίδων που ενώ έχουν κοινό φθόγγο, ακολουθείται η χρήση της αντίθετης κίνησης. Τα παραδείγματα, σε μείζονα και ομώνυμο ελάσσονα αρμονικό τρόπο, οφείλουν να περιλαμβάνουν μόνο συνδέσεις με αντίθετη κίνηση αλλά με εξορθολογισμένες κινήσεις στις υπόλοιπες φωνές.
2. Όταν οι μαθητές κατανοήσουν την τεχνική της σύνδεσης με αντίθετη κίνηση μπορούν να έρθουν σε επαφή με τη σύνδεση των βαθμίδων που βρίσκονται σε σχέση 2^{ης} (IV-V).
3. Από τα παραδείγματα πρέπει να προκύπτει ότι υπάρχουν τρεις τρόποι αντίθετης κίνησης. Δύο φωνές επάνω και δύο κάτω, τρεις κάτω και μία πάνω, τρεις επάνω και μία κάτω, με τη σημείωση ότι σε αυτή τη φάση είναι προτιμότερη ο τελευταίος τρόπος.
4. Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα είναι καλό να αξιοποιηθεί για συζήτηση σχετικά με την κατάληξη σε ταυτοφωνία και την εγκατάλειψή της.
5. Επίσης, αυτή η διδακτική ενότητα προσφέρεται για συζήτηση γύρω από τις εναλλακτικές λύσεις του προσαγωγέα.

Αντίθετη κίνηση – Ευθεία κίνηση – Ταυτοφωνία – Ορισμοί

Αντίθετη κίνηση έχουμε μεταξύ δύο συγχορδιών που δεν έχουν κοινό φθόγγο είτε όταν οι συνδεόμενες συγχορδίες ενώ έχουν κοινό φθόγγο δεν τον κρατούν.

Όταν οι φθόγγοι μεταξύ συνδεομένων συγχορδιών δεν συνδέονται με πλάγια κίνηση μπορούν να συμβούν τα παρακάτω:

- Δύο φωνές κινούνται ανοδικά και δύο καθοδικά
- Τρεις φωνές κινούνται ανοδικά και μία καθοδικά
- Τρεις φωνές κινούνται καθοδικά και μία ανοδικά
- Και οι τέσσερις φωνές κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση (ευθεία κίνηση)

Ευθεία κίνηση έχουμε όταν κατά τη σύνδεση δύο συγχορδιών που δεν κρατείται κοινός φθόγγος, και οι τέσσερις φθόγγοι της συγχορδίας που απέρχεται ανεβαίνουν ή κατεβαίνουν οδηγούμενοι στους τέσσερις φθόγγους των αντίστοιχων φωνών της συγχορδίας που επέρχεται.

Ταυτοφωνία έχουμε όταν δύο γειτονικές φωνές εκτελούν τον ίδιο φθόγγο. Ταυτοφωνία μπορεί να προκληθεί ανάμεσα σε μπάσο και τενόρο, τενόρο και άλτο, άλτο και σοπράνο.

Σύνδεση V-IV

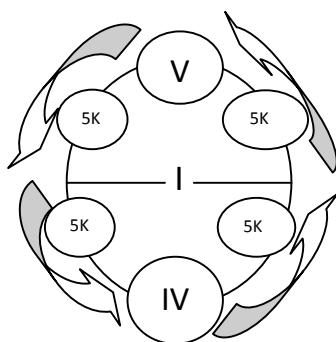
Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην ανεπιθύμητη, γενικά, σύνδεση της Δεσπόζουσας προς την Υποδεσπόζουσα. Η σύνδεση V-IV, θεωρείται μη φυσική αρμονική σύνδεση. Θεωρητικά, ο προσαγωγέας πρέπει να καταλήξει στον θεμέλιο φθόγγο της Τονικής. Ο φθόγγος αυτός συμπίπτει με την 5^η νότα της Υποδεσπόζουσας. Όμως, σε καμία περίπτωση δεν χρησιμοποιείται η σύνδεση αυτή ως λειτουργική σύνδεση αλλά ως περαστική/μελωδική

κίνηση των φωνών. Το πρόβλημα της σύνδεσης V-IV οξύνεται, σε σημείο απαγόρευσης πλέον, όταν η σοπράνο της Δεσπόζουσας με τον μπάσο της Υποδεσπόζουσας σχηματίζουν τρίτονο. Σε κάθε περίπτωση άσκησης των μαθητών στην αντίθετη κίνηση, η σύνδεση V-IV θα μπορούσε να αποτελέσει ένα εξαιρετικό εργαλείο, αλλά επιμένουμε στην έλλειψη λειτουργικότητας σε μία τέτοια ενδεχόμενη σύνδεση. Πάντως η σύνδεση V-IV σε αναστροφές, είναι αρκετά πιο συχνή σε πολλά έργα των κλασικών. Ακόμα και αυτή η σύνδεση, όμως, πιθανότατα δεν λειτουργεί αρμονικά αλλά μελωδικά. Να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στη σύνδεση IV-V του αρμονικού ελάσσονα, όπου μπορεί να γίνει άφιξη στον προσαγωγέα με λάθος τρόπο: τριημιτόνιο (2^η αυξημένη).

Ειδικές οδηγίες για τη λειτουργία της IV ως προς τις άλλες δύο βαθμίδες

Η Υποδεσπόζουσα δεν μπορεί να χρησιμοποιείται ποτέ ως βαθμίδα έναρξης και λήξης ενός θέματος.

Η Υποδεσπόζουσα είναι μία βαθμίδα που ονομάστηκε έτσι για τον λόγο ότι βρίσκεται μία βαθμίδα κάτω (υπό) από τη Δεσπόζουσα. Θα μπορούσαμε όμως να θεωρήσουμε το όνομά της με διαφορετικό τρόπο. Είναι η Δεσπόζουσα που δεν βρίσκεται πέμπτης καθαρό πάνω αλλά πέμπτης καθαρό κάτω από την Τονική (κάτω δεσπόζουσα). Με αυτή τη σκέψη προκύπτει και μια τρίτη θεώρηση: είναι και αυτή μια Δεσπόζουσα που βρίσκεται σε απόσταση πέμπτης από την Τονική αλλά δεν «δεσπόζει» τόσο πολύ στον αρμονικό χώρο όσο η Δεσπόζουσα... είναι Υπό-δεσπόζουσα. Σε αυτό πιθανότατα οφείλεται η ευελιξία της συγχορδίας της Υποδεσπόζουσας που μπορεί να συνδεθεί και με την Τονική αλλά και με τη Δεσπόζουσα. Θυμηθείτε τη σχηματική παράσταση που δείχνει τη σχέση που διέπει τις τρεις κύριες βαθμίδες και προσθέστε ανάμεσά τους το διάστημα πέμπτης (καθαρό) που ενυπάρχει ανάμεσα σε όλες αυτές τις σχέσεις (σχήμα 2).

Σχήμα 2: Σχηματική αναπαράσταση σχέσης των τριών κύριων βαθμίδων και της απόστασης της Δεσπόζουσας και της Υποδεσπόζουσας με την Τονική

Ειδικές οδηγίες για τις εναλλακτικές λύσεις του προσαγωγέα

Ο προσαγωγέας, εκτός από τη λύση με ανιόν βήμα, λύνεται:

- Κατερχόμενος διάστημα 3^{ης} μεγάλο στην 5^η της Τονικής σε εσωτερική φωνή
- Ανερχόμενος διάστημα 4^{ης} καθαρό στον μείζονα τρόπο
- Ανερχόμενος διάστημα 6^{ης} μικρό στη σοπράνο

Ειδικές οδηγίες για την ταυτοφωνία

Η ταυτοφωνία δεν πρέπει να εγκαταλείπεται και να προσεγγίζεται με ευθεία κίνηση. Ας σημειωθεί η εξαίρεση που ισχύει για την εγκατάλειψη της ταυτοφωνίας μεταξύ των δύο ανδρικών φωνών. Παρατίθεται απόσπασμα από το αρ. 7 χορικό του J.S.Bach, όπως εμφανίζεται στη συλλογή Breitkopf & Härtel, στο 2^ο-3^ο μέτρο του τρίτου συστήματος:

Παράδειγμα 2: Εγκατάλειψη ταυτοφωνίας στις αντρικές φωνές σε συγχορδίες που βρίσκονται σε σχέση 2^{ης}

Ειδικές οδηγίες για την ευθεία κίνηση

Μία περίπτωση που επιτρέπεται η ευθεία κίνηση: στην τέλεια πτώση (σύνδεση V-I), εάν η σοπράνο βηματίζει καθοδικά από το $\wedge^2$ στο $\wedge^1$ της τονικότητας και ο προσαγωγέας βρίσκεται σε εσωτερική φωνή.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθεί μια κύρια συγχορδία σε διάφορες τονικότητες και λειτουργίες και να ζητηθεί σύνδεση με αντίθετη κίνηση.
- Να δοθεί εναρμονισμένο θέμα που να περιλαμβάνει συνδέσεις τόσο με πλάγια κίνηση όσο και με αντίθετη και να ζητηθεί από τους μαθητές να γίνει πλήρης ανάλυση, συμβολισμών και λειτουργιών.
- Να εναρμονισθεί (για τέσσερις φωνές) θέμα με δοσμένο μπάσο χρησιμοποιώντας και τις δύο συνδέσεις, πλάγια και αντίθετη.
- Να εναρμονισθεί (για τέσσερις φωνές) θέμα με δοσμένη σοπράνο χρησιμοποιώντας και τις δύο συνδέσεις, πλάγια και αντίθετη.
- Η εναλλαγή των μέτρων και των τονικοτήτων στα θέματα πρέπει να είναι συχνή για να συνηθίζουν οι μαθητές τον αρμονικό ρυθμό.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η συστηματοποίηση των ασκήσεων για πιάνο. Δηλαδή:

1. Ο εκπαιδευτικός να παρέχει έτοιμα αποσπάσματα με απλές συνδέσεις ανάμεσα στις τρεις κύριες συγχορδίες σε τονικότητες του μείζονα και του ελάσσονα τρόπου μέχρι 4 αλλοιώσεις. Οι συνδέσεις να γίνονται με πλάγια και με αντίθετη κίνηση.
2. Οι συνδέσεις των συγχορδιών θα πρέπει να γίνονται με τις αρχές της πλάγιας αλλά και της αντίθετης κίνησης.
3. Καλό είναι να ζητηθεί από τους μαθητές αρμονική ανάλυση (με συμβολισμό) των εν λόγω αποσπασμάτων και των συνδέσεών τους.
4. Οι συνδέσεις των συγχορδιών προτείνεται να μπορούν να μεταφερθούν τονικά (transporto) σε κοντινές τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο των τριών κύριων βαθμίδων σε διάφορες κλίμακες. Επίσης, οι μαθητές πρέπει να επαναλάβουν τις ασκήσεις της προηγούμενης διδακτικής ενότητας:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.
- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες τονικότητες.
- Να είναι σε θέση, να δημιουργήσουν μια μείζονα και ελάσσονα κλίμακα με δοσμένη βάση.
- Να τραγουδήσουν μείζονα και ελάσσονα κλίμακα, αρχικά με συνοδεία του πιάνου και έπειτα μόνο με δοσμένη βάση.
- Να κάνουν ακουστική καλλιέργεια διάφορων διαστημάτων σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες μορφές (όψεις) μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος και η συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών με κοινό φθόγγο και χωρίς κοινό φθόγγο ακολουθώντας την πλάγια και την αντίθετη κίνηση.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων.
- Προτείνεται επίσης, η γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Αναφορά στην επόμενη διδακτική ενότητα, η οποία περιέχει τις αλλαγές όψης μιας συγχορδίας, τις άμεσες και έμμεσες παράλληλες και αντιπαράλληλες 5^{ες} και 8^{ες} και τα επιτρεπόμενα -και μη- μελωδικά διαστήματα.

6^η Διδακτική Ενότητα

Αλλαγές όψης της συγχορδίας – Παράλληλες – Αντιπαράλληλες

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι αλλαγές όψης της συγχορδίας ως μέσο ρυθμομελωδικού εμπλουτισμού, να αναλυθεί ο ρόλος και η σημασία των τριών κύριων βαθμίδων ολιστικά, να εξοικειώσει τους μαθητές με τις άμεσες και έμμεσες παράλληλες και αντιπαράλληλες και να παρουσιάσει ολιστικά τις επιτρεπόμενες μελωδικές κινήσεις των φωνών.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να καταλαβαίνουν την αλλαγή όψης μιας συγχορδίας.
- Να χρησιμοποιούν με ορθό τρόπο την αλλαγή όψης μιας συγχορδίας είτε ως τεχνική εμπλουτισμού είτε ως τεχνική αποφυγής λαθών.
- Να αντιληφθούν ολιστικά τη λειτουργία των κύριων βαθμίδων.
- Να αντιληφθούν τη σοβαρότητα των άμεσων και έμμεσων παραλλήλων.
- Να ανιχνεύουν παράλληλες και αντιπαράλληλες άμεσες και έμμεσες.
- Να γνωρίζουν τα επιτρεπόμενα μελωδικά διαστήματα.
- Να ανιχνεύουν μελωδικά λάθη.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Αλλαγή όψης - θέσης της συγχορδίας
- Ρόλος - λειτουργία κύριων συγχορδιών
- Άμεσες και έμμεσες παράλληλες
- Άμεσες και έμμεσες αντιπαράλληλες

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει μια παρουσίαση στο πιάνο της αλλαγής όψης μιας συγχορδίας από τον εκπαιδευτικό.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι οι αλλαγές όψης μιας συγχορδίας προσφέρει ενδιαφέροντες ρυθμομελωδικούς συνδυασμούς.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει αποσπάσματα με συνδέσεις κύριων βαθμίδων κατά τη διάρκεια των οποίων εμφανίζονται αλλαγές όψης - θέσης.
2. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να αφιερώσει χρόνο στην ολιστική θεώρηση των λειτουργιών των τριών κύριων βαθμίδων.
3. Πρέπει να γίνει αναφορά στις άμεσες και έμμεσες παράλληλες και αντιπαράλληλες με παραδείγματα.
4. Τέλος, να παρουσιαστούν τα μελωδικά διαστήματα που επιτρέπονται.

Αλλαγές όψης - θέσης της συγχορδίας

Έχει επικρατήσει να αναφέρεται ότι η αλλαγή θέσης είναι αλλαγή μιας συγχορδίας. Αν απομονωθεί μία οποιαδήποτε συγχορδία μπορούμε να παρατηρήσουμε οπτικά πώς είναι τοποθετημένοι οι φθόγγοι της. Μία συγχορδία μπορεί να αλλάζει όψη χωρίς να αλλάζει κατάσταση ή θέση ή μορφή. Έτσι, η όψη αναφέρεται στην οπτική θεώρηση της συγχορδίας μια δεδομένη στιγμή και περιλαμβάνει οποιαδήποτε αλλαγή της θέσης, της μορφής και της κατάστασής της (βλ. Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό Θεωρία Ευρωπαϊκής Μουσικής, 2015).

Σημείωση: ο μαθητής έχει μάθει ότι η «θέση» ορίζεται από τη φωνή της σοπράνο (1^η διδακτική ενότητα). Έτσι, δημιουργείται σύγχυση γιατί η φράση «αλλαγή θέσης» προσδιορίζει την αλλαγή μόνο στη φωνή της σοπράνο. Για το λόγο αυτό, προτείνεται η φράση «αλλαγή όψης» αντί της φράσης «αλλαγή θέσης» γιατί έτσι καταδεικνύεται ότι αλλάζει κάτι οπτικά, έστω σε κάποια από τις τέσσερις φωνές (Αδαμόπουλος, 2007).

Στο σημείο αυτό να δοθούν παραδείγματα από τον εκπαιδευτικό, στα οποία θα φαίνεται η σύνδεση των τριών κύριων βαθμίδων μεταξύ τους και αλλαγή όψης στην πρώτη συγχορδία που κινείται προς την δεύτερη. Επίσης, να αναφερθεί ότι στην αλλαγή όψης μπορεί να συμμετέχει και η φωνή του μπάσου, αλλά αυτό, όπως θα δούμε σε κατοπινές διδακτικές ενότητες, καλείται αλλαγή κατάστασης.

Ρόλος και λειτουργία βαθμίδων

Στο συγκεκριμένο σημείο ο εκπαιδευτικός καλείται να συνοψίσει τον ρόλο που έχουν η Τονική, η Υποδεσπόζουσα και η Δεσπόζουσα στο τονικό σύστημα. Η κάθε βαθμίδα έχει δικό της ρόλο και δική της υπόσταση. Όμως, και οι τρεις κύριες βαθμίδες χαρακτηρίζονται (και παίρνουν και το όνομά τους) από συγκεκριμένους ρόλους που διαδραματίζουν μέσα σε ένα τονικό μουσικό έργο.

Ο εκπαιδευτικός να επιμείνει σε αυτούς τους ρόλους, και επιδεικνύοντας το Σχήμα 2 του παρόντος Οδηγού να προκαλέσει συζήτηση για τις διάφορες αυτές σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των τριών κύριων βαθμίδων και των συγχορδιών που δημιουργούνται πάνω σε αυτές.

Σημείωση: να γίνει ιδιαίτερη αναφορά για τις έλξεις των βαθμίδων, στοιχεία που έχουν ήδη ειπωθεί σε προηγούμενες διδακτικές, αλλά -όπως έχει ήδη επισημανθεί- η κατακερματισμένη γνώση πρέπει να βρει το χώρο για επανένωση, ώστε να μπορεί να προσεγγιστεί και ολιστικά.

Παράλληλες 5^{ες} και 8^{ες}

Ορισμός: όταν δύο φωνές που σχηματίζουν απόσταση 5^{ης} ή 8^{ης} (ή 1^{ης} - ταυτοφωνία) κινηθούν με ευθεία κίνηση προς ένα ίδιο -αντίστοιχα- διάστημα.

Να οριστούν οι παράλληλες 5^{ες} και 8^{ες} και να γίνει επίδειξη παραδειγμάτων για τις άμεσες και τις έμμεσες παράλληλες. Τα παραδείγματα να περιλαμβάνουν συνδέσεις που θα εμπλέκονται συνολικά και οι τρεις κύριες συγχορδίες.

Με άλλα λόγια, άμεσες και έμμεσες παράλληλες απαγορεύονται σε κάθε περίπτωση. Να επισημανθεί ότι το ίδιο ισχύει και για τις παράλληλες 1^{ες}.

Αντιπαράλληλες 5^{ες} και 8^{ες}

Ορισμός: όταν δύο φωνές που σχηματίζουν το διάστημα 5^{ης} ή 8^{ης} (ή 1^{ης} – ταυτοφωνία) κινηθούν αντίθετα και καταλήξουν σε ένα ίδιο -αντίστοιχα- διάστημα.

Να οριστούν οι 5^{ες} και 8^{ες} αντιπαράλληλες και να γίνει επίδειξη παραδειγμάτων για τις άμεσες και τις έμμεσες αντιπαράλληλες. Τα παραδείγματα να περιλαμβάνουν συνδέσεις που θα εμπλέκονται συνολικά και οι τρεις κύριες συγχορδίες. Να επισημανθεί ότι τα ανωτέρω ισχύουν και για τις αντιπαράλληλες 1^{ες}.

Άμεσες αντιπαράλληλες

Μπορεί να γίνει αναφορά στις οδηγίες που δίνονται στους υποψηφίους των πανελλαδικών εξετάσεων: οι άμεσες αντιπαράλληλες απαγορεύονται μεταξύ δύο εξωτερικών φωνών και επιτρέπονται μεταξύ μιας εσωτερικής και μίας εξωτερικής ή μεταξύ των δύο εσωτερικών φωνών. Τέλος, να γίνει αναφορά στην τελευταία σύνδεση V-I του θέματος όπου οι άμεσες αντιπαράλληλες επιτρέπονται. Να δοθούν παραδείγματα με κίνηση $^5-^1$, $^5-^8$, στην τέλεια πτώση, που επιβεβαιώνουν τον κανόνα.

Έμμεσες αντιπαράλληλες

Οι έμμεσες αντιπαράλληλες είναι αποδεκτές.

Μελωδικές κινήσεις φωνών

Στο συγκεκριμένο σημείο πρέπει να αντιληφθούν οι μαθητές ότι η κάθε μια φωνή εξυπηρετεί την αρμονική σύνδεση αλλά παράλληλα διαδραματίζει σπουδαίο μελωδικό ρόλο. Να αναφερθούν τα επιτρεπόμενα και μη επιτρεπόμενα μελωδικά διαστήματα.

Βασικές οδηγίες

1. Προσοχή: κατά την αλλαγή όψης μιας συγχορδίας και στη σύνδεσή της με μία άλλη υποκρύπτονται αρκετές φορές παράλληλες και αντιπαράλληλες. Να δοθούν κατάλληλα παραδείγματα.

2. Οι παρακάτω σημειώσεις, που αναφέρονται στο ΑΠΣ, καλό είναι να μην αναφερθούν στην παρούσα φάση της εκπαίδευσης των μαθητών γιατί δεν έχουν άμεση εφαρμογή στην μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη. Παρατίθενται, όμως, στον Οδηγό για τον εκπαιδευτικό, για να μην υπάρχει κενό και για να τις ανακαλέσει ο εκάστοτε εκπαιδευτικός όταν η διδακτέα ύλη το επιτρέπει. Σε κάθε περίπτωση, οι παρακάτω σημειώσεις θα αναφερθούν εκ νέου στην αντίστοιχη διδακτική ενότητα.

- Σημείωση: «Τα παράλληλα διαστήματα από 5^η Καθαρή σε 5^η ελαττωμένη ή το αντίστροφο είναι αποδεκτά (τονική-προσαγωγή και αντιστρόφως). Τα παραπάνω δεν πρέπει να συμβαίνουν σε εξωτερικές φωνές».
- Σημείωση: «Οι φθόγγοι που διπλασιάζονται είναι σπανιότερα η 5^η και σε εξαιρετικές περιπτώσεις η 3^η των συγχορδιών... Ο φθόγγος που μπορεί να παραλειφθεί είναι η 5^η της συγχορδίας και τότε η συγχορδία χαρακτηρίζεται ελλιπής. Μπορούν να σχηματίζονται συγχορδίες με τριπλασιασμένη τη θεμέλιο. Να μην παραλείπεται η 3^η της συγχορδίας αφού δεν προσδιορίζεται το είδος της συγχορδίας».
- Σημείωση: η αναφορά σε διπλασιασμό του προσαγωγέα καλό είναι να αποφευχθεί σε αυτό το κεφάλαιο.

- Σημείωση: μπορεί να γίνει αναφορά στις κρυμμένες 5^{εξ} και 8^{εξ} αλλά προτείνεται να γίνει εκτενής αναφορά όταν οι μαθητές θα έχουν νιώσει αρκετά εξοικειωμένοι με τη γραφή της αρμονίας.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν εναρμονισμένα αποσπάσματα για να ανιχνεύσουν οι μαθητές τις παράλληλες και αντιπαράλληλες 5^{εξ} και 8^{εξ}.
- Να δοθεί εναρμονισμένο θέμα ώστε να ανιχνευθούν τα μελωδικά λάθη.
- Να δοθεί εναρμονισμένο θέμα προς ανάλυση.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η συστηματοποίηση των ασκήσεων για πιάνο. Δηλαδή:

1. Τα παραδείγματα στο πιάνο να περιέχουν αλλαγές όψης σε μείζονα και ελάσσονα τρόπο.
2. Οι συνδέσεις των συγχορδιών θα πρέπει να γίνονται με τις αρχές της πλάγιας αλλά και της αντίθετης κίνησης.
3. Καλό είναι να ζητηθεί από τους μαθητές αρμονική ανάλυση (με συμβολισμό) των εν λόγω αποσπασμάτων και των συνδέσεών τους.
4. Οι συνδέσεις των συγχορδιών προτείνεται να μπορούν να μεταφερθούν τονικά (transporto) σε κοντινές τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης μεταξύ δύο βαθμίδων, κατά την οποία η μία υπόκειται σε αλλαγή όψης. Επίσης, οι μαθητές πρέπει να επαναλάβουν τις ασκήσεις της προηγούμενης διδακτικής ενότητας:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.
- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες σκάλες.
- Να είναι σε θέση, να δημιουργήσουν μια μείζονα και ελάσσονα κλίμακα με δοσμένη βάση.
- Να τραγουδήσουν μείζονα και ελάσσονα κλίμακα, αρχικά με την καθοδήγηση του πιάνου και έπειτα μόνο με δοσμένη βάση.

- Να κάνουν ακουστική καλλιέργεια διάφορων διαστημάτων σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος και η συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών με κοινό φθόγγο και χωρίς κοινό φθόγγο ακολουθώντας την πλάγια και την αντίθετη κίνηση.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις αριθμοποίησης.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή στη σύνδεση με αντίθετη κίνηση και για την επόμενη διδακτική ενότητα και η επαφή με περισσότερες ασκήσεις.

7^η Διδακτική Ενότητα

Αλλαγή όψης - συνέχεια

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της προηγούμενης και ως αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να:

- Έχουν εξοικειωθεί με τις στρατηγικές (γενικές και ειδικές οδηγίες) για τη λύση θεμάτων με δοσμένο μπάσο, αξιοποιώντας την αλλαγή όψης μιας συγχορδίας.
- Έχουν εξοικειωθεί με τις στρατηγικές (γενικές και ειδικές οδηγίες) για τη λύση θεμάτων με δοσμένη σοπράνο, αξιοποιώντας την αλλαγή όψης μιας συγχορδίας.
- Έχουν λύσει όλες τις πιθανές απορίες που ενδεχομένως να έχουν δημιουργηθεί.
- Παίζουν στο πιάνο απλές συνδέσεις με πλάγια κίνηση και αντίθετη κίνηση μεταξύ των κύριων συγχορδιών.
- «Απομυθοποιήσουν» τη δυσκολία της εναρμόνισης ενός απλού θέματος.
- Αισθάνονται άνετα με οποιαδήποτε άσκηση των προηγούμενων ενοτήτων.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Πλάγια κίνηση και αντίθετη κίνηση
- Αλλαγές όψης συγχορδίας

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα προσφέρεται για γενική επανάληψη εννοιών, όρων και ορισμών. Προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στις τρεις προηγούμενες διδακτικές και να αποτελέσει το πλαίσιο για ανατροφοδότηση. Ειδικότερα, είναι καλό:

- Να επαναληφθούν έννοιες και κανόνες των μέχρι τώρα διδακτικών ενοτήτων
- Να συσχετιστούν οι προηγούμενες διδακτικές ενότητες, ώστε η κατακερματισμένη γνώση θα ενοποιηθεί.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα δεν περιέχει νέα θεωρητικά στοιχεία για εμπλουτισμό της γνώσης. Όμως, πρέπει να δοθεί έμφαση από τον εκπαιδευτικό στους στόχους ικανοτήτων και στάσεων. Οι μαθητές θα πρέπει να έχουν αφομοιώσει τις προηγούμενες ενότητες και να νιώθουν άνετα με τις σχετικές ασκήσεις πριν οδηγηθούν στην επόμενη ενότητα που είναι η αντίθετη κίνηση.

B) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτείνεται να δοθούν μια σειρά από ασκήσεις στους μαθητές με δοσμένο μπάσο και δοσμένη μελωδία σε διαφορετικά μέτρα και τονικότητες, μείζονες και ελάσσονες. Οι ασκήσεις να εναρμονισθούν στο σχολείο, να γίνουν διάφορες επισημάνσεις και, γενικά, το μάθημα να αποτελέσει χώρο ανατροφοδότησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Για την άσκηση στο πιάνο, προτείνεται η γενική επανάληψη των ασκήσεων όλων των προηγούμενων διδακτικών ενότητων.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επανάληψη της παρακάτω σειράς ακουστικών ασκήσεων:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος και σύγκρισης με τις αυξημένες και τις ελαττωμένες.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών με πλάγια και αντίθετη κίνηση.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις αριθμοποίησης και εύρεσης έλξεων μεταξύ των μελωδικών διαστημάτων.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Να γίνει αναφορά στο επόμενο Κεφάλαιο και στην επόμενη διδακτική ενότητα.

Στην 4^η στήλη του ΑΠΣ, καθώς και στον παρόντα Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό, δίνονται γενικές και ειδικές οδηγίες για τη διδασκαλία. Οι προτεινόμενες οδηγίες μπορούν να αποτελέσουν βοηθητικό εργαλείο ανατροφοδότησης προς τον διδάσκοντα. Δίπλα στις αντίστοιχες δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν σημειώστε: ✓

Κρατείστε ημερολόγιο για τις ενέργειες που δεν πραγματοποιήθηκαν για να ολοκληρωθούν σε κατοπινές διδακτικές ενότητες.

Οι μαθητές:

	αντάλλαξαν τα φύλλα εργασίας με τους συμμαθητές τους για να αξιολογηθούν μεταξύ τους.
	σχημάτισαν τετράφωνες συγχορδίες Τονικής, Δεσπόζουσας και Υποδεσπόζουσας σε διάφορες τονικότητες.
	εντόπισαν τις κύριες συγχορδίες (κάθετη ή οριζόντια διάρθρωση) σε συγκεκριμένα μέτρα από διάφορα έργα της εποχής της κοινής πρακτικής.
	έπαιξαν στο πιάνο συγχορδίες ανάλογες με την εκάστοτε διδακτική ενότητα.
	έπαιξαν την ίδια συγχορδία στο πιάνο και απέδωσαν εναλλαγές συνεπτυγμένης και ανεπτυγμένης θέσης.
	εντόπισαν σε φύλλα εργασίας λάθη σε συνδέσεις με συγχορδίες σε τετράφωνη γραφή.
	σχημάτισαν με βάση διάφορους φθόγγους και σε διάφορες κλίμακες, μείζονες και ελάσσονες συγχορδίες με διπλασιασμό της θεμελίου, στις τρεις μελωδικές θέσεις, σε ανεπτυγμένη και συνεπτυγμένη μορφή.
	ασκήθηκαν συστηματικά στο πιάνο, σε συνδέσεις κύριων συγχορδιών με πλάγια κίνηση σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.
	ασκήθηκαν συστηματικά στο πιάνο, σε συνδέσεις κύριων συγχορδιών με αντίθετη κίνηση σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.
	ασκήθηκαν συστηματικά με πιάνο στις προτεινόμενες ακουστικές ασκήσεις των διδακτικών ενότητων.
	εντόπισαν διάφορα μελωδικά λάθη (παράλληλες κινήσεις, αντιπαράλληλες κινήσεις, υπερβάσεις, χειρισμός προσαγωγέα, άφιξη και αποχώρηση από ταυτοφωνία κλπ).

Συμπληρωματικά:

	Εναρμονίστηκαν στον πίνακα ασκήσεις από τον διδάσκοντα και με συμμετοχή των μαθητών.
	Αναλύθηκαν εναρμονισμένα θέματα με την καθοδήγηση του διδάσκοντα για να εντοπίζουν οι μαθητές τα καινούργια στοιχεία.
	Αναλύθηκαν εναρμονισμένα θέματα χωρίς την καθοδήγηση του διδάσκοντα.
	Δόθηκαν συστηματικά (για κάθε διδακτική ενότητα) εργασίες για το σπίτι.
	Δόθηκαν στους μαθητές αποσπάσματα από πιανιστικά έργα, π.χ. σονάτες Μπετόβεν για να αναλυθούν οι διαδοχές των κύριων συγχορδιών.
	Δόθηκαν συστηματικά βασίμα και μελωδίες για εναρμόνιση.
	Δόθηκαν στους μαθητές φύλλα εργασίας για να ασκηθούν στη χρήση των δύο πενταγράμμων γράφοντας συγχορδίες με διπλασιασμένο το θεμέλιο φθόγγο.
	Συμπληρώθηκαν οι εσωτερικές φωνές σε δεδομένα θέματα μπάσο με σοπράνο.
	Δόθηκαν εναρμονισμένα παραδείγματα, που να περιέχουν διάφορα αρμονικά λάθη και προκλήθηκε συζήτηση στην τάξη.
	Χρησιμοποιήθηκε, για αρμονική ανάλυση αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων, το ψηφιακό μουσικό ανθολόγιο «Ευτέρπη» της Μεγάλης Μουσικής Βιβλιοθήκης του Μεγάρου Μουσικής.
	Δόθηκαν παραδείγματα για κάθε θεματική ενότητα με χαρακτηρισμούς (όπως «Αποδεκτό», «Να αποφεύγεται», «Καλό», «Παραδεκτό» κ.λ.π.).
	Δόθηκαν παραδείγματα τετράφωνης αρμονικής γραφής από το ρεπερτόριο του 18 ^{ου} και 19 ^{ου} αιώνα. (Προτάθηκαν ιστοσελίδες που περιέχουν παρτιτούρες έργων διάφορων συνθετών και πραγματοποιήθηκε περιήγηση σε ψηφιακές βιβλιοθήκες).
	Δόθηκαν από τον διδάσκοντα οι ικανοποιητικές λύσεις των ασκήσεων - θεμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1-5

Τα κεφάλαια 1-5 πραγματεύονται τις κύριες συγχορδίες στις τρεις καταστάσεις τους, τις πτώσεις, τις αρμονικές λειτουργίες και τις τεχνικές τετράφωνης εναρμόνισης των τριών κύριων βαθμίδων. Οι επόμενες έξι διδακτικές ενότητες περιλαμβάνουν την Α αναστροφή των κύριων συγχορδιών:

8^η Διδακτική Ενότητα: Νέες συγχορδιακές όψεις (μορφές) – Ο κύριες συγχορδίες σε Α αναστροφή

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η Α αναστροφή των κύριων συγχορδιών. Αυτή η αλλαγή όψης της συγχορδίας πραγματοποιείται όταν ο μπάσος φέρει την 3η της συγχορδίας.

9^η Διδακτική Ενότητα: Οι κύριες συγχορδίες σε Α αναστροφή (συνέχεια)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της προηγούμενης και ως αξιολόγηση της κατανόησης της πλάγια κίνησης.

10η Διδακτική Ενότητα: Ρυθμική των φωνών – Ρυθμική των συγχορδιών

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι δυνατότητες των ρυθμικών συνδυασμών.

11η Διδακτική Ενότητα: Α αναστροφή (συνέχεια)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της διδακτικής της Α αναστροφής. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να φέρει σε επαφή τους μαθητές με πολλά θέματα προς εναρμόνιση και ανάλυση.

12η Διδακτική Ενότητα: Α αναστροφή (συνέχεια)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της διδακτικής της Α αναστροφής. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να φέρει σε επαφή τους μαθητές με πολλά θέματα προς εναρμόνιση και ανάλυση.

13η Διδακτική Ενότητα: Α αναστροφή - συνέχεια

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της διδακτικής της Α αναστροφής. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να φέρει σε επαφή τους μαθητές με πολλά θέματα προς εναρμόνιση και ανάλυση.

8^η Διδακτική Ενότητα

Νέες συγχορδιακές όψεις (μορφές) – Ο κύριες συγχορδίες σε Α αναστροφή

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η Α αναστροφή των κύριων συγχορδιών. Αυτή η αλλαγή όψης της συγχορδίας πραγματοποιείται όταν ο μπάσος φέρει την 3^η της συγχορδίας.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να αντιλαμβάνονται την Α αναστροφή.
- Να γράφουν τις κύριες συγχορδίες σε Α αναστροφή.
- Να γνωρίζουν τον συμβολισμό της Α αναστροφής.
- Να γνωρίσουν την ουσία της ημιανεπτυγμένης μορφής.
- Να μπορούν να χρησιμοποιούν κατά περίπτωση τους πιθανούς διπλασιασμούς φθόγγων.
- Να αντιληφθούν ότι όταν συνδέονται συγχορδίες που βρίσκονται και οι δύο σε Α αναστροφή υπάρχουν πολλές πιθανότητες για παράλληλες.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Α αναστροφή
- Συμβολισμός Α αναστροφής
- Διπλασιασμοί φθόγγων εκτός της θεμελίου
- Ημιανεπτυγμένη μορφή

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει υπενθύμιση των μορφών ανεπτυγμένη και συνεπτυγμένη. Επίσης, καλό είναι γίνει συζήτηση επί της επιλογής διπλασιασμού φθόγγου.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

Α) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι οι αλλαγές όψης μιας συγχορδίας μπορούν να συμβούν και στον μπάσο, με την Α αναστροφή. Η αλλαγή αυτής της κατάστασης της συγχορδίας δημιουργεί ενδιαφέροντες ρυθμομελωδικούς και αρμονικούς συνδυασμούς.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει παραδείγματα με τις κύριες συγχορδίες σε Α Αναστροφή.
2. Ο εκπαιδευτικός να επιμένει στον συμβολισμό των βαθμίδων με τον τρόπο που θα είναι έκδηλη η κατάσταση Α αναστροφής.
3. Να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στους φθόγγους που διπλασιάζονται.

Αλλαγές όψης - θέσης της συγχορδίας

Όταν μια συγχορδία τοποθετείται σε Α αναστροφή, η μορφή που μπορεί να λάβει είναι η ημιανεπτυγμένη (εκτός από συνεπτυγμένη και ανεπτυγμένη). Ημιανεπτυγμένη είναι η μορφή κατά την οποία η συγχορδία βρίσκεται σε πρώτη αναστροφή και ο τενόρος με τη σοπράνο βρεθούν σε απόσταση ίση με $8^{\text{η}}$.

Ο συμβολισμός και η αρίθμηση

Ο συμβολισμός της βαθμίδας παραμένει ο ίδιος, όμως προστίθεται η σχέση που έχει ο φθόγγος του μπάσου με τη βάση της συγχορδίας που βρίσκεται σε μία από τις οξύτερες φωνές ($I^6, IV^6, V^6, i^6, iv^6, v^6$).

Οι φθόγγοι που διπλασιάζονται

Συνήθως στην πρώτη αναστροφή διπλασιάζεται η θεμέλιος. Μπορεί όμως να διπλασιαστεί και ο $5^{\text{ος}}$ φθόγγος της συγχορδίας. Η Τονική και Υποδεσπόζουσα διπλασιάζουν την $3^{\text{η}}$ τους αρκεί αυτό να αποβαίνει προς όφελος της μελωδίας των φωνών (συνήθως σε κρατήματα και μεταξύ συγγενικών βαθμίδων, που θα γνωρίσουν οι μαθητές σε κατοπινές διδακτικές ενότητες).

Ο διπλασιασμός της $3^{\text{ης}}$ της V δεν είναι αποδεκτός.

Ειδικές οδηγίες χρήσης της Α αναστροφής

Στο ΑΠΣ αναφέρεται πλειάδα αναλυτικών οδηγιών χρήσης της Α αναστροφής. Οι κανόνες αυτοί καλύπτουν αναλυτικά το φάσμα χρήσης της Α αναστροφής αλλά δεν είναι υποχρεωτικό στη σχολική αρμονία να επιχειρηθεί απομνημόνευση αυτών. Σε κάθε περίπτωση, ο εκπαιδευτικός επιλέγει ποιοι είναι οι κανόνες που θα αναφερθούν αναλυτικά στην παρούσα φάση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθεί εναρμονισμένη συγχορδία σε ευθεία κατάσταση και να ζητηθεί η Α αναστροφή άλλης κύριας συγχορδίας και το αντίστροφο.
- Να δοθούν συνδέσεις εναρμονισμένων συγχορδιών, που περιέχουν λάθη, και να ζητηθεί η ανίχνευση αυτών.
- Να δοθεί εναρμονισμένο θέμα προς ανάλυση.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η συστηματοποίηση των ασκήσεων για πιάνο. Δηλαδή:

1. Τα παραδείγματα στο πιάνο να περιέχουν τις κύριες συγχορδίες εκτός από ευθεία κατάσταση και σε Α αναστροφή, σε μείζονα και ελάσσονα τρόπο.
2. Οι συνδέσεις των συγχορδιών των παραδειγμάτων να είναι σε πλάγια κίνηση για να αντιληφθούν οι μαθητές την ουσία της Α αναστροφής ως προς τις δυνατότητες που προσφέρει για σύνδεση μεταξύ συγχορδιών.
3. Καλό είναι να ζητηθεί από τους μαθητές αρμονική ανάλυση (με συμβολισμό) των εν λόγω αποσπασμάτων και των συνδέσεών τους.
4. Οι συνδέσεις των συγχορδιών προτείνεται να μπορούν να μεταφερθούν τονικά (transporto) σε κοντινές τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας» ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης μεταξύ δύο κύριων βαθμίδων, κατά την οποία η μία βρίσκεται σε Α αναστροφή. Επίσης, οι μαθητές πρέπει να επαναλάβουν τις ασκήσεις της προηγούμενης διδακτικής ενότητας:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.
- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες σκάλες.
- Να είναι σε θέση, να δημιουργήσουν μια μείζονα και ελάσσονα κλίμακα με δοσμένη βάση.
- Να τραγουδήσουν μείζονα και ελάσσονα κλίμακα, αρχικά με την καθοδήγηση του πιάνου και έπειτα μόνο με δοσμένη βάση.
- Να κάνουν ακουστική καλλιέργεια διαφόρων διαστημάτων σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε Α αναστροφή.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος σε ευθεία κατάσταση και σε Α αναστροφή, και η συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών με κοινό και χωρίς κοινό φθόγγο, ακολουθώντας συνδέσεις που περιέχουν ευθεία κατάσταση και Α αναστροφή.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικούς συμβολισμούς.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή στην Α αναστροφή και για την επόμενη διδακτική ενότητα και η επαφή με περισσότερες ασκήσεις.

9^η Διδακτική Ενότητα

Οι κύριες συγχορδίες σε Α αναστροφή (συνέχεια)

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της προηγούμενης και ως αξιολόγηση της κατανόησης της πλάγιας κίνησης.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να:

- Έχουν εξοικειωθεί με τις στρατηγικές (γενικές και ειδικές οδηγίες) για τη λύση θεμάτων με δοσμένο μπάσο και με τις συγχορδίες να είναι και σε Α αναστροφή.
- Έχουν εξοικειωθεί με τις στρατηγικές (γενικές και ειδικές οδηγίες) για τη λύση θεμάτων με δοσμένη σοπράνο.
- Έχουν λύσει όλες τις πιθανές απορίες που ενδεχομένως να έχουν δημιουργηθεί.
- Να μπορούν να παίζουν στο πιάνο απλές συνδέσεις με τις κύριες συγχορδίες σε ευθεία κατάσταση και Α αναστροφή.
- «Απομυθοποιήσουν» τη δυσκολία του χειρισμού της Α αναστροφής.
- Προσαρμοστούν στη νέα κατάσταση των κύριων συγχορδιών.
- Αισθάνονται άνετα με οποιαδήποτε άσκηση των προηγούμενων ενότητων.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Α αναστροφή
- Συνδέσεις συγχορδιών σε Α αναστροφή
- Συμβολισμός Α αναστροφής

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα προσφέρεται για γενική επανάληψη εννοιών, όρων και ορισμών. Προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στις προηγούμενες διδακτικές και να αποτελέσει το πλαίσιο για ανατροφοδότηση. Ειδικότερα, είναι καλό:

- Να επαναληφθούν οι συμβολισμοί με έμφαση στον προσαγωγέα του αρμονικού ελάσσονα.
- Να συσχετιστούν όλες οι προηγούμενες διδακτικές ενότητες, ώστε να υπάρξει ενοποίηση της κατακερματισμένης γνώσης.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

Α) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα δεν περιέχει νέα θεωρητικά στοιχεία για εμπλουτισμό της γνώσης. Όμως, πρέπει να δοθεί έμφαση από τον εκπαιδευτικό στους στόχους ικανοτήτων και στάσεων. Οι μαθητές θα πρέπει να έχουν αφομοιώσει τις προηγούμενες ενότητες και να νιώθουν άνετα με τις σχετικές ασκήσεις πριν οδηγηθούν στην επόμενη ενότητα που είναι η δεύτερη αναστροφή.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει παραδείγματα εναρμονισμένου θέματος που περιέχουν κύριες συγχορδίες σε ευθεία κατάσταση και Α αναστροφή, ώστε να αναλυθούν από τους μαθητές. Τα παραδείγματα, σε μείζονα και ομώνυμο ελάσσονα αρμονικό τρόπο, οφείλουν να περιλαμβάνουν συνδέσεις με πλάγια κίνηση, με αντίθετη κίνηση και ορθές κινήσεις στις υπόλοιπες φωνές (βήματα, εκτός του μπάσου με άλμα λόγω ευθείας κατάστασης).
2. Οι συγχορδίες σε Α αναστροφή πρέπει να τοποθετηθούν μέσα στο ήδη υπάρχον πλαίσιο χρήσης των κύριων συγχορδιών.
3. Να εναρμονιστούν θέματα με δοσμένο μπάσο και δοσμένη σοπράνο.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

1. Να δοθεί θέμα με δοσμένο μπάσο για εναρμόνιση
2. Να δοθεί θέμα με δοσμένη σοπράνο για εναρμόνιση
3. Να αξιολογηθούν οι πιθανές εναρμονίσεις
4. Να προκληθεί συζήτηση για την καλύτερη δυνατή εναρμόνιση

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Να συνεχιστεί η συστηματική εκπαίδευση των ασκήσεων στο πιάνο. Δηλαδή:

1. Να επαναληφθούν οι ασκήσεις για πιάνο των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.
2. Οι συνδέσεις των συγχορδιών θα πρέπει να περιέχουν συγχορδίες σε Α αναστροφή.
3. Καλό είναι να ζητηθεί από τους μαθητές αρμονική ανάλυση (με συμβολισμό) των εν λόγω αποσπασμάτων και των συνδέσεών τους.
4. Οι συνδέσεις των συγχορδιών προτείνεται να μπορούν να μεταφερθούν τονικά (transporto) σε κοντινές τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Οι ασκήσεις αυτές συνδέονται τόσο με το μάθημα του πιάνου όσο και με το μάθημα της ακουστικής καλλιέργειας. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο των τριών κύριων βαθμίδων σε διάφορες κλίμακες. Επίσης, οι μαθητές πρέπει να επαναλάβουν τις ασκήσεις της προηγούμενης διδακτικής ενότητας:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.

- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες σκάλες.
- Να είναι σε θέση, να δημιουργήσουν μια μείζονα και ελάσσονα κλίμακα με δοσμένη βάση.
- Να τραγουδήσουν μείζονα και ελάσσονα κλίμακα, αρχικά με την καθοδήγηση του πιάνου και έπειτα μόνο με δοσμένη βάση.
- Να κάνουν ακουστική καλλιέργεια διάφορων διαστημάτων σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επανάληψη της παρακάτω σειράς ακουστικών ασκήσεων:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος και η σταδιακή έναρξη ακουστικής καλλιέργειας σε αυξημένες και ελαττωμένες συγχορδίες.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών με κοινό φθόγγο. Εάν στην επιλογή που θα δοθεί από τον διδάσκοντα δοθούν και εναλλακτικές συνδέσεις που δεν έχουν κοινό φθόγγο δεν ενοχλεί, αντιθέτως, κατανοούν ότι αυτές αποκλείονται λόγω έλλειψης κοινού φθόγγου.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Κατά τη διάρκεια παραμονής στην Α αναστροφή μπορούν να συζητηθούν θέματα που άπτονται του αρμονικού ρυθμού: της ρυθμικής των φωνών και της ρυθμικής των συγχορδιών. Επομένως, μπορεί να συζητηθεί το θέμα του αρμονικού ρυθμού χωρίς να θεωρείται ότι έχει ολοκληρωθεί η σπουδή στην Α αναστροφή. Αυτό θα γίνει πιο έντονα αντιληπτό αν μετά από τη διδακτική του αρμονικού ρυθμού επανέλθει ο εκπαιδευτικός στην πλάγια κίνηση. Προτείνεται, δηλαδή, η ουσιαστική παραμονή στην Α αναστροφή, και η επαφή με περισσότερες ασκήσεις.

10^η Διδακτική Ενότητα

Ρυθμική των φωνών – Ρυθμική των συγχορδιών

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι δυνατότητες των ρυθμικών συνδυασμών.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να διακρίνουν το μελωδικό ρυθμό και τη λειτουργική σχέση των φθόγγων μιας δοσμένης μελωδίας.
- Να αντιλαμβάνονται τις μελωδικές γραμμές ως αυθύπαρκτες ενότητες με αλληλεξάρτηση, εξέλιξη και κίνηση προς ένα στόχο.
- Να συσχετίζουν τον μελωδικό με τον αρμονικό ρυθμό, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στα θέματα που αρχίζουν με ελλιπές μέτρο.
- Να γνωρίσουν τους βασικούς κανόνες που διέπουν τη ρυθμική των συγχορδιών.
- Να αντιλαμβάνονται ότι οι παύσεις αποτελούν οργανικό κομμάτι της μελωδίας, κι ως εκ τούτου απαιτείται ιδιαίτερος χειρισμός ως προς την εναρμόνισή τους, ανάλογα με τη διάρκεια, τη θέση τους στο μέτρο (θέση - άρση) αλλά και το χαρακτήρα που προσδίδουν στη μελωδία.
- Να αντιλαμβάνονται τη ρυθμική των συγχορδιών ως βασικό στοιχείο της τετράφωνης εναρμόνισης.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Ρυθμική των φωνών
- Ρυθμική των συγχορδιών
- Ομορρυθμία
- Ετερορρυθμία

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει καλή επανάληψη στα απλά, σύνθετα και μεικτά μέτρα, στα ισχυρά και δευτερεύοντα μέρη του μέτρου.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι ένας φθόγγος που παρουσιάζεται σε κάποιο μέρος του μέτρου κάποιες φορές υποχρεούται σε κίνηση και άλλες όχι. Επίσης, μια συγχορδία που εμφανίζεται σε κάποιο μέρος του μέτρου άλλες φορές υποχρεούται να αλλάξει και άλλες όχι.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει παραδείγματα με εναρμονισμένες συνδέσεις συγχορδιών, όπου οι φθόγγοι αυτών των συγχορδιών, δεν κινούνται. Να γίνει αναφορά με διάφορους μετρικούς σπλισμούς (μέτρα).
2. Ο εκπαιδευτικός να καταδείξει παραδείγματα ομορρυθμίας και ετερορρυθμίας.
3. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να εξηγήσει ότι η αρμονική σημασία της συγχορδίας δηλώνεται, συνήθως, από το σημείο που εμφανίζεται (ισχυρό, ασθενές, κύριο, δευτερεύον).
4. Είναι απαραίτητη η αναφορά στον χειρισμό της συγκοπτόμενης και αντιχρονικής εναρμόνισης. Πρέπει να παρουσιαστεί ότι η παύση διαδραματίζει τον δικό της ρόλο μέσα σε ένα μουσικό θέμα.

Ειδικές οδηγίες χρήσης της Α αναστροφής

Στην έναρξη ενός θέματος σε ισχυρό μπορεί να εναρμονιστεί. Συνήθως, δηλώνεται ο φθόγγος της παύσης που απουσιάζει από τον αμέσως επόμενο εμφανιζόμενο φθόγγο. Όταν εμφανίζεται παύση στο ισχυρό (ή κύριο μέρος του μέτρου), να αποφεύγεται η απουσία ήχου. Αυτό, βέβαια, μπορεί να συμβεί στο ελλειπές μέτρο.

Παύση στο ασθενές μέρος (ή δευτερεύον μέρος του μέτρου) καταδεικνύει ότι σε εκείνο το σημείο ισχύει η αρμονική ουσία του φθόγγου που μόλις ήχησε.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν εναρμονισμένα αποσπάσματα για ανίχνευση ρυθμικών λαθών.
- Να δοθεί εναρμονισμένο θέμα προς ανάλυση.
- Να συνεχιστεί η εναρμόνιση θεμάτων με κύριες συγχορδίες σε ευθεία κατάσταση και Α αναστροφή.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η συστηματοποίηση των ασκήσεων για πιάνο. Δηλαδή:

1. Τα παραδείγματα στο πιάνο να περιέχουν τις κύριες συγχορδίες σε ευθεία κατάσταση και σε Α αναστροφή, σε μείζονα και ελάσσονα τρόπο.
2. Οι συνδέσεις των συγχορδιών των παραδειγμάτων να είναι σε πλάγια κίνηση και αντίθετη κίνηση.
3. Καλό είναι να ζητηθεί από τους μαθητές αρμονική ανάλυση (με συμβολισμό) των εν λόγω αποσπασμάτων και των συνδέσεών τους.
4. Οι συνδέσεις των συγχορδιών προτείνεται να μπορούν να μεταφερθούν τονικά (transporto) σε κοντινές τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από προτεινόμενες ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης μεταξύ δύο κύριων βαθμίδων, κατά την οποία η μία ή και οι δύο βρίσκονται σε Α αναστροφή. Επίσης, οι μαθητές προτείνεται να εκτελέσουν μια σειρά από ασκήσεις:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.
- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες σκάλες σε ευθεία κατάσταση και Α αναστροφή.
- Να είναι σε θέση, να δημιουργήσουν μια μείζονα και ελάσσονα κλίμακα με δοσμένη βάση.
- Να τραγουδήσουν μείζονα και ελάσσονα κλίμακα, αρχικά με την καθοδήγηση του πιάνου και έπειτα μόνο με δοσμένη βάση.
- Να τραγουδήσουν συγχορδία σε Α αναστροφή. Κάποιοι μαθητές μπορούν να τραγουδούν τον μπάσο σε Α αναστροφή και οι άλλοι να τραγουδούν σε άρπισμα τους άλλους φθόγγους της συγχορδίας.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε Α αναστροφή.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος σε ευθεία κατάσταση και σε Α αναστροφή, και η συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών με κοινό φθόγγο και χωρίς κοινό φθόγγο ακολουθώντας συνδέσεις που περιέχουν ευθεία κατάσταση και Α αναστροφή, καθώς και συνδέσεις που περιέχουν δύο συνεχόμενες συγχορδίες σε Α αναστροφή.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή στην Α αναστροφή και για την επόμενη διδακτική ενότητα και η επαφή με περισσότερες ασκήσεις.

11^η Διδακτική Ενότητα

A αναστροφή - συνέχεια

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της διδακτικής της Α αναστροφής. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να φέρει σε επαφή τους μαθητές με πολλά θέματα προς εναρμόνιση και ανάλυση.

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα δεν περιέχει νέα θεωρητικά στοιχεία για εμπλουτισμό της γνώσης. Όμως, πρέπει να δοθεί έμφαση από τον εκπαιδευτικό στους στόχους ικανοτήτων και στάσεων. Οι μαθητές θα πρέπει να έχουν αφομοιώσει τις προηγούμενες ενότητες και να νιώθουν άνετα με τις σχετικές ασκήσεις πριν οδηγηθούν στην επόμενη ενότητα που είναι η αντίθετη κίνηση.

B) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

1. Να συνεχιστούν οι προτεινόμενες ασκήσεις όπως αναφέρονται στην 9^η διδακτική ενότητα.
2. Να δοθεί το απόσπασμα του αρ. 6 χορικού του J.S. Bach από τη συλλογή Breitkopf & Härtel:

Christus, der ist mein Leben

- Να γίνει προσπάθεια ανάλυσης του μουσικού αποσπάσματος
- Το παραπάνω απόσπασμα να αποτελέσει το έναυσμα για συζήτηση σχετικά με: τονικότητα, ρυθμική φωνών, ομορρυθμία και ετεορρυθμία, μελωδική γραμμή φωνών, κύριες συγχορδίες, συγχορδίες σε αναστροφή, αλλαγή κατάστασης της Δεσπόζουσας και της Τονικής.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Οι ασκήσεις εμπέδωσης περιλαμβάνουν το ίδιο τυπικό ασκήσεων με τις ασκήσεις της 9^{ης} διδακτικής ενότητας.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή στη διδακτική ενότητα, που αναφέρεται στις συγχορδίες σε Α αναστροφή. (Σημειωτέον ότι για την Α αναστροφή υπάρχει εκτενής αναφορά στο Πρόγραμμα Σπουδών, γεγονός που επιβάλει παραμονή και αρκετή εξάσκηση).

12^η Διδακτική Ενότητα

Α αναστροφή - συνέχεια

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της διδακτικής της Α αναστροφής. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να φέρει σε επαφή τους μαθητές με πολλά θέματα προς εναρμόνιση και ανάλυση.

Α) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα δεν περιέχει νέα θεωρητικά στοιχεία για εμπλουτισμό της γνώσης. Όμως, πρέπει να δοθεί έμφαση από τον εκπαιδευτικό στους στόχους ικανοτήτων και στάσεων. Οι μαθητές θα πρέπει να έχουν αφομοιώσει τις προηγούμενες ενότητες και να νιώθουν άνετα με τις σχετικές ασκήσεις πριν οδηγηθούν στην επόμενη ενότητα που είναι η αντίθετη κίνηση.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

1. Να συνεχιστούν οι προτεινόμενες ασκήσεις όπως αναφέρονται στην 9^η διδακτική ενότητα.
2. Να δοθεί το απόσπασμα του αρ. 1 χορικού του J.S. Bach, από τη συλλογή Breitkopf & Härtel:

Aus meines Herzens Grunde

- Να γίνει προσπάθεια ανάλυσης του μουσικού αποσπάσματος
- Το παραπάνω απόσπασμα να αποτελέσει το έναυσμα για συζήτηση σχετικά με: τονικότητα, ρυθμική φωνών, ομορρυθμία και ετερορρυθμία, μελωδική γραμμή φωνών, κύριες συγχορδίες, συγχορδίες σε αναστροφή, διπλασιασμοί φθόγγων, άφιξη και αποχώρηση από ταυτοφωνία, ευθεία κίνηση V-I.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Οι ασκήσεις εμπέδωσης περιλαμβάνουν το ίδιο τυπικό ασκήσεων με τις ασκήσεις της 9^{ης} διδακτικής ενότητας. Ωστόσο, προτείνεται να δοθεί οκτάμετρη άσκηση για σύνθεση από τους μαθητές με δοσμένες επιλογές συνδέσεων και με την καθοδήγηση του διδάσκοντα.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή στη διδακτική ενότητα, που αναφέρεται στις συγχορδίες σε Α αναστροφή. (Σημειωτέον ότι για την Α αναστροφή υπάρχει εκτενής αναφορά στο Πρόγραμμα Σπουδών, γεγονός που επιβάλλει παραμονή και αρκετή εξάσκηση).

13^η Διδακτική Ενότητα

A αναστροφή - συνέχεια

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της διδακτικής της Α αναστροφής. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να φέρει σε επαφή τους μαθητές με πολλά θέματα προς εναρμόνιση και ανάλυση.

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα δεν περιέχει νέα θεωρητικά στοιχεία για εμπλουτισμό της γνώσης. Όμως, πρέπει να δοθεί έμφαση από τον εκπαιδευτικό στους στόχους ικανοτήτων και στάσεων. Οι μαθητές θα πρέπει να έχουν αφομοιώσει τις προηγούμενες ενότητες και να νιώθουν άνετα με τις σχετικές ασκήσεις πριν οδηγηθούν στην επόμενη ενότητα που είναι η αντίθετη κίνηση.

B) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

1. Να συνεχιστούν οι προτεινόμενες ασκήσεις όπως αναφέρονται στην 9^η διδακτική ενότητα.
2. Να δοθεί το απόσπασμα, του αρ. 7 χορικού του J.S. Bach, από τη συλλογή Breitkopf & Härtel:

Nun lob', mein Seel', den Herren

- Να γίνει προσπάθεια ανάλυσης του μουσικού αποσπάσματος
- Το παραπάνω απόσπασμα να αποτελέσει το έναυσμα για συζήτηση σχετικά με: τονικότητα, ρυθμική φωνών, ομορρυθμία και ετεορρυθμία, μελωδική γραμμή φωνών, κύριες συγχορδίες, συγχορδίες σε αναστροφή, διπλασιασμοί φθόγγων, κατάληξη και εγκατάλειψη από ταυτοφωνία, ευθεία κίνηση V-I.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Οι ασκήσεις εμπέδωσης περιλαμβάνουν το ίδιο τυπικό ασκήσεων με τις ασκήσεις της 9^{ης} διδακτικής ενότητας.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Να γίνει αναφορά στην επόμενη διδακτική ενότητα, η οποία σχετίζεται με τη Β αναστροφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1-5

Τα κεφάλαια 1-5 πραγματεύονται τις κύριες συγχορδίες στις τρεις καταστάσεις τους, τις πτώσεις, τις αρμονικές λειτουργίες και τις τεχνικές τετράφωνης εναρμόνισης των τριών κύριων βαθμίδων. Οι επόμενες οχτώ διδακτικές ενότητες περιλαμβάνουν τη Β αναστροφή των κύριων συγχορδιών:

14^η Διδακτική Ενότητα: Νέες συγχορδιακές όψεις – Ο κύριες συγχορδίες σε Β αναστροφή

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η Β αναστροφή των κύριων συγχορδιών. Αυτή η αλλαγή όψης της συγχορδίας πραγματοποιείται όταν ο μπάσος φέρει την 5^η της συγχορδίας.

15^η Διδακτική Ενότητα: Νέες συγχορδιακές όψεις – Ο κύριες συγχορδίες σε Β αναστροφή (συνέχεια)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν τα είδη της Β αναστροφής των κύριων συγχορδιών που δεν αναλύθηκαν στην προηγούμενη διδακτική ενότητα.

16^η Διδακτική Ενότητα: Πτώσεις – Πτωτική Τονική

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι «πτώσεις» και η πτωτική τονική και να γίνει η πρώτη βασική επαφή με τη λειτουργική αρμονία.

17^η Διδακτική Ενότητα: Ρυθμική των φωνών – Ρυθμική των συγχορδιών

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν επιτρεπόμενες μελωδικές κινήσεις.

18^η Διδακτική Ενότητα: Γενική επανάληψη της διδαχθείσας ύλης

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να αποτελέσει το χώρο επανάληψης και εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης, καθώς και το χώρο για αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής των κανόνων όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

19^η Διδακτική Ενότητα: Γενική επανάληψη της διδαχθείσας ύλης

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να αποτελέσει το χώρο επανάληψης και εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης, καθώς και το χώρο για αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής των κανόνων όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

20^η Διδακτική Ενότητα: Γενική επανάληψη της διδαχθείσας ύλης

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να αποτελέσει το χώρο επανάληψης και εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης, καθώς και το χώρο για αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής των κανόνων όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

21^η Διδακτική Ενότητα: Γενική επανάληψη της διδαχθείσας ύλης

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να αποτελέσει το χώρο επανάληψης και εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης, καθώς και το χώρο για αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής των κανόνων όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

14^η Διδακτική Ενότητα

Νέες συγχορδιακές όψεις – Ο κύριες συγχορδίες σε Β αναστροφή

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η Β αναστροφή των κύριων συγχορδιών. Αυτή η αλλαγή όψης της συγχορδίας πραγματοποιείται όταν ο μπάσος φέρει την 5^η της συγχορδίας.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να αντιλαμβάνονται τη Β αναστροφή
- Να γράφουν τις κύριες συγχορδίες σε Β αναστροφή
- Να γνωρίζουν τον συμβολισμό της Β αναστροφής
- Να μπορούν να χρησιμοποιούν κατά περίπτωση τους πιθανούς διπλασιασμούς φθόγγων
- Να απαριθμούν τις χρήσεις της Β αναστροφής
- Να προσδιορίζουν τις έξι χρήσεις της.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Β αναστροφή
- Συμβολισμός Β αναστροφής
- Διπλασιασμοί φθόγγων εκτός της θεμελίου
- Είδη Β αναστροφής

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει αναφορά στον συμβολισμό των βαθμίδων σε ευθεία κατάσταση και σε Α αναστροφή και στον λόγο της αρίθμησης τους.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

Α) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι μια συγχορδία εκτός του θεμέλιου και του 3^{ου} φθόγγου της, μπορεί να φέρει στον μπάσο και τον 5^ο φθόγγο, με τη Β αναστροφή. Από αυτή τη νέα κατάσταση της συγχορδίας, δημιουργούνται ενδιαφέροντες ρυθμομελωδικοί και αρμονικοί συνδυασμοί.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει παραδείγματα με τις κύριες συγχορδίες σε Β Αναστροφή.
2. Ο εκπαιδευτικός να επιμείνει στον συμβολισμό των βαθμίδων με τον τρόπο που θα είναι έκδηλη η κατάσταση Β αναστροφής.
3. Να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στους φθόγγους που διπλασιάζονται (5^η κατά προτίμηση, και σε ιδιαίτερες συνθήκες την 1^η και την 3^η).
4. Να αναφερθούν οι ιδιαίτεροι χειρισμοί της Β αναστροφής και να ονομαστούν.

Συμβολισμός Β αναστροφής

Οι κύριες συγχορδίες όταν βρίσκονται σε Β αναστροφή αριθμούνται ως εξής: I_4^6 , IV_4^6 , V_4^6

Γενικές οδηγίες χρήσης της Β αναστροφής

Ο φθόγγος που διπλασιάζεται στη δεύτερη αναστροφή είναι κατά κύριο λόγο η 5^η της συγχορδίας. Όμως, υπάρχουν περιπτώσεις που, αν και υπάρχει Β αναστροφή, διπλασιάζεται η 1^η της συγχορδίας. Τέλος, μία συγχορδία σε Β αναστροφή διπλασιάζει και την 3^η της υπό συνθήκες.

Στο ΑΠΣ αναφέρεται πλειάδα αναλυτικών οδηγιών χρήσης της Β αναστροφής. Οι κανόνες αυτοί καλύπτουν αναλυτικά το φάσμα χρήσης της Β αναστροφής αλλά δεν είναι υποχρεωτικό στη σχολική αρμονία να επιχειρηθεί απομνημόνευση αυτών. Σε κάθε περίπτωση, ο εκπαιδευτικός επιλέγει ποιοι είναι οι κανόνες που θα αναφερθούν αναλυτικά στην παρούσα φάση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Ειδικές οδηγίες χρήσης της Β αναστροφής

Τα είδη της δεύτερης αναστροφής είναι:

1. Η διαβατική ή βηματική Β αναστροφή
2. Η ποικιλματική Β αναστροφή
3. Η στατική Β αναστροφή
4. Η βηματική στατική ή η στατική βηματική αναστροφή
5. Η αρπισματική Β αναστροφή ή η Β αναστροφή ως αλλαγή όψης της συγχορδίας
6. Η πτωτική Β αναστροφή

Αναλυτικότερα:

1. Η διαβατική ή βηματική Β αναστροφή αναφέρεται στον βηματισμό του μπάσου με ανιόν ή κατιόν βήμα τόσο προς την προηγούμενη συγχορδία όσο και προς την επόμενη.
2. Η ποικιλματική Β αναστροφή αναφέρεται σε ανιόν ή κατιόν βήμα του μπάσου και επιστροφή στον αρχικό φθόγγο.
3. Η στατική Β αναστροφή αναφέρεται στο ισοκράτημα του μπάσου τόσο με την προηγούμενη συγχορδία όσο και με την επόμενη.
4. Η βηματική στατική ή η στατική βηματική Β αναστροφή αναφέρεται σε στάση του μπάσου ως προς την προηγούμενη συγχορδία και έπειτα σε εμφάνιση ανιόντα ή κατιόντα βηματισμού ή το αντίστροφο.
5. Η αρπισματική Β αναστροφή ή η Β αναστροφή ως αλλαγή όψης (ή κατάσταση) της συγχορδίας, αναφέρεται στην αλλαγή της συγχορδίας από την ευθεία κατάσταση ή την Α Αναστροφή στη Β αναστροφή.
6. Η πτωτική Β αναστροφή αναφέρεται στην Β αναστροφή της Τονικής που αναπτύσσεται σε περιβάλλον πτώσης.

Σημείωση: ο εκπαιδευτικός ίσως συναντήσει κάποια αναντιστοιχία των ειδών της Β αναστροφής συγκριτικά με το ΑΠΣ, όπου αναφέρονται λιγότερες κατηγορίες. Σε κάθε περίπτωση τα είδη που αναφέρονται στον Οδηγό καλύπτουν βιβλιογραφικά όλες τις πιθανές εκδοχές λειτουργίας της.

Βασική οδηγία

Προτείνεται να μην γίνει προσπάθεια αναλυτικής εκμάθησης όλων των περιπτώσεων Β αναστροφής στη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα, αλλά να διαιρεθεί η ανωτέρω ύλη σε αρκετές διδακτικές ενότητες με πολλές ασκήσεις κατανόησης.

Θέση που λαμβάνει η Β αναστροφή

Για τη θέση που μπορεί να λάβει η συγχορδία που βρίσκεται σε Β αναστροφή μέσα στο μέτρο, μπορεί να συναντήσει κανείς διάφορους κανόνες. Γενικά, δεν πρέπει η συγχορδία που εμφανίζεται σε Β αναστροφή να διαρκεί περισσότερο από τη συγχορδία που προηγήθηκε. Ο κανόνας αυτός, φυσικά δεν ισχύει για την πτωτική Β αναστροφή η οποία μπορεί να έχει μεγαλύτερη διάρκεια από τη συγχορδία που προηγήθηκε.

Μελωδικές κινήσεις κατά τη Β αναστροφή

Οι μελωδικοί συνδυασμοί που δημιουργούνται κατά τη χρήση της Β αναστροφής είναι αρκετοί. Για αυτό προτείνεται, οι μαθητές να μην μπουν στη διαδικασία απομνημόνευσης, αλλά να αντιληφθούν την ουσία της χρήσης της: ότι δηλαδή προσφέρει ενδιαφέρουσες ρυθμομελωδικές και αρμονικές κινήσεις και στη φωνή του μπάσου.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν αποσπάσματα μελωδικών κινήσεων με δοσμένο μπάσο και δοσμένη σοπράνο για εναρμόνιση με Β αναστροφή.
- Τα εν λόγω αποσπάσματα να δοθούν σε διάφορες τονικότητες και μέτρα.
- Στην ανωτέρω άσκηση να δοθεί ο αριθμητικός συμβολισμός των μελωδιών ως βοήθημα για την εναρμόνιση

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η συστηματοποίηση των ασκήσεων για πιάνο. Δηλαδή:

1. Να δοθούν αποσπάσματα σε διάφορες τονικότητες και μέτρα όπου γίνεται χρήση της Β αναστροφής.
2. Τα παραδείγματα στο πιάνο να περιέχουν τις κύριες συγχορδίες στις τρεις καταστάσεις, σε μείζονα και ελάσσονα τρόπο.
3. Οι συνδέσεις των συγχορδιών των παραδειγμάτων να είναι σε πλάγια κίνηση για να αντιληφθούν οι μαθητές την ουσία της Β αναστροφής ως προς τις δυνατότητες που προσφέρει για σύνδεση μεταξύ συγχορδιών.
4. Καλό είναι να ζητηθεί από τους μαθητές αρμονική ανάλυση (με συμβολισμό) των εν λόγω αποσπασμάτων και των συνδέσεών τους.
5. Οι συνδέσεις των συγχορδιών προτείνεται να μπορούν να μεταφερθούν τονικά (transporto) σε κοντινές τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να ασκηθούν, να επαναλάβουν και να κατανοήσουν τη διδαχθείσα ύλη. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα να καταγράψουν οι ίδιοι τα στοιχεία της ενότητας που δεν κατανόησαν σε ικανοποιητικό βαθμό και είναι εύκολο για τον διδάσκοντα να αφουγκραστεί πιθανές εξατομικευμένες ελλείψεις και παραλείψεις. Επίσης, οι μαθητές θα είναι σε θέση να ανατρέξουν στις ασκήσεις του «Φύλλου εργασίας», ώστε να λάβουν ανατροφοδότηση χωρίς παρουσία του διδάσκοντα.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από προτεινόμενες ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο συνδέσεων των κύριων βαθμίδων σε όλες τις καταστάσεις. Επίσης, οι μαθητές πρέπει να επαναλάβουν τις ασκήσεις της προηγούμενης διδακτική ενότητας:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.
- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες σκάλες.
- Να είναι σε θέση, να δημιουργήσουν μια μείζονα και ελάσσονα κλίμακα με δοσμένη βάση.
- Να τραγουδήσουν μείζονα και ελάσσονα κλίμακα, αρχικά με τη συνοδεία πιάνου και έπειτα μόνο με δοσμένη βάση.
- Να κάνουν ακουστική καλλιέργεια διάφορων διαστημάτων σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε Β αναστροφή.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος σε ευθεία κατάσταση, σε Α αναστροφή και σε Β αναστροφή, και συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών με κοινό φθόγγο και χωρίς κοινό φθόγγο, ακολουθώντας συνδέσεις που περιέχουν ευθεία κατάσταση, Α αναστροφή και Β αναστροφή.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή στη Β αναστροφή και για την επόμενη διδακτική ενότητα και η επαφή με τα υπόλοιπα είδη Β αναστροφής με τις αντίστοιχες ασκήσεις.

15^η Διδακτική Ενότητα

Νέες συγχορδιακές όψεις – Ο κύριες συγχορδίες σε Β αναστροφή (συνέχεια)

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν τα είδη της Β αναστροφής των κύριων συγχορδιών που δεν αναλύθηκαν στην προηγούμενη διδακτική ενότητα.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να αντιλαμβάνονται ολιστικά τη Β αναστροφή
- Να γράφουν τις κύριες συγχορδίες σε Β αναστροφή
- Να γνωρίζουν τον συμβολισμό της Β αναστροφής
- Να χρησιμοποιούν κατά περίπτωση τη Β αναστροφή
- Να χειρίζονται ικανοποιητικά τα είδη της

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Β αναστροφή
- Συμβολισμός Β αναστροφής
- Είδη Β αναστροφής

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει αναφορά στα είδη της Β αναστροφής που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη διδακτική ενότητα.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

Α) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι η συγχορδία που βρίσκεται σε Β αναστροφή δεν χρησιμοποιείται χωρίς όρους. Επίσης, πρέπει να καταβληθεί ιδιαίτερη προσπάθεια κατανόησης των τρόπων σύνδεσης συγχορδιών που βρίσκονται σε Β αναστροφή.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει παραδείγματα με τις κύριες συγχορδίες σε Β Αναστροφή αναλύοντας όλα τα είδη της Β αναστροφής.
2. Ο εκπαιδευτικός να επιμείνει στον συμβολισμό των βαθμίδων με τον τρόπο που θα είναι έκδηλη η κατάσταση Β αναστροφής.
3. Να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στους φθόγγους που διπλασιάζονται (η 5^η κατά προτίμηση, και σε ιδιαίτερες συνθήκες η 1^η και η 3^η).

Αριθμητικός συμβολισμός Β αναστροφής

Οι κύριες συγχορδίες όταν βρίσκονται σε Β αναστροφή, δημιουργούν ενδιαφέροντες ρυθμομελωδικές και αρμονικές σχέσεις και τις διπλανές τους συγχορδίες και πολυάριθμους «αριθμητικούς» συνδυασμούς. Προτείνεται η επαφή των μαθητών παραδείγματα με αριθμητικούς συμβολισμούς χωρίς, όμως, εμμονή σε απομνημόνευση.

B) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν αποσπάσματα μελωδικών κινήσεων, με δοσμένο μπάσο και δοσμένη σοπράνο, για εναρμόνιση με Β αναστροφή, σε διάφορες τονικότητες και μέτρα.
- Να ζητηθεί από τους μαθητές να αποδώσουν με αριθμητικό συμβολισμό τα δοσμένα θέματα.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η συστηματοποίηση των ασκήσεων για πιάνο με επανάληψη των ασκήσεων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να συνδέσει τη θεωρία της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο συνδέσεων μεταξύ των κύριων βαθμίδων, κατά τις οποίες εμφανίζονται και οι τρεις καταστάσεις μιας συγχορδίας. Επίσης, οι μαθητές πρέπει να επαναλάβουν τις ασκήσεις της προηγούμενης διδακτικής ενότητας:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο μείζονες και ελάσσονες κλίμακες.
- Να εντοπίζουν τις τρεις κύριες συγχορδίες κάθε τρόπου στις ομώνυμες σκάλες.
- Να είναι σε θέση, να δημιουργήσουν μια μείζονα και ελάσσονα κλίμακα με δοσμένη βάση.
- Να τραγουδήσουν μείζονα και ελάσσονα κλίμακα, αρχικά με τη συνοδεία πιάνου και έπειτα μόνο με δοσμένη βάση.
- Να κάνουν ακουστική καλλιέργεια διάφορων διαστημάτων σε μείζονα και ελάσσονα τονικότητα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε Β αναστροφή.
- Αναγνώριση του είδους της μείζονος και ελάσσονος συγχορδίας στις τρεις καταστάσεις και συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών σε τρεις καταστάσεις.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Αναφορά στην επόμενη διδακτική ενότητα που είναι οι πτώσεις και το τελευταίο είδος της Β αναστροφής, η πτωτική τονική.

16^η Διδακτική Ενότητα

Πτώσεις – Πτωτική Τονική

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι «πτώσεις» και η πτωτική τονική και να γίνει η πρώτη βασική επαφή με τη λειτουργική αρμονία.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να γνωρίσουν τις πτώσεις και να αντιλαμβάνονται τη μελωδική γραμμή της πτώσης
- Να γράφουν πτώσεις
- Να γνωρίζουν τον αριθμητικό συμβολισμό των πτώσεων
- Να χρησιμοποιούν τις πτώσεις ως εργαλείο κατάληξης της μελωδίας

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Πτώσεις
- Τέλεια, Ατελής, Μισή,
- Πλάγια πτώση – φραστική επέκταση
- Αποφυγή πτώσης – Απροσδόκητη ή απατηλή

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει επίδειξη διάφορων τονικών χορικών του J.S.Bach, όπου είναι έκδηλη η ουσία και η πρακτική των καταλήξεων (σε κορώνα), και να προκληθεί συζήτηση για τις πτώσεις. Προτείνονται τα αρ. 1, 2, 4, 5 και 6, όπως εμφανίζονται στη συλλογή Breitkopf & Härtel.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι οι πτώσεις είναι μικρές φράσεις, καταλήξεις. Επίσης, πρέπει να καταβληθεί ιδιαίτερη προσπάθεια κατανόησης των διαφορετικών ειδών πτώσεων. Επιπροσθέτως, η διδακτική ενότητα μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για εισαγωγή στη λειτουργική αρμονία, στον τρόπο που λειτουργούν, δηλαδή, οι βαθμίδες. Έτσι, οι βαθμίδες λειτουργούν με τρεις τρόπους: Ως συγχορδίες Τονικής (T), ως συγχορδίες Προδεσπόζουσας (Π) και ως συγχορδίες Δεσπόζουσας (Δ).

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει παραδείγματα με τις διαφορετικές πτώσεις που προκύπτουν ανάλογα με τις βαθμίδες που συνδέονται και τον τρόπο που συνδέονται αυτές οι βαθμίδες.
2. Ο εκπαιδευτικός να επιμείνει στις σημαντικές έλξεις των φθόγγων μέσα στην πτώση και στις μελωδικές γραμμές που αναπτύσσονται κατά την πτώση.
3. Να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στην πτωτική τονική, τη χρήση της και τη θέση που λαμβάνει μέσα στο μέτρο, με βάση το μέτρο (μετρικός οπλισμός). Να δοθούν παραδείγματα συμμετοχής της πτωτικής τονικής στην πτώση.

Ορισμοί

Μουσική φράση: είναι ένα μουσικό τμήμα το οποίο καταλήγει σε πτώση. Δηλαδή, είναι μια μικρή μουσική νοηματική φράση. Οι φράσεις αυτές ολοκληρώνονται με πτώση. Τα είδη των πτώσεων είναι:

1. Τέλεια πτώση
2. Ατελής πτώση
3. Μισή πτώση
4. Πλάγια πτώση
5. Απροσδόκητη ή απατηλή πτώση

Σημείωση: στο ΑΠΣ, ο εκπαιδευτικός θα βρει αναλυτικά στοιχεία για τα πέντε αυτά είδη πτώσεων, αλλά ως πραγματικά είδη πτώσεων αναφέρονται τα τρία πρώτα είδη. Τα άλλα δύο χρησιμοποιούνται και είναι αποδεκτά είτε ως «φραστική επέκταση» είτε ως «αποφυγή πτώσης». Στον Οδηγό παρατίθενται ολιστικά οι πτώσεις και με τις δύο θεωρήσεις τους, ώστε ο εκπαιδευτικός να τις χειριστεί όπως οι προσωπικές του ανάγκες και δυνατότητες του επιτρέπουν.

Οι πτώσεις και οι περιπτώσεις τους:

1. Η τέλεια πτώση: Η διαδοχή των αρμονικών λειτουργιών (T) – Π – Δ – T υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις: α) οι δύο τελευταίες συγχορδίες, της δεσπόζουσας και της τονικής, τίθενται απαραίτητα σε ευθεία κατάσταση και η γραμμή του μπάσου πραγματοποιεί κατιόν άλμα (καθαρής) πέμπτης ή ανιόν άλμα (καθαρής) τετάρτης· β) η κύρια μελωδική γραμμή (η υψηλότερη φωνή) καταλήγει στο θεμέλιο φθόγγο της κλίμακας, δηλαδή ταυτίζεται με το φθόγγο της γραμμής του μπάσου.
2. Ατελής πτώση: Η διαδοχή των αρμονικών λειτουργιών (T) – Π – Δ – T, υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις: α) οι δύο τελευταίες συγχορδίες, της δεσπόζουσας και της τονικής, τίθενται απαραίτητα σε ευθεία κατάσταση (δηλαδή όπως ακριβώς και στην τέλεια πτώση)· εντούτοις, β) η κύρια μελωδική γραμμή (η υψηλότερη φωνή) δεν καταλήγει στο θεμέλιο φθόγγο της κλίμακας αλλά στην τρίτη ή την πέμπτη της κλίμακας, δηλαδή σε έναν από τους δύο άλλους φθόγγους της συγχορδίας της τονικής.
3. Μισή πτώση: Η φράση καταλήγει σε τρίφωνη V σε ευθεία κατάσταση.
4. Πλάγια πτώση: Η φράση περιλαμβάνει τη σύνδεση I-IV-I ή I-IV⁶-I. Η φράση αυτή μπορεί να νοηθεί και ως προέκταση μιας τέλειας ή ατελούς πτώσης. Για το λόγο αυτό βιβλιογραφικά αναφέρεται ως «πλάγια» ή «φραστική επέκταση».
5. Απροσδόκητη ή απατηλή πτώση: Η φράση καταλήγει σε V-VI. Η απροσδόκητη ή απατηλή πτώση μπορεί να νοηθεί και ως «αποφυγή πτώσης».

Λειτουργική θεώρηση των πτώσεων

- Η τέλεια πτώση προετοιμάζεται, συνήθως, με την ύπαρξη συγχορδίας Προδεσπόζουσας (Π).
- Η ατελής πτώση προετοιμάζεται, συνήθως, με την ύπαρξη συγχορδίας Προδεσπόζουσας (Π).
- Η μισή πτώση προετοιμάζεται, συνήθως, με την ύπαρξη της συγχορδίας Τονικής (T) ή και με την παρεμβολή συγχορδίας Προδεσπόζουσας (Π), ανάμεσά τους.
- Η πλάγια πτώση, εμφανίζεται κατά το πλείστον μετά από τέλεια, ή ατελή πτώση και είναι και ο λόγος που νοείται ως «φραστική επέκταση». Η φραστική επέκταση I-IV-I,

συμβαίνει συνήθως μετά την εμφάνιση της τέλειας πτώσης. Η φραστική επέκταση I-V-I συμβαίνει συνήθως πριν την εμφάνιση της τέλειας ή της ατελούς πτώσης και νοείται ως «αρμονική ταλάντωση».

- Η απροσδόκητη ή απατηλή εμφανίζεται στη μέση ενός μουσικού κομματιού. Ονομάστηκε έτσι για το απροσδόκητο άκουσμα που προσδίδει ως κατάληξη, αφού η VI βαθμίδα έχει διαφορετική υπόσταση από την Τονική της (στον μείζονα τρόπο είναι ελάσσονα συγχορδία και στον ελάσσονα είναι μείζονα).
Σημείωση: η απροσδόκητη ή απατηλή πτώση να αναφερθεί με τις άλλες πτώσεις αλλά, ουσιαστικά, να διδαχθεί στην ενότητα της Επιδεσπόζουσας.

Λειτουργική θεώρηση των διαδοχών

Αρχική κατάσταση ισορροπίας (Τ), αποσταθεροποίηση του δεδομένου αρμονικού κέντρου (Π), μέγιστη ένταση (Δ) και λύση με την αποκατάσταση της αρχικής αρμονικής κατάστασης ισορροπίας (Τ).

Η Τονική παίζει το ρόλο αφετηρίας και τερματισμού μιας τυπικής μουσικής σύνθεσης σε τονικό ιδίωμα και αποτελεί το πρωταρχικό μέσο υλοποίησης της λειτουργίας συγχορδιών Τονικής (Τ).

Η Δεσπόζουσα λειτουργεί ως το πρωταρχικό μέσο πρόκλησης αρμονικής και μελωδικής έντασης μέσα από την αντιπαράθεσή της με την τονική. Η συγχορδία της μείζονος δεσπόζουσας (V) υλοποιεί τη λειτουργία της δεσπόζουσας (Δ) σε αμφοτέρους τους τρόπους. Η V της ελάσσονος δεσπόζουσας θεωρείται ακατάλληλη για τέτοια λειτουργία γιατί, ελλείψει αρμονικού προσαγωγέα, δεν δημιουργείται η τάση για λύση στον θεμέλιο φθόγγο της τονικής του μείζονα και του ελάσσονα τρόπου.

Σύνδεση δύο ή περισσότερων φράσεων μεταξύ τους:

Οι φράσεις μπορεί να συνδέονται μεταξύ τους δημιουργώντας ενδιαφέρουσες αρμονικές ακολουθίες. Έτσι, ενδεικτικά, μπορούμε να έχουμε σύνδεση:

- α) δύο φράσεων με καταλήξεις σε μισή και τέλεια πτώση, β) δύο φράσεων με καταλήξεις σε ατελή και τέλεια πτώση, γ) τριών φράσεων με καταλήξεις σε μισή, ατελή και τέλεια πτώση, δ) τριών φράσεων με καταλήξεις σε τέλεια, μισή και τέλεια πτώση κ.ο.κ.

Η πτωτική τονική (I₄)

Πτωτική τονική είναι η τονική που βρίσκεται σε Β αναστροφή και αποτελεί στοιχείο της πτωτικής φράσης. Πριν από την πτωτική τονική υπάρχει συγχορδία Προδεσπόζουσας (Π) και μετά εμφανίζεται συγχορδία Δεσπόζουσας (συνήθως V).

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν για αρμονική ανάλυση αποσπάσματα με πτώσεις και ύπαρξη πτωτικής τονικής. Να δοθεί έμφαση στον αριθμητικό συμβολισμό των μελωδικών γραμμών του μπάσου και της σοπράνο στο περιβάλλον των πτώσεων.
- Προτείνεται η προσπάθεια κατασκευής δίφωνου βασικού σκελετού μιας μουσικής φράσης με δοσμένες τις δύο εξωτερικές φωνές.
- Προτείνεται η διεύρυνση μιας δοσμένης φράσης, επεκτείνοντας τις αρμονικές λειτουργίες με χρήση περισσότερων (ή με αλλαγές όψεων) συγχορδιών.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η συστηματοποίηση των ασκήσεων για πιάνο με επανάληψη των ασκήσεων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων. Οι ασκήσεις να περιλαμβάνουν πτώσεις και συμμετοχή της πτωτικής τονικής.

Επίσης, να δοθούν ασκήσεις για εναρμόνιση, με δοσμένο μπάσο και ασκήσεις με δοσμένη σοπράνο σε διαφορετικά μέτρα και τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να συνδέσει τη θεωρία της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο συνδέσεων μεταξύ των κύριων βαθμίδων, κατά τις οποίες εμφανίζονται και οι τρεις καταστάσεις μιας συγχορδίας. Επίσης, οι μαθητές πρέπει να είναι σε θέση να εκτελέσουν τις ασκήσεις της προηγούμενης διδακτικής ενότητας, και συμπληρωματικά:

- Να αναγνωρίζουν ακουστικά τα είδη των πτώσεων.
- Να αντιλαμβάνονται την ύπαρξη της πτωτικής τονικής στα πλαίσια μιας πτώσης.
- Να μπορούν να εκτελέσουν στο πιάνο πτώσεις.
- Να εντοπίζουν το είδος της αναστροφής μέσα σε μικρά μουσικά αποσπάσματα.
- Να τραγουδήσουν τη μελωδική γραμμή του μπάσου και της σοπράνο, στα πλαίσια μιας πτώσης.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που δημιουργούνται σε μείζονα και ελάσσονα τρόπο.
- Αναγνώριση του είδους της μείζονος και ελάσσονος συγχορδίας στις τρεις καταστάσεις και συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών στα πλαίσια χρήσης και των τριών καταστάσεων.

- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η εξάσκηση στη Β αναστροφή και η ουσιαστική παραμονή στα πτωτικά σχήματα. Επίσης, σε αυτό το σημείο (που έχουν «ξεκλειδώσει» και άλλες δυνατότητες μελωδικής κίνησης των φωνών -και πριν τη διδασκαλία της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης) παράλληλα με την εκπαιδευτική διαδικασία της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας, καλό είναι να εισαχθεί διδακτική ενότητα σχετικά με τις επιτρεπόμενες μελωδικές κινήσεις.

17^η Διδακτική Ενότητα

Ρυθμική των φωνών – Ρυθμική των συγχορδιών

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν επιτρεπόμενες μελωδικές κινήσεις.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να διακρίνουν ορθές μελωδικές κινήσεις.
- Να αντιλαμβάνονται τις ξεχωριστές μελωδικές γραμμές που δημιουργούνται σε μία τετράφωνη εναρμόνιση.
- Να συσχετίζουν τα μελωδικά διαστήματα ως αποτέλεσμα του μείζονα και του ελάσσονα τρόπου.
- Να θυμηθούν τη ρυθμική των συγχορδιών ως βασικό στοιχείο της τετράφωνης εναρμόνισης.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Μελωδικές κινήσεις
- Ρυθμική των φωνών
- Ρυθμική των συγχορδιών

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει καλή επανάληψη στη 10^η διδακτική ενότητα, σχετικά με τη ρυθμική των φωνών και των συγχορδιών.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές, αρχικά, πρέπει να κατανοήσουν ότι δεν είναι όλα τα διαστήματα επιτρεπτά. Σε αυτή τη διδακτική ενότητα δίνεται χώρος να συζητηθούν θέματα που άπτονται, εκτός της ρυθμικής, και της μελωδικής υπόστασης μιας μελωδίας. Έτσι, μπορούμε να συνοψίσουμε σε βασικούς κανόνες:

Κατά την εξέλιξη μιας μελωδίας μπορούν να εμφανιστούν, εκτός από επανάληψη φθόγγου (διάστημα 1^{ης}), διάστημα 2^{ης} μικρό και μεγάλο, 3^{ης} μικρό και μεγάλο, 4^{ης} καθαρό, 5^{ης} καθαρό, 6^{ης} μικρό και μεγάλο και 8^{ης} καθαρό.

Το κατιόν διάστημα 4^{ης} ελαττωμένο, 5^{ης} ελαττωμένο, 7^{ης} μικρό και 7^{ης} ελαττωμένο μπορεί να εμφανίζεται αν στη συνέχεια οδηγείται αντίθετα σε ανιόν βήμα ημιτονίου.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να δώσει πολύ περισσότερα παραδείγματα και «εξαιρέσεις» ανάλογα με τις ανάγκες και τις δυνατότητες των μαθητών του.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός να κάνει σύντομη αναφορά των επιτρεπομένων διαστημάτων.
2. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να καταδείξει παραδείγματα με ορθές και εσφαλμένες μελωδικές κινήσεις των φωνών.

B) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν ασκήσεις προς εναρμόνιση. Οι ασκήσεις να περιέχουν όλη τη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη: συγχορδίες σε τρεις καταστάσεις, πτώσεις.
- Να δοθούν αποσπάσματα προς ανάλυση.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η σταδιακή επανάληψη όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων καθ' όλη τη διάρκεια της εξάσκησης στην μέχρι τώρα ύλη.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να περιέχουν δοσμένο μπάσο, δοσμένη σοπράνο και να ακολουθηθεί η διαδικασία μέχρι την πλήρη κατανόηση των ενοτήτων. Προτείνεται ο εκπαιδευτικός να αφιερώσει κάποιες διδακτικές ενότητες για ανάλυση εναρμονισμένων θεμάτων, για επίδειξη εναρμόνισης στον πίνακα, και παράλληλο σχολιασμό των ενεργειών που πρέπει να ακολουθούνται κατά την εναρμόνιση. Τέλος, με την παραμονή στην ύλη και την επανάληψή της δίνεται χώρος και χρόνος για εξατομικευμένη αξιολόγηση των γραπτών των μαθητών και για εντοπισμό ελλείψεων.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης των κύριων συγχορδιών σε διάφορες καταστάσεις. Επίσης, οι μαθητές προτείνεται να εκτελέσουν τις ασκήσεις για πιάνο όλων των προηγούμενων ενοτήτων ξεκινώντας από τις πρώτες διδακτικές ενότητες.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τις διδαχθείσες διδακτικές ενότητες. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που μπορούν να βρεθούν σε μία μείζονα ή ελάσσονα συγχορδία σε οποιαδήποτε κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος σε τρεις καταστάσεις και η συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών που βρίσκονται σε τρεις διαφορετικές καταστάσεις. Έμφαση στα πτωτικά σχήματα και στην πτωτική τονική.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή και η επανάληψη της διδαχθείσας ύλης και των σχετικών ασκήσεων εμπέδωσης και για την επόμενη διδακτική ενότητα.

18^η Διδακτική Ενότητα

Γενική επανάληψη της διδαχθείσας ύλης

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να αποτελέσει το χώρο επανάληψης και εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης, καθώς και το χώρο για αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής των κανόνων όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να νιώθουν μεγαλύτερη εξοικείωση με τη διδαχθείσα ύλη.
- Να αντιλαμβάνονται ένα δοσμένο θέμα με μεγαλύτερη ευκολία.
- Να εφαρμόζουν διάφορες λύσεις σε ένα δοσμένο προς εναρμόνιση θέμα.
- Να θυμηθούν κανόνες και ορισμούς που δεν χρησιμοποιούν συχνά.
- Να ενώσουν την ύλη, η διδασκαλία της οποίας πραγματοποιήθηκε τμηματικά.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Επανάληψη των διδακτικών ενοτήτων 1 με 4.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Ο εκπαιδευτικός καλείται να κάνει επανάληψη στις διδακτικές ενότητες 1 με 4, και παράλληλα να ασκεί τους μαθητές του στη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη.

Πορεία διδασκαλίας

1. Συνοπτική αναφορά στις ενότητες 1-4.
2. Εναρμόνιση σε θέματα με δοσμένο μπάσο και σχολιασμός.
3. Εναρμόνιση σε θέματα με δοσμένη σοπράνο και σχολιασμός.

B) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν ασκήσεις προς εναρμόνιση. Οι ασκήσεις να περιέχουν όλη τη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη: συγχορδίες σε τρεις καταστάσεις, πτώσεις.
- Να δοθούν αποσπάσματα προς ανάλυση. Τα αποσπάσματα μπορούν να περιλαμβάνουν εναρμονίσεις του διδάσκοντος, είτε εναρμονισμένα παραδείγματα από τη μουσική εργογραφία (προσοχή να είναι κατανοητά από τους μαθητές – να προηγηθεί έλεγχος ώστε τα παραδείγματα να εμπίπτουν στη διδαχθείσα ύλη).

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η σταδιακή επανάληψη όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων καθ' όλη τη διάρκεια της εξάσκησης στη μέχρι τώρα ύλη.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να περιέχουν δοσμένο μπάσο, δοσμένη σοπράνο και να ακολουθηθεί η διαδικασία μέχρι την πλήρη κατανόηση των ενοτήτων.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης των κύριων συγχορδιών σε διάφορες καταστάσεις. Επίσης, οι μαθητές προτείνεται να εκτελέσουν τις ασκήσεις για πιάνο όλων των προηγούμενων ενοτήτων ξεκινώντας από τις πρώτες διδακτικές ενότητες.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τις διδαχθείσες διδακτικές ενότητες. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που μπορούν να βρεθούν σε μία μείζονα ή ελάσσονα συγχορδία σε οποιαδήποτε κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος σε τρεις καταστάσεις και η συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών που βρίσκονται σε τρεις διαφορετικές καταστάσεις. Έμφαση στα πτωτικά σχήματα και στην πτωτική τονική.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται ο εκπαιδευτικός να αφιερώσει άλλες τρεις διδακτικές ενότητες για ανάλυση εναρμονισμένων θεμάτων, για επίδειξη εναρμόνισης στον πίνακα, και παράλληλο σχολιασμό των ενεργειών που πρέπει να ακολουθούνται κατά την εναρμόνιση. Τέλος, με την παραμονή στην ύλη και την επανάληψή της, δίνεται χώρος και χρόνος για εξατομικευμένη αξιολόγηση των γραπτών των μαθητών και για εντοπισμό ελλείψεων.

19^η Διδακτική Ενότητα

Γενική επανάληψη της διδαχθείσας ύλης

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να αποτελέσει το χώρο επανάληψης και εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης, καθώς και το χώρο για αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής των κανόνων όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να νιώθουν μεγαλύτερη εξοικείωση με τη διδαχθείσα ύλη.
- Να αντιλαμβάνονται ένα δοσμένο θέμα με μεγαλύτερη ευκολία.
- Να εφαρμόζουν διάφορες λύσεις σε ένα δοσμένο προς εναρμόνιση θέμα.
- Να θυμηθούν κανόνες και ορισμούς που δεν χρησιμοποιούν συχνά.
- Να ενώσουν την ύλη, η διδασκαλία της οποίας πραγματοποιήθηκε τμηματικά.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Επανάληψη των διδακτικών ενοτήτων 5 με 9.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Ο εκπαιδευτικός καλείται να κάνει επανάληψη στις διδακτικές ενότητες 5 με 9, και παράλληλα να ασκεί τους μαθητές του στη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη.

Πορεία διδασκαλίας

1. Συνοπτική αναφορά στις ενότητες 5-9.
2. Εναρμόνιση σε θέματα με δοσμένο μπάσο και σχολιασμός.
3. Εναρμόνιση σε θέματα με δοσμένη σοπράνο και σχολιασμός.

B) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν ασκήσεις προς εναρμόνιση. Οι ασκήσεις να περιέχουν όλη τη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη: συγχορδίες σε τρεις καταστάσεις, πτώσεις.
- Να δοθούν αποσπάσματα προς ανάλυση. Τα αποσπάσματα μπορούν να είναι λύσεις του καθηγητή είτε γενικώς εναρμονισμένα παραδείγματα από τη μουσική εργογραφία (προσοχή να είναι κατανοητά από τους μαθητές - να προηγηθεί έλεγχος ώστε τα παραδείγματα να εμπίπτουν στη διδαχθείσα ύλη).

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η σταδιακή επανάληψη όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων καθ' όλη τη διάρκεια της εξάσκησης στη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να περιέχουν δοσμένο μπάσο, δοσμένη σοπράνο και να ακολουθηθεί η διαδικασία μέχρι την πλήρη κατανόηση των ενοτήτων.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης των κύριων συγχορδιών σε διάφορες καταστάσεις. Επίσης, οι μαθητές προτείνεται να εκτελέσουν τις ασκήσεις για πιάνο όλων των προηγούμενων ενοτήτων ξεκινώντας από τις πρώτες διδακτικές ενότητες.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τις διδαχθείσες διδακτικές ενότητες. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που μπορούν να βρεθούν σε μία μείζονα ή ελάσσονα συγχορδία σε οποιαδήποτε κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος σε τρεις καταστάσεις και η συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών που βρίσκονται σε τρεις διαφορετικές καταστάσεις. Έμφαση στα πτωτικά σχήματα και στην πτωτική τονική.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται ο εκπαιδευτικός να αφιερώσει άλλες δύο διδακτικές ενότητες για ανάλυση εναρμονισμένων θεμάτων, για επίδειξη εναρμόνισης στον πίνακα, και παράλληλο σχολιασμό των ενεργειών που πρέπει να ακολουθούνται κατά την εναρμόνιση. Τέλος, με την παραμονή στην ύλη και την επανάληψή της δίνεται χώρος και χρόνος για εξατομικευμένη αξιολόγηση των γραπτών των μαθητών και για εντοπισμό ελλείψεων.

20^η Διδακτική Ενότητα

Γενική επανάληψη της διδαχθείσας ύλης

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να αποτελέσει το χώρο επανάληψης και εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης, καθώς και το χώρο για αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής των κανόνων όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να νιώθουν μεγαλύτερη εξοικείωση με τη διδαχθείσα ύλη.
- Να αντιλαμβάνονται ένα δοσμένο θέμα με μεγαλύτερη ευκολία.
- Να εφαρμόζουν διάφορες λύσεις σε ένα δοσμένο προς εναρμόνιση θέμα.
- Να θυμηθούν κανόνες και ορισμούς που δεν χρησιμοποιούσαν συχνά.
- Να ενώσουν την ύλη, η διδασκαλία της οποίας πραγματοποιήθηκε τμηματικά.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Επανάληψη των διδακτικών ενοτήτων 14 με 15.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Ο εκπαιδευτικός καλείται να κάνει επανάληψη στις διδακτικές ενότητες 14 και 15, και παράλληλα να ασκεί τους μαθητές του στη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη.

Πορεία διδασκαλίας

1. Συνοπτική αναφορά στις ενότητες 14 και 15.
2. Εναρμόνιση σε θέματα με δοσμένο μπάσο και σχολιασμός.
3. Εναρμόνιση σε θέματα με δοσμένη σοπράνο και σχολιασμός.

B) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν ασκήσεις προς εναρμόνιση. Οι ασκήσεις να περιέχουν όλη τη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη: συγχορδίες σε τρεις καταστάσεις, πτώσεις.
- Να δοθούν αποσπάσματα προς ανάλυση. Τα αποσπάσματα μπορούν να είναι λύσεις του καθηγητή είτε γενικώς εναρμονισμένα παραδείγματα από τη μουσική εργογραφία (προσοχή να είναι κατανοητά από τους μαθητές - να προηγηθεί έλεγχος ώστε τα παραδείγματα να εμπίπτουν στη διδαχθείσα ύλη).

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η σταδιακή επανάληψη όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων καθ' όλη τη διάρκεια της εξάσκησης στη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να περιέχουν δοσμένο μπάσο, δοσμένη σοπράνο και να ακολουθηθεί η διαδικασία μέχρι την πλήρη κατανόηση των ενοτήτων.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης των κύριων συγχορδιών σε διάφορες καταστάσεις. Επίσης, οι μαθητές προτείνεται να εκτελέσουν τις ασκήσεις για πιάνο όλων των προηγούμενων ενοτήτων ξεκινώντας από τις πρώτες διδακτικές ενότητες.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τις διδαχθείσες διδακτικές ενότητες. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που μπορούν να βρεθούν σε μία μείζονα ή ελάσσονα συγχορδία σε οποιαδήποτε κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος σε τρεις καταστάσεις και η συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών που βρίσκονται σε τρεις διαφορετικές καταστάσεις. Έμφαση στα πτωτικά σχήματα και στην πτωτική τονική.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται ο εκπαιδευτικός να αφιερώσει άλλη μία διδακτική ενότητα για ανάλυση εναρμονισμένων θεμάτων, για επίδειξη εναρμόνισης στον πίνακα, και παράλληλο σχολιασμό των ενεργειών που πρέπει να ακολουθούνται κατά την εναρμόνιση. Τέλος, με την παραμονή στην ύλη και την επανάληψή της δίνεται χώρος και χρόνος για εξατομικευμένη αξιολόγηση των γραπτών των μαθητών και για εντοπισμό ελλείψεων.

21^η Διδακτική Ενότητα

Γενική επανάληψη της διδαχθείσας ύλης

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να αποτελέσει το χώρο επανάληψης και εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης, καθώς και το χώρο για αξιολόγηση της κατανόησης και εφαρμογής των κανόνων όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να νιώθουν μεγαλύτερη εξοικείωση με τη διδαχθείσα ύλη.
- Να αντιλαμβάνονται ένα δοσμένο θέμα με μεγαλύτερη ευκολία.
- Να εφαρμόζουν διάφορες λύσεις σε ένα δοσμένο προς εναρμόνιση θέμα.
- Να θυμηθούν κανόνες και ορισμούς που δεν χρησιμοποιούσαν συχνά.
- Να ενώσουν την ύλη, η διδασκαλία της οποίας πραγματοποιήθηκε τμηματικά.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Επανάληψη των διδακτικών ενοτήτων 16 και 17.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Ο εκπαιδευτικός καλείται να κάνει επανάληψη στις διδακτικές ενότητες 16 και 17, και παράλληλα να ασκεί τους μαθητές του στη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη (σημειωτέον ότι οι διδακτικές ενότητες 18-21 είναι ενότητες εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης).

Πορεία διδασκαλίας

1. Συνοπτική αναφορά στις ενότητες 16 και 17.
2. Εναρμόνιση σε θέματα με δοσμένο μπάσο και σχολιασμός.
3. Εναρμόνιση σε θέματα με δοσμένη σοπράνο και σχολιασμός.
4. Να πραγματοποιηθεί ακρόαση χωρδιακών έργων ή παραδειγμάτων γραμμένων σε μουσικό πρόγραμμα γραφής παρτιτούρας.
5. Να πειραματιστούν οι μαθητές στη γραφή παρτιτούρας μέσω σχετικών μουσικών προγραμμάτων. Στη διαθεματική αυτή προσέγγιση μπορεί να είναι αρωγός ο εκπαιδευτικός σχετικής ειδικότητας (Η/Υ ή Μουσική Τεχνολογία).

B) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν ασκήσεις προς εναρμόνιση. Οι ασκήσεις να περιέχουν όλη τη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη: συγχορδίες σε τρεις καταστάσεις, πτώσεις.
- Να δοθούν αποσπάσματα προς ανάλυση. Τα αποσπάσματα μπορούν να είναι λύσεις του καθηγητή είτε γενικώς εναρμονισμένα παραδείγματα από τη μουσική εργογραφία (προσοχή να είναι κατανοητά από τους μαθητές - να προηγηθεί έλεγχος ώστε τα παραδείγματα να εμπίπτουν στη διδαχθείσα ύλη).

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Προτείνεται να συνεχιστεί η σταδιακή επανάληψη όλων των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων καθ' όλη τη διάρκεια της εξάσκησης στη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να περιέχουν δοσμένο μπάσο, δοσμένη σοπράνο και να ακολουθηθεί η διαδικασία μέχρι την πλήρη κατανόηση των ενοτήτων.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από ασκήσεις σύνδεσης με το μάθημα του πιάνου και της ακουστικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης των κύριων συγχορδιών σε διάφορες καταστάσεις. Επίσης, οι μαθητές προτείνεται να εκτελέσουν τις ασκήσεις για πιάνο όλων των προηγούμενων ενοτήτων ξεκινώντας από τις πρώτες διδακτικές ενότητες.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τις διδαχθείσες διδακτικές ενότητες. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που μπορούν να βρεθούν σε μία μείζονα ή ελάσσονα συγχορδία σε οποιαδήποτε κατάσταση.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας μείζονος και ελάσσονος σε τρεις καταστάσεις και η συνέχιση εντοπισμού αυξημένων και ελαττωμένων συγχορδιών.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών που βρίσκονται σε τρεις διαφορετικές καταστάσεις. Έμφαση στα πτωτικά σχήματα και στην πτωτική τονική.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις αριθμοποίησης.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται ο εκπαιδευτικός να προβεί σε διαγνωστικό τεστ (ή διαγώνισμα) για ολική αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων. Να αναφερθεί η επόμενη διδακτική ενότητα, που είναι η Δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης.

Στην 4^η στήλη του ΑΠΣ, καθώς και στον παρόντα Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό, δίνονται γενικές και ειδικές οδηγίες για τη διδασκαλία. Οι προτεινόμενες οδηγίες μπορούν να αποτελέσουν βοηθητικό εργαλείο ανατροφοδότησης προς τον διδάσκοντα. Δίπλα στις αντίστοιχες δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν σημειώστε: ✓

Σημείωση: κρατείστε ημερολόγιο για τις ενέργειες που δεν πραγματοποιήθηκαν για να ολοκληρωθούν σε κατοπινές διδακτικές ενότητες.

Οι μαθητές:

	πειραματίστηκαν στη σύνθεση τετράφωνου θέματος.
	εξοικειώθηκαν με τα πτωτικά σχήματα και τη λειτουργικότητα των συνδέσεων κατά την εναρμόνιση δοσμένης μελωδίας.
	μπορούν να προσδιορίσουν τα πτωτικά σχήματα.
	πειραματίστηκαν με μουσικά προγράμματα γραφής παρτιτούρας στον Η/Υ.
	είναι σε θέση να εντοπίζουν πτωτικά σχήματα σε εναρμονισμένα θέματα.
	είναι σε θέση να διακρίνουν ακουστικά τις συγχορδίες σε ευθεία κατάσταση.
	είναι σε θέση να διακρίνουν ακουστικά τις συγχορδίες σε Α αναστροφή.
	είναι σε θέση να διακρίνουν ακουστικά τις συγχορδίες σε Β αναστροφή.
	ασκήθηκαν στα πτωτικά σχήματα.
	είναι σε θέση να αντιληφθούν τα πτωτικά σχήματα.
	ασκήθηκαν στην διάκριση της πτωτικής τονικής.
	είναι σε θέση να διακρίνουν την πτωτική τονική μέσα σε περιβάλλον πτώσης.
	μπορούν να παίζουν και να τραγουδήσουν συγχορδίες σε ευθεία κατάσταση.
	μπορούν να παίζουν και να τραγουδήσουν συγχορδίες σε Α αναστροφή.
	μπορούν να παίζουν και να τραγουδήσουν συγχορδίες σε Β αναστροφή.
	έχουν εξοικειωθεί με τα ανάριθμα δοσμένα θέματα.
	μπορούν να παίζουν στο πιάνο διαδοχές συγχορδιών σε τρεις καταστάσεις.
	εναρμονίζουν με ευκολία ανάριθμα βάσιμα.
	μπορούν να συμβολίσουν αριθμητικά μια μελωδία ώστε να επιλέξουν στοχευμένα τις καταλληλότερες βαθμίδες.
	εναρμονίζουν με ευκολία σοπράνο.

Συμπληρωματικά:

	Προτάθηκαν θέματα σε διαφορετικά μέτρα (2/4, 3/4, 4/4, 3/8, 6/8, 2/2).
	Δόθηκαν παραδείγματα από τονικά χορικά του J.S. Bach.
	Αναλύθηκαν εναρμονισμένα παραδείγματα σε τετράφωνη γραφή.
	Πραγματοποιήθηκαν ασκήσεις στο πιάνο.
	Πραγματοποιήθηκε κριτική και συζήτηση σχετικά με την ανάλυση θεμάτων.
	Δόθηκαν εναρμονισμένες μελωδίες – παραδείγματα για την εξοικείωση των μαθητών με το εκάστοτε νέο κεφάλαιο.
	Δόθηκαν στους μαθητές διάφορα μουσικά κομμάτια, π.χ. χοροί διαφόρων συνθετών για να εντοπίζουν τη χρήση της Β αναστροφής σε αρπίσματα.
	Δόθηκαν ανάριθμα βάσιμα για εναρμόνιση.
	Πραγματοποιήθηκε αναζήτηση υλικού-παρτιτούρας φωνητικών ή/και οργανικών έργων.
	Πραγματοποιήθηκε συνεργασία με εκπαιδευτικούς άλλης ειδικότητας για τη διαθεματική προσέγγιση του μαθήματος της αρμονίας.
	Πραγματοποιήθηκαν ασκήσεις στα διαστήματα, για την ακουστική καλλιέργεια.
	Πραγματοποιήθηκαν ασκήσεις για την ακουστική και φωνητική καλλιέργεια στα είδη των συγχορδιών.
	Πραγματοποιήθηκαν για την ακουστική και φωνητική καλλιέργεια διαδοχές συγχορδιών.
	Πραγματοποιήθηκαν για την ακουστική και φωνητική καλλιέργεια ρυθμικές ασκήσεις.
	Πραγματοποιήθηκαν για την ακουστική και φωνητική καλλιέργεια μελωδικές ασκήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 (προτεινόμενες διδακτικές ώρες: 7)

Το κεφάλαιο 6 πραγματεύεται τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης. Οι διδακτικές ενότητες περιλαμβάνουν:

21η Διδακτική Ενότητα: Η Δεσπόζουσα με έβδομη (συνέχεια) - Κανόνες και εξαιρέσεις

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι κανόνες που διέπουν τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης και να δοθεί έμφαση στις εξαιρέσεις της μελωδικής της δραστηριότητας.

22η Διδακτική Ενότητα: Η Δεσπόζουσα με έβδομη - Ευθεία κατάσταση

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η γραφή της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης σε ευθεία κατάσταση.

23η Διδακτική Ενότητα: Η Δεσπόζουσα με έβδομη – Αναστροφές (Α, Β, και Γ αναστροφή)

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η γραφή της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης στις αναστροφές της.

24η Διδακτική Ενότητα: Η Δεσπόζουσα με έβδομη (συνέχεια) - Κανόνες και εξαιρέσεις

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι κανόνες που διέπουν τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης και να δοθεί έμφαση στις εξαιρέσεις της μελωδικής της δραστηριότητας.

25η Διδακτική Ενότητα: Η Δεσπόζουσα με έβδομη (συνέχεια) - Γενικές παρατηρήσεις

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της προηγούμενης και ως αξιολόγηση της κατανόησης της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης ολιστικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 (προτεινόμενες διδακτικές ώρες: 2)

Το κεφάλαιο 7 πραγματεύεται την «Εισαγωγή στους ξένους φθόγγους» και παρατίθεται στο Β μέρος του Οδηγού, ως Σενάριο μαθήματος. Σε αυτό, ο εκπαιδευτικός θα βρει, παράλληλα με τα σχέδια μαθήματος, όπως ακολουθούνται στο Α μέρος, ασκήσεις τόσο για το φύλλο εργασίας όσο και για τις ασκήσεις εμπέδωσης και αξιολόγησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ 8-11 (προτεινόμενες διδακτικές ώρες: 15)

Τα κεφάλαια 8-11 πραγματεύονται τις δευτερεύουσες συγχορδίες.

Από τις διδακτικές ενότητες αυτών των κεφαλαίων επελέγη για σχέδιο μαθήματος η συγχορδία που χτίζεται πάνω στον 7^ο φθόγγο της τονικότητας, δηλαδή, «ο προσαγωγέας» ή «υποτονική», ή «βραχεία δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης», η οποία εκτός από τη λειτουργική της σημασία, συνδέεται με την δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης, ώστε η τελευταία μπορεί να αποτελέσει αφόρμηση για τη νέα γνώση.

22^η Διδακτική Ενότητα

Η Δεσπόζουσα με έβδομη - Ευθεία κατάσταση

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η γραφή της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης σε ευθεία κατάσταση.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να αναγνωρίζουν τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης.
- Να καταλαβαίνουν τον συμβολισμό της στον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να αντιλαμβάνονται ότι η δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης χαρακτηρίζεται από δύο διάφωνα διαστήματα.
- Να γνωρίζουν ότι η 7^η της δεσπόζουσας ακολουθεί συγκεκριμένες κινήσεις.
- Να χειρίζονται με ορθό τρόπο τη λύση της 7^{ης} όταν η δεσπόζουσα συντάσσεται με την τονική.
- Να προτιμούν συγκεκριμένες λύσεις στη σύνταξη της ευθείας κατάστασης της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης με την ευθεία κατάσταση της τονικής.
- Να προτιμούν την ελλειμματική γραφή για αποφυγή λαθών και να προσαρμόζονται στις συνθήκες της τετράφθογγης συγχορδίας.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Ελλιπής και πλήρης γραφή
- Τριπλασιασμός θεμελίου
- Τετράφθογγη συγχορδία
- Δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στη λειτουργικότητα των βαθμίδων. Επίσης, να γίνει συνοπτική αναφορά στις διάφορες λύσεις του προσαγωγέα, που βρίσκεται στην 3^η της δεσπόζουσας.

Επιπροσθέτως, πριν από την έναρξη της διδασκαλίας της συγκεκριμένης ενότητας πρέπει να διευκρινιστεί ότι οποιοσδήποτε φθόγγος προστίθεται σε μία συγχορδία σημειώνεται.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές, αρχικά, πρέπει να κατανοήσουν ότι οι συνδεόμενες βαθμίδες της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης και της τονικής, έχουν ισχυρό άκουσμα και συγκεκριμένες λύσεις.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός δείχνει τον τρόπο που χτίζεται η τετράφθογγη δεσπόζουσα.
2. Ο εκπαιδευτικός δείχνει πολλά παραδείγματα της δεσπόζουσας σε ευθεία κατάσταση, σε διαφορετικές θέσεις και σχολιάζει ότι η 7^η μπορεί να τοποθετηθεί σε οποιαδήποτε φωνή, ακόμα και στον μπάσο, όμως αυτό θα διδαχθεί σε κατοπινή διδακτική ενότητα.

3. Δίνεται έμφαση στον συμβολισμό της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης, ιδιαίτερα του ελάσσονος τρόπου.
4. Τα παραδείγματα που θα δοθούν μπορούν να χρησιμοποιούν την πλήρη γραφή (παράθεση και των τεσσάρων φθόγγων) και την ελλειμματική γραφή της δεσπόζουσας (διπλασιασμός θεμελίου και παράλειψη 5^{ης}).
5. Συζήτηση επί των διαφωνιών που σχηματίζονται σε μία δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης.
6. Ο εκπαιδευτικός να επιμείνει στη λύση της 7^{ης} και τον τρόπο άφιξης στη συνήχηση της 7^{ης}.
7. Να δοθούν παραδείγματα σύνδεσης πλήρους δεσπόζουσας με πλήρη τονική, πλήρους δεσπόζουσας με ελλειμματική τονική και ελλειμματικής δεσπόζουσας με πλήρη τονική.

Σύνδεση V⁷-I, V⁷-i (σε μείζονα και ελάσσονα τρόπο)

Προτείνεται, σε αυτή τη διδακτική ενότητα, η επιμονή στη σύνδεση της V⁷ με την I στην ευθεία κατάσταση και των δύο συγχορδιών. Οι διάφοροι κανόνες με τις εξαιρέσεις τους μπορούν να διδαχθούν σε κατοπινές διδακτικές ενότητες, αφού έχουν διδαχθεί οι αναστροφές της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης.

Ειδικές οδηγίες επί της εναρμόνισης

Υπάρχουν κάποιοι ειδικοί κανόνες με τις εξαιρέσεις τους, που πρέπει να αναφερθούν:

1. Η V⁷ έχει στη σύστασή της δύο διαφωνίες και δύο φθόγγους με υποχρεωτική λύση.
2. Η συνήθης λύση της 7^{ης} είναι το κατιόν βήμα.
3. Στη σύνδεση της V⁷ με την I, i, στην ευθεία τους κατάσταση:
  - Η V⁷ είναι ελλιπής και η I, i είναι πλήρης
  - Η V⁷ είναι πλήρης και η I, i είναι ελλιπής
  - Η V⁷ είναι πλήρης και η I, i είναι πλήρης
(υπό την προϋπόθεση ότι ο προσαγωγέας και η 7^η βρίσκονται σε εσωτερικές φωνές και η σοπράνο κινείται από τον 2^ο φθόγγο (^2) προς τον 1^ο φθόγγο (^1)της τονικότητας, όπως θα δούμε και παρακάτω).

Τριπλασιασμός θεμελίου της I

Να γίνει αναφορά, με σχετικά παραδείγματα, του τριπλασιασμού της θεμελίου της I στην περίπτωση της πλήρους εμφάνισης και των δύο συγχορδιών. Επίσης, σε αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί ότι ο τριπλασιασμός αυτός είναι δόκιμος και στη σύνδεση της τρίφθογγης V με την I.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να γραφούν συνδέσεις με τις τρεις διαφορετικές εκδοχές:
  - Η V⁷ είναι ελλιπής και η I, i είναι πλήρης
  - Η V⁷ είναι πλήρης και η I, i είναι ελλιπής
  - Η V⁷ είναι πλήρης και η I, i είναι πλήρης

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Οι ασκήσεις στο πιάνο:

1. Να περιλαμβάνουν σύνδεση της V^7 με την I, i και στους δύο τρόπους.
2. Οι επιλεγείσες τονικότητες να διευκολύνουν τους μαθητές (τονικότητες με λίγα οπλισμικά στοιχεία).
3. Στις ασκήσεις αυτές να περιλαμβάνονται και οι τρεις εκδοχές σύνταξης των συγχορδιών.
4. Προσοχή, στη λύση του προσαγωγέα, ανάλογα με την επιλογή σύνδεσης.
5. Η πιανιστική γραφή των παραδειγμάτων (3 σολ και 1 φα) θεωρείται δεδομένη.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από επιπρόσθετες ασκήσεις, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης της V^7 με την I και οι μαθητές να επαναλάβουν αρκετές φορές μέχρι να νιώσουν άνετα με τη νέα σύνδεση. Επίσης, καλό είναι, οι μαθητές να επαναλάβουν ασκήσεις στο πιάνο των προηγούμενων διδακτικών ενότητων, ώστε να μην λησμονούν την προηγηθείσα ύλη αλλά και να την ενώνουν με την νεοαποκτηθείσα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση. Προτείνεται να εισαχθούν και τα διαστήματα 7^{ns} μικρό, και 5^{ns} ελαττωμένο (4^{ns} αυξημένο).
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας: μείζονες, ελάσσονες, αυξημένες, ελαττωμένες, και V^7 .
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών. Στις διαδοχές να εισαχθεί και η V^7 .
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Αναφορά στην επόμενη διδακτική ενότητα, η οποία περιλαμβάνει τις αναστροφές της δεσπόζουσας μεθ' εβδομης.

23^η Διδακτική Ενότητα

Η Δεσπόζουσα με έβδομη - Αναστροφές

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η γραφή της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης στις αναστροφές της.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να γνωρίζουν τη δυνατότητα μιας συγχορδίας να βρεθεί σε Γ αναστροφή.
- Να αναγνωρίζουν τις τρεις αναστροφές της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης.
- Να διακρίνουν τις τέσσερις διαφορετικές καταστάσεις της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης.
- Να καταλαβαίνουν τον συμβολισμό των αναστροφών της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης στον μείζονα και στον ελάσσονα τρόπο.
- Να χειρίζονται με ορθό τρόπο τη λύση της 7^{ης} και στις αναστροφές της συγχορδίας.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Τετράφθογγη συγχορδία
- Γ αναστροφή

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης στην ευθεία της κατάσταση και επανάληψη στην λύση της 7^{ης}.

Επιπροσθέτως, πριν από την έναρξη της διδασκαλίας της συγκεκριμένης ενότητας πρέπει να διευκρινιστεί ότι οποιοσδήποτε φθόγγος προστίθεται σε μία συγχορδία σημειώνεται. Αυτό σημαίνει ότι, μία βαθμίδα αριθμείται βάσει των φθόγγων που υπολείπονται σε σχέση με τη φωνή του μπάσου. Άρα, σε κάθε αλλαγή της κατάστασης θα πρέπει να φαίνεται από τον συμβολισμό ότι υπάρχει 7^η νότα στη συγχορδία της V.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι η V μπορεί να βρεθεί σε τέσσερις καταστάσεις: την ευθεία κατάσταση, την A, τη B και τη Γ αναστροφή.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός δείχνει τον τρόπο που χτίζεται η τετράφθογγη δεσπόζουσα και στις τρεις αναστροφές της.
2. Ο εκπαιδευτικός δείχνει πολλά παραδείγματα της δεσπόζουσας σε A, B και Γ αναστροφή σε διαφορετικές όψεις και σχολιάζει ότι η 7^η μπορεί να τοποθετηθεί σε οποιαδήποτε φωνή.
3. Δίνεται έμφαση στον συμβολισμό της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης (V_5^6, V_3^4, V^2).

4. Τα παραδείγματα που θα δοθούν καλό είναι να χρησιμοποιούν την πλήρη γραφή τόσο στη γραφή της V όσο και στη γραφή της I, i.
5. Να δοθούν παραδείγματα σύνδεσης δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης με την τονική σε διάφορες αναστροφές

Σύνδεση $V^2 - I^6, V^2 - i^6$

Να σχολιαστεί ότι, όταν η 7^η βρεθεί στον μπάσο, η τονική θα βρεθεί σε A αναστροφή.

Παράλειψη 5^{ης}

Η παράλειψη της 5^{ης} μίας εκ των δύο συνδεομένων συγχορδιών (δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης και τονικής σε οποιαδήποτε κατάσταση) είναι συχνή. Καλό είναι, αυτός ο κανόνας να ειπωθεί και να διευκρινιστεί στην επόμενη διδακτική ενότητα, κατά την οποία ο μαθητής θα είναι ήδη πιο εξοικειωμένος με τη χρήση της 7^{ης}.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν αποσπάσματα σύνδεσης V με την I,i και στους δύο τρόπους, σε διάφορες τονικότητες.
- Κατά τη λύση των αποσπασματικών συνδέσεων να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στη μελωδική γραμμή του μπάσου.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Οι ασκήσεις στο πιάνο:

1. Να περιλαμβάνουν μικρά αποσπάσματα σύνδεσης της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης με την τονική και στους δύο τρόπους, σε διάφορες αναστροφές.
2. Οι επιλεγείσες τονικότητες να διευκολύνουν τους μαθητές (τονικότητες με λίγα οπλισμικά στοιχεία).
3. Στις ασκήσεις αυτές να περιλαμβάνονται και οι τρεις εκδοχές σύνταξης των συγχορδιών και, παράλληλα, να επαναλαμβάνονται στοιχεία από τη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη.
4. Προσοχή, στη λύση του προσαγωγέα και τη λύση της 7^{ης} ανάλογα με την επιλογή λύσης.
5. Η πιανιστική γραφή των παραδειγμάτων (3 σολ και 1 φα) θεωρείται δεδομένη.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Τέλος, προτείνεται να δοθεί εναρμονισμένο θέμα που να περιέχει:

- Συγχορδίες σε όλες τις καταστάσεις
- Αλλαγές όψης συγχορδιών
- Ενδιαφέροντα ρυθμομελωδικά στοιχεία
- Δεσπόζουσα 7^η σε όλες τις πιθανές εκδοχές της
- Αλλαγή όψης της 7^{ης} (πρώτα τρίφθογγη και μετά τετράφθογγη)
- Έμφαση σε τέλεια πτώση με το παρακάτω σχήμα:
Π-Τ-Δ-Τ ($IV^{(6)} - I_4^6 - V^7 - I, iv^{(6)} - i_4^6 - V^7 - i,$)

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από επιπρόσθετες ασκήσεις, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης με την I,i σε όλες τις πιθανές καταστάσεις, και οι μαθητές να επαναλάβουν αρκετές φορές μέχρι να νιώσουν άνετα με τις νέες συνδέσεις. Επίσης, καλό είναι, οι μαθητές να επαναλάβουν ασκήσεις στο πιάνο των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων, ώστε να μην λησμονούν την προηγηθείσα ύλη αλλά και να την ενώνουν με την νεοαποκτηθείσα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση. Προτείνεται να εισαχθούν και τα διαστήματα 7^{ης} μικρό, και 5^{ης} ελαττωμένο (4^{ης} αυξημένο).
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας: μείζονες, ελάσσονες, αυξημένες, ελαττωμένες, και η δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης σε όλες τις καταστάσεις.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών. Στις διαδοχές να εισαχθούν και οι αναστροφές της δεσπόζουσας.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις αριθμοποίησης. Επίσης, μπορούν να αποτελέσουν το υλικό για απευθείας εναρμόνιση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Αναφορά στην επόμενη διδακτική ενότητα, η οποία περιλαμβάνει διάφορους συμπληρωματικούς κανόνες (με τις εξαιρέσεις τους) που διέπουν τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης.

24^η Διδακτική Ενότητα

Η Δεσπόζουσα με έβδομη (συνέχεια) – Κανόνες και εξαιρέσεις

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστούν οι κανόνες που διέπουν τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης και να δοθεί έμφαση στις εξαιρέσεις της μελωδικής της δραστηριότητας.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να γνωρίζουν τις δυνατότητες της μελωδικής κίνησης της 7^{ης}.
- Να γνωρίζουν τις διαφορετικές δυνατότητες λύσης της 7^{ης}.
- Να αντιλαμβάνονται ότι ο φθόγγος της λύσης της 7^{ης} υπόκειται σε κανόνες και εξαιρέσεις.
- Να χειρίζονται επιλέγουν την ορθή λύση όταν δημιουργούνται 5^{ες} παράλληλες εκ των οποίων η μία είναι καθαρή και η άλλη ελαττωμένη.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Μελωδική δραστηριότητα 7^{ης}
- Λύσεις 7^{ης}
- Σφάλματα κατά την λύση
- 5^η ελαττωμένη προς 5^{ης} καθαρή
- 5^η καθαρή προς 5^η ελαττωμένη

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στις τέσσερις καταστάσεις της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης.

Επιπροσθέτως, πριν από την έναρξη της διδασκαλίας της συγκεκριμένης ενότητας, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η συγχορδία της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης υπόκειται σε κανόνες και εξαιρέσεις.

Οι κανόνες αυτοί αφορούν τόσο στη μελωδική δραστηριότητα της 7^{ης} και στην αρμονική συνήχηση που προκαλεί η 7^η με φθόγγους της συγχορδίας της δεσπόζουσας όσο και στη μελωδική σύνδεσή της με τους φθόγγους της τονικής.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι η 7^η της V μπορεί να παρουσιάσει έντονη μελωδική δραστηριότητα και μετά να λυθεί. Έπειτα, να παρουσιαστούν πιθανές διαφορετικές λύσεις της 7^{ης}, όπως το ανιόν βήμα και το ισοκράτημα. Τέλος, να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη σχέση 5^{ης} ελαττωμένης προς καθαρή και το αντίστροφο, που δημιουργείται κατά τη σύνδεση της τονικής με τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης και της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης με την τονική, αντίστοιχα.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός δείχνει παραδείγματα με μελωδική κίνηση της δεσπόζουσας.
2. Τα παραδείγματα περιλαμβάνουν απλή και πιο έντονη κίνηση της 7^{ης} της δεσπόζουσας.
3. Δίνεται έμφαση στη λύση της 7^{ης}: συντελείται από τη φωνή που φέρει τελευταία το άκουσμα της 7^{ης}.
4. Δίνονται παραδείγματα στην ανιούσα κίνηση της 7^{ης} με βήμα, όταν η λύση της 7^{ης} εμφανίζεται στον μπάσο της επόμενης συγχορδίας.
5. Δίνονται παραδείγματα, σπανιότερης λύσης της 7^{ης}.
6. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά με παραδείγματα στις πέμπτες παράλληλες που μπορούν να δημιουργηθούν μεταξύ δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης και τονικής.
7. Γίνεται εμπειριστατωμένη απόδειξη του χειρισμού της 5^{ης} ελαττωμένης και της 4^{ης} αυξημένης που μπορεί να δημιουργηθεί από τη χρήση της 7^{ης}.

Μελωδική δραστηριότητα 7^{ης}

Η 7^η της δεσπόζουσας, πριν λυθεί, μπορεί να περάσει από άλλους φθόγγους της συγχορδίας της (ακόμα και να παραληφθεί για μικρό χρονικό διάστημα) και έπειτα να λυθεί στη φωνή που την εμφάνισε τελευταία. Τα διαστήματα που προκύπτουν, από μια τέτοια μελωδική δραστηριότητα, είναι αποδεκτά.

Προετοιμασία 7^{ης}

Η 7^η της δεσπόζουσας καλό είναι να προετοιμαστεί (να ακουστεί ο φθόγγος της 7^{ης} στην ίδια φωνή της προηγούμενης συγχορδίας, να εμφανιστεί η V πρώτα τρίφθογγη και μετά τετράφθογγη), όμως, μπορεί να εμφανιστεί και χωρίς τον περιορισμό της προετοιμασίας.

Διαφορετικές λύσεις 7^{ης}

Η 7^η της δεσπόζουσας μπορεί να κινηθεί με ανιόν βήμα, αν η λύση της εμφανίζεται στον μπάσο της επόμενης συγχορδίας.

Επίσης, η 7^η μπορεί να ισοκρατηθεί στην επόμενη συγχορδία (κάτι που επιτρέπει και την εμφάνιση της IV μετά τη V, όπως έχει ήδη αναφερθεί, μια τέτοια σύνδεση εξυπηρετεί τους μελωδικούς σχηματισμούς και όχι τις αρμονικές λειτουργίες.

Παράλληλες 5^{ης}

Επιτρέπονται οι παράλληλες 5^{ης} όταν η πρώτη είναι καθαρή και η δεύτερη ελαττωμένη σε κάθε περίπτωση.

Επιτρέπονται οι παράλληλες 5^{ης} όταν η πρώτη είναι ελαττωμένη και η δεύτερη καθαρή αρκεί να μην συμβαίνουν στις εξωτερικές φωνές.

Διαστήματα 5^{ης} ελαττωμένης και 4^{ης} αυξημένης

Κατά την αλλαγή όψης της συγχορδίας της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης, μπορεί να δημιουργηθούν τα διαστήματα της 5^{ης} ελαττωμένης και της 4^{ης} αυξημένης. Το μελωδικό διάστημα της 5^{ης} ελαττωμένης λύνεται στον κοντινότερο διατονικό φθόγγο, ο οποίος ουσιαστικά δημιουργεί διάστημα 4^{ης} καθαρό με τον αρχικό. Αντίστοιχα, το μελωδικό διάστημα της 4^{ης} αυξημένης, λύνεται στον κοντινότερο διατονικό φθόγγο, ο οποίος ουσιαστικά δημιουργεί διάστημα 5^{ης} καθαρό με τον αρχικό.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

- Να δοθούν αποσπάσματα σύνδεσης V με την I και στους δύο τρόπους, σε διάφορες τονικότητες, με δοσμένη μελωδία, με δοσμένο βάσιμο και συμβολισμό.
- Να δοθούν αποσπάσματα που να οδηγούν σε λύση χρησιμοποιώντας εξαιρέσεις. Σε αυτό θα βοηθήσει η καθοδήγηση με αριθμηση.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Οι ασκήσεις στο πιάνο:

1. Να περιλαμβάνουν θέμα με δεσπόζουσα και τονική σε διάφορες καταστάσεις, με τη δεσπόζουσα τρίφθογγη και τετράφθογγη και, παράλληλα, να επαναλαμβάνονται στοιχεία από τη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη.
2. Οι επιλεγείσες τονικότητες να διευκολύνουν τους μαθητές (τονικότητες με λίγα οπλισμικά στοιχεία).
3. Προσοχή, στη λύση του προσαγωγέα και τη λύση της 7^{ης} ανάλογα με την επιλογή λύσης.
4. Η πιανιστική γραφή των παραδειγμάτων (3 σολ και 1 φα) θεωρείται δεδομένη.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης με την τονική σε όλες τις πιθανές καταστάσεις, και οι μαθητές να επαναλάβουν αρκετές φορές μέχρι να νιώσουν άνετα με τις νέες συνδέσεις.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδασκαλία της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση. Προτείνεται να εισαχθούν και τα διαστήματα 7^{ης} μικρό, και 5^{ης} ελαττωμένο (4^{ης} αυξημένο).
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας: μείζονες, ελάσσονες, αυξημένες, ελαττωμένες, και δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης σε όλες τις καταστάσεις.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών. Στις διαδοχές να συμπεριληφθούν και οι τέσσερις καταστάσεις της τετράφθογγης δεσπόζουσας.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό. Επίσης, μπορούν να αποτελέσουν το υλικό για απευθείας εναρμόνιση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή στη διδακτική ενότητα της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης.

25^η Διδακτική Ενότητα

Η Δεσπόζουσα με έβδομη (συνέχεια) – Γενικές παρατηρήσεις

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να λειτουργήσει ως συμπληρωματική ενότητα της προηγούμενης και ως αξιολόγηση της κατανόησης της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να:

- Έχουν εξοικειωθεί με τις στρατηγικές (γενικές και ειδικές οδηγίες) για τον χειρισμό, με δοσμένο μπάσο, αποσπασμάτων που περιέχουν 7^η.
- Έχουν εξοικειωθεί με τις στρατηγικές (γενικές και ειδικές οδηγίες) για τον χειρισμό, με δοσμένη σοπράνο, αποσπασμάτων που περιέχουν 7^η.
- Έχουν λύσει όλες τις πιθανές απορίες που ενδεχομένως να έχουν δημιουργηθεί.
- Να μπορούν να παίζουν στο πιάνο απλές συνδέσεις κύριων συγχορδιών με την ύπαρξη της δεσπόζουσας 7^{ης} ανάμεσά τους.
- «Απομυθοποιήσουν» τη δυσκολία της εναρμόνισης ενός απλού θέματος.
- Να μπορούν να εκτιμήσουν τα μουσικά «οφέλη» από τη χρήση της 7^{ης} της δεσπόζουσας.
- Αισθάνονται άνετα με οποιαδήποτε άσκηση των προηγούμενων ενοτήτων.
- Να υιοθετήσουν τη χρήση της 7^{ης} της δεσπόζουσας χωρίς φόβο και ενδοιασμούς.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Λύση με χρήση 7^{ης}

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στις τέσσερις καταστάσεις της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης, στις πιθανές λύσεις της και στις δυνατότητες που προσφέρει η τετράφθογγη δεσπόζουσα για μελωδική δραστηριότητα.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές αρχικά πρέπει να κατανοήσουν ότι μια τετράφθογγη συγχορδία προσφέρει πολύ περισσότερες μουσικές δυνατότητες, και φυσικά, προκαλεί κάποιους περιορισμούς.

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός δείχνει εναρμονισμένο θέμα με όλες τις περιπτώσεις και προκαλεί συζήτηση για διάφορες εναλλακτικές λύσεις, λόγους κινήσεων των φωνών, κ.α.
2. Τα παραδείγματα, καλό είναι να περιλαμβάνουν αρκετά ρυθμομελωδικά φαινόμενα που έχουν συναντήσει οι μαθητές στη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη, όπως χρήση παύσεων, επιτρεπόμενη συγκοπτόμενη γραφή, πτώσεις.

Τέλεια πτώση με επιτρεπόμενη ευθεία κίνηση – Αντιπαράλληλες 8^{εξ}

Στη διδακτική ενότητα με τις πτώσεις, ο μαθητής γνώρισε τον κανόνα που επιτρέπει την ευθεία κίνηση ή τη δημιουργία αντιπαράλληλων 8^{ωv} στην τελευταία σύνδεση της δεσπόζουσας με την τονική, αρκεί ο προσαγωγέας να βρίσκεται σε εσωτερική φωνή και η σοπράνο να κινείται από τον 2^ο (^2) προς τον 1^ο (^1) φθόγγο της τονικότητας.

Ο ίδιος κανόνας ισχύει για την τελευταία σύνδεση του θέματος με V⁷-I, αρκεί η 7^η και ο προσαγωγέας να είναι σε εσωτερική φωνή και η σοπράνο να κινείται από τον 2^ο προς τον 1^ο φθόγγο της τονικότητας.

Σημείωση: πολλά χαρακτηριστικά παραδείγματα στα αρ. 1, 2, 5, 6, 7, 14 (κ.λ.π.) χορικά του J.S. Bach από τη συλλογή Breitkopf & Härtel.

Επίσης, στην τελευταία σύνδεση του θέματος με V⁷-I, επιτρέπονται και οι αντιπαράλληλες όγδοες (προτείνεται να μη γίνεται αλόγιστη χρήση).

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

1. Προτείνεται να δοθεί εναρμονισμένο θέμα που να περιέχει:
  - Συγχορδίες σε όλες τις καταστάσεις
  - Αλλαγές όψης συγχορδιών
  - Ενδιαφέροντα ρυθμομελωδικά στοιχεία
  - Δεσπόζουσα 7^η σε όλες τις πιθανές εκδοχές της
  - Αλλαγή όψης της 7^{ης} (πρώτα τρίφθογγη V και μετά τετράφθογγη)
  - Έμφαση στις μελωδικές γραμμές των φωνών
  - Έμφαση σε τέλεια πτώση με το σχήμα: Π-Τ-Δ-Τ (IV⁽⁶⁾ - I₄⁶ - V⁷- I, iv⁽⁶⁾ - i₄⁶ - V⁷- i)
2. Θέμα για εναρμόνιση με δοσμένο μπάσο
3. Θέμα για εναρμόνιση με δοσμένη σοπράνο

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Οι ασκήσεις στο πιάνο:

1. Να περιλαμβάνουν θέμα με δεσπόζουσα και τονική σε διάφορες καταστάσεις, με τη δεσπόζουσα τρίφθογγη και τετράφθογγη και με έμφαση στη μελωδική δραστηριότητα που μπορεί να αναπτυχθεί από τις αλλαγές όψεων και καταστάσεων των συγχορδιών.
2. Οι επιλεγείσες τονικότητες να διευκολύνουν τους μαθητές (τονικότητες με λίγα οπλισμικά στοιχεία).
3. Προσοχή, στη λύση του προσαγωγέα και τη λύση της 7^{ης} ανάλογα με την επιλογή λύσης.
4. Η πιανιστική γραφή των παραδειγμάτων (3 σολ και 1 φα) θεωρείται δεδομένη.
5. Προτείνεται η τονική μεταφορά (transporto) σε κοντινές τονικότητες.

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας. Συγκεκριμένα, προτείνεται:

- Η εναρμόνιση θεμάτων με δοσμένο μπάσο.
- Η εναρμόνιση θεμάτων με δοσμένη σοπράνο.
- Τα θέματα να χρησιμοποιούν διάφορα μέτρα και τονικότητες.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης με την Ι σε όλες τις πιθανές τους καταστάσεις, και οι μαθητές να επαναλάβουν αρκετές φορές μέχρι να νιώσουν άνετα με τις νέες συνδέσεις.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδασκαλία της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας συγχορδίας που βρίσκεται σε ευθεία κατάσταση. Προτείνεται οι μαθητές να ασκούνται και στα διαστήματα 7^{ης} μικρό, και 5^{ης} ελαττωμένο (4^{ης} αυξημένο).
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας: μείζονες, ελάσσονες, αυξημένες, ελαττωμένες, και η δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης σε όλες τις καταστάσεις.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών. Στις διαδοχές να συμπεριληφθούν και οι τέσσερις καταστάσεις της τετράφθογγης δεσπόζουσας.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό. Επίσης, μπορούν να αποτελέσουν το υλικό για απευθείας εναρμόνιση.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Σε αυτό το σημείο έχουν ολοκληρωθεί οι τρεις βασικές συγχορδίες (τρίφθογγες) και η τετράφθογγη γραφή της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης. Ο εκπαιδευτικός είναι εκείνος που θα κρίνει πόσες διδακτικές ώρες ακόμα, ενδέχεται να χρειαστεί για να εμπεδώσουν οι μαθητές του τη μέχρι τώρα διδαχθείσα ύλη.

Το επόμενο κεφάλαιο, που αποτελεί την εισαγωγή στους ξένους φθόγγους, μπορεί να θεωρηθεί ως εμβόλιμη διδακτική ενότητα ανάμεσα στις κύριες και τις δευτερεύουσες βαθμίδες. Επειδή, θεωρείται αρκετά σημαντικό για την πορεία της διδακτέας ύλης, το κεφάλαιο της «εισαγωγής στους ξένους φθόγγους» παρουσιάζεται στο Β μέρος του Οδηγού ως Σενάριο μαθήματος. Αν και ο εκπαιδευτικός καλείται να διδάξει αναλυτικά το κεφάλαιο των ξένων φθόγγων στη Γ λυκείου, θεωρούμε ότι η επαφή των μαθητών με τους ξένους φθόγγους σε αυτό το σημείο θα βοηθήσει να γίνουν κατανοητά κάποια μελωδικά και αρμονικά φαινόμενα κατά την ανάλυση έργων διαφόρων συνθετών (π.χ. των χορικών του J.S. Bach).

Στην 4^η στήλη του ΑΠΣ, καθώς και στον παρόντα Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό, δίνονται γενικές και ειδικές οδηγίες για τη διδασκαλία. Οι προτεινόμενες οδηγίες μπορούν να αποτελέσουν βοηθητικό εργαλείο ανατροφοδότησης προς τον διδάσκοντα. Δίπλα στις αντίστοιχες δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν σημειώστε: ✓

Σημείωση: κρατείστε ημερολόγιο για τις ενέργειες που δεν πραγματοποιήθηκαν για να ολοκληρωθούν σε κατοπινές διδακτικές ενότητες.

Οι μαθητές:

	σχημάτισαν πλήρεις συγχορδίες της τετράφθογγης V και της τρίφθογγης I.
	αντιλαμβάνονται τις χρήσεις των αναστροφών της τετράφθογγης V.
	δημιούργησαν εναρμονίσεις με ορθές και ωραίες μελωδικές γραμμές.
	απέκτησαν την ικανότητα να πειραματίζονται σε δικές τους ιδέες.
	ανέπτυξαν διαφορετικές εναρμονίσεις για ένα θέμα.
	αντιλήφθηκαν τη θεμελιώδη σημασία της λύσης της Δεσπόζουσας μεθ' 7 ^{ης} στην Τονική ως την πιο συνήθη και φυσική αρμονική σύνδεση στη μουσική.
	ορίζουν τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης ως την πιο διαδεδομένη διάφωνη συγχορδία.
	εφαρμόζουν τις βασικές αρχές για να σχηματίζουν σωστές αρμονικές συνδέσεις με τη διάφωνη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης.
	αντιλαμβάνονται το ρόλο της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης στις πτώσεις, αφού θεωρείται μια από τις βασικότερες πτωτικές συγχορδίες.
	χρησιμοποιούν κατά τη σύνδεση V ⁷ -I τις τρεις εκδοχές πλήρους και ελλειμματικής γραφής.
	εντοπίζουν τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης και τις αναστροφές της σε εναρμονισμένα έργα.
	ανέλυσαν αρμονικά διάφορα αποσπάσματα από πιανιστικά έργα (σονάτες) του Μπετόβεν και προκλήθηκε σχετική συζήτηση.
	εναρμόνισαν με δοσμένο μπάσο.
	εναρμόνισαν με δοσμένη σοπράνο.
	έπαιξαν στο πιάνο συνδέσεις της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης με την τονική σε διάφορες καταστάσεις.
	ασκήθηκαν σε ασκήσεις ακουστικής καλλιέργειας.
	μπορούν να εντοπίσουν τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης μέσα σε ένα πτωτικό σχήμα.
	μπορούν να εντοπίσουν ακουστικά τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης σε μία απλή διαδοχή.
	χρησιμοποιούν, εναλλακτικά, τη λύση της 7 ^{ης} με ανιόν βήμα με το μπάσο της επόμενης να φέρει τη λύση.
	αναγνωρίζουν τα πτωτικά σχήματα και επιλέγουν τη χρήση της δεσπόζουσας μέσα σε αυτά.
	παίζουν στο πιάνο συνδέσεις που περιέχουν δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης.
	έγραψαν μέσα στην τάξη θέματα με τη χρήση Η/Υ.
	άκουσαν από Η/Υ εναρμονισμένα θέματα.

Ο εκπαιδευτικός κατά τη διδασκαλία των εννοιών:

	χρησιμοποίησε για την εναρμόνιση πίνακα κιμωλίας ή μαρκαδόρου.
	χρησιμοποίησε για την εναρμόνιση πίνακα με πεντάγραμμο (κιμωλίας ή μαρκαδόρου).
	εναρμόνισε στον πίνακα κατά τη διάρκεια του μαθήματος και μετά έγινε συζήτηση.
	φωτοτύπησε χειρόγραφα εναρμονισμένα θέματα, τα μοίρασε, προκλήθηκε συζήτηση.
	εναρμόνισε εκτός μαθήματος, πρόβαλε μέσω διαφανοσκόπιου, προκλήθηκε συζήτηση.
	εναρμόνισε (εκτός μαθήματος μέσω προγράμματος Η/Υ γραφής παρτιτούρας), πρόβαλε τα θέματα μέσω βιντεοπροβολέα (projector ή interactive whiteboard) για σχολιασμό, πραγματοποιήθηκε ακρόαση, προκλήθηκε συζήτηση (ανατροφοδότηση), έγινε επίδειξη στο πιάνο.

Σημείωση: στον δεύτερο πίνακα, περιγράφονται κάποιες διαδικασίες. Σημείωσε ποια διαδικασία χρησιμοποιείς συνθέστερα. Όσο πιο χαμηλά κατεβαίνεις σε δραστηριότητα τόσο μεγαλύτερα μαθησιακά αποτελέσματα επιτυγχάνονται. Μην απογοητεύεσαι αν έχεις σημειώσει μία από τις προτάσεις που βρίσκονται ψηλότερα στην ιεραρχία. Προσπάθησε για το καλύτερο.

26^η Διδακτική Ενότητα

Δευτερεύουσες συγχορδίες - VII

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η γραφή της συγχορδίας που κατασκευάζεται πάνω στην 7^η βαθμίδα μιας τονικότητας. Αυτή η βαθμίδα, βιβλιογραφικά, συναντάται, συνήθως, με τους όρους «προσαγωγέα», «υποτονική», «βραχεία δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης».

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να αναγνωρίζουν τη βραχεία δεσπόζουσα με έβδομη.
- Να καταλαβαίνουν τον συμβολισμό της στον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο.
- Να αντιλαμβάνονται ότι η βραχεία δεσπόζουσα με έβδομη, έχει στη σύστασή της διάστημα 5^{ης} ελαττωμένο, όπως και η δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης.
- Να γνωρίζουν ότι η βραχεία δεσπόζουσα με έβδομη, έχει εξαιρετικές ομοιότητες, φθογγικά και λειτουργικά, με τη δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης.
- Να διπλασιάζουν τους κατάλληλους φθόγγους για τη σύνδεση με άλλη συγχορδία.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Βραχεία δεσπόζουσα με έβδομη
- Διπλασιασμός 3^{ης} ή 5^{ης}
- Δευτερεύουσα συγχορδία
- Διάστημα 5^{ης} ελαττωμένο

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Πριν τη διδακτική αυτή ενότητα, προτείνεται να γίνει συνοπτική αναφορά στη λειτουργικότητα των βαθμίδων. Επίσης, να γίνει συνοπτική αναφορά στις λύσεις του προσαγωγέα και της 7^{ης} της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Οι μαθητές, αρχικά, πρέπει να κατανοήσουν ότι οι διάφοροι ορισμοί που έχουν αποδοθεί στη συγχορδία που χτίζεται πάνω στον 7^ο φθόγγο μιας τονικότητας δεν είναι τυχαίοι. Έτσι, άλλοι την αποκαλούν «προσαγωγέα», γιατί θέλουν να δηλώσουν την αναγκαστική κίνηση («προσαγωγή») προς την τονική. Άλλοι, την αποκαλούν «υποτονική» γιατί θέλουν να δηλώσουν τη θέση της βαθμίδας ανάμεσα στην VII και την τονική. Άλλοι πάλι, την αποκαλούν «βραχεία δεσπόζουσα με έβδομη» για να αναδείξουν τη λειτουργική της φύση: είναι η συγχορδία της δεσπόζουσας με έβδομη αλλά χωρίς τη βάση. Επειδή, στο ΑΠΣ δίνεται ιδιαίτερη βάση στη λειτουργικότητα των βαθμίδων, στον Οδηγό για τον εκπαιδευτικό θα προτιμάται ο όρος «βραχεία δεσπόζουσα με εβδόμη», όταν αναφερόμαστε στη συγχορδία που χτίζεται στην έβδομη βαθμίδα της τονικότητας.

(Σημείωση: ο όρος «έβδομη» για την VII, αφενός συναντάται βιβλιογραφικά, αφετέρου καλό είναι να μην χρησιμοποιείται γιατί δημιουργεί σύγχυση, καθώς παραπέμπει στον 7^ο φθόγγο μιας συγχορδίας).

Πορεία διδασκαλίας

1. Ο εκπαιδευτικός δείχνει τον τρόπο που χτίζεται η βραχεία δεσπόζουσα με έβδομη.
2. Ο εκπαιδευτικός δείχνει πολλά παραδείγματα σε ευθεία κατάσταση και στις αναστροφές της βραχείας δεσπόζουσας με έβδομη.
3. Να δοθεί έμφαση στους απαραίτητους διπλασιασμούς και στην απαγόρευση διπλασιασμού της θεμελίου, λόγω προσαγωγέα τονικότητας.
4. Να προκληθεί συζήτηση για τη λύση της διαφωνίας και τους λόγους λύσης των φθόγγων της.
5. Ο εκπαιδευτικός να επιμείνει στην αντιστοίχιση της βαθμίδας της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης και της βραχείας δεσπόζουσας με έβδομη.
6. Να δοθούν παραδείγματα των διαφόρων συνδέσεων που μπορούν να πραγματοποιηθούν ανάμεσα στη βραχεία δεσπόζουσα με έβδομη και την τονική.

Σύνδεση VII-I (σε μείζονα και ελάσσονα τρόπο)

Προτείνεται, σε αυτή τη διδακτική ενότητα, η επιμονή στη σύνδεση της VII με την I. Οι μαθητές πρέπει να αντιληφθούν τη βασική σχέση που διέπει:

- την 1^η της VII με την 3^η της V
- την 5^η της VII με την 7^η της V⁷

Ειδικές οδηγίες επί της εναρμόνισης

Υπάρχουν κάποιοι ειδικοί κανόνες με τις εξαιρέσεις τους, που πρέπει να αναφερθούν:

1. Η vii^o τόσο στον μείζονα όσο και στον ελάσσονα τρόπο είναι ελαττωμένη συγχορδία. (δηλαδή, έχει στη σύστασή της ένα διάστημα 5^{ης} ελαττωμένο)
2. Η συνήθης σύνταξή της είναι με την I, i.
3. Η ευθεία κατάστασή και η A αναστροφή είναι η πιο συχνά χρησιμοποιούμενες καταστάσεις της VII. Η B αναστροφή χρησιμοποιείται σε ιδιαίτερους αρμονικούς σχηματισμούς.
4. Κατά τη σύνταξη VII-I:
  - η 1^η (^7)της VII (προσαγωγέας) λύνεται ανεβαίνοντας βήμα (στην ^1 της I,i)
  - η 5^η της VII (7^η της V) λύνεται κατερχόμενη βηματικά
5. Στην περίπτωση που η VII βρεθεί με δύο 5^{ες}, η μία εκλαμβάνεται ως 7^η της V και κατέρχεται βήμα, και η άλλη ακολουθεί ελεύθερη πορεία, προς έναν από τους εναπομείναντες φθόγγους της I,i (αν κατέβουν και οι δύο 5^{ες} της VII θα σχηματιστούν 8^{ες} παράλληλες).
6. Όπως και στην περίπτωση της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης, έτσι και στη βραχεία δεσπόζουσα με έβδομη, ο μπάσος μπορεί να πάρει το φθόγγο της λύσης και η 5^η να ανέβει βήμα.
7. Στη σύνταξη vii^{o6}-I, vii^{o6}-i, , χάριν της ορθής αρμονικής σύνδεσης, η 5^η της VII ανέρχεται βηματικά.

Σημείωση: στην κατανόηση των ανωτέρω οδηγιών θα βοηθήσει η επίδειξη παραδειγμάτων που περιλαμβάνουν τόσο λύσεις της V⁷ προς την I όσο και της VII προς την I.

Β) Φύλλο εργασίας – Ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας θεωρίας

Προτεινόμενες ασκήσεις:

1. Να γραφούν συνδέσεις με τις διαφορετικές εκδοχές:
  - $vii-I, i$, $vii^{06}-I, i$, $vii^{06}_4-I^6$, i^6 (ιδιαίτερα σε αυτήν την εκδοχή να σχολιαστεί ότι: όπως η V^2 συντάσσεται με την I^6 για να λυθεί η 7^η της V, έτσι και η vii^{06}_4 συντάσσεται με την I^6 για να λυθεί η 5^η της vii^0 (που λειτουργεί ως 7^η της V).
2. Να δοθεί απόσπασμα που θα περιέχει σύνδεση των τριών κύριων συγχορδιών και επιπροσθέτως, σύνδεση δεσπίζουσας μεθ' εβδόμης και βραχείας δεσπίζουσας με έβδομη με την τονική.

Γ) Ασκήσεις εμπέδωσης – Ασκήσεις αξιολόγησης κατανόησης και αυτοαξιολόγησης

Οι ασκήσεις στο πιάνο:

1. Να περιλαμβάνουν σύνδεση της $vii-I, i$.
2. Στις ασκήσεις αυτές να δίνεται έμφαση στη χρήση της vii^0 με διπλασιασμό της 3^{ης} και να συζητηθεί η λύση του προσαγωγέα και της 5^{ης} της vii^0 .

Οι υπόλοιπες ασκήσεις εμπέδωσης, προτείνεται να ακολουθήσουν το τυπικό των ασκήσεων του «Φύλλου εργασίας» της συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, προτείνεται να ζητήσει από τους μαθητές του μια σειρά από επιπρόσθετες ασκήσεις, ώστε οι μαθητές να επιτύχουν τα επιθυμητά μαθησιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο της σύνδεσης της VII με την I και οι μαθητές να επαναλάβουν αρκετές φορές μέχρι να νιώσουν άνετα με τη νέα σύνδεση. Επίσης, καλό είναι, οι μαθητές να επαναλάβουν ασκήσεις στο πιάνο των προηγούμενων διδακτικών ενοτήτων, ώστε να μην λησμονούν την προηγηθείσα ύλη αλλά και να την ενώνουν με την νεοαποκτηθείσα.

Επιπροσθέτως, προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική ενότητα της αρμονίας. Οι ασκήσεις αυτές περιλαμβάνουν:

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες όψεις μιας μείζονος, ελάσσονος, ελαττωμένης συγχορδίας.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας: μείζονες, ελάσσονες, αυξημένες και έμφαση στην ελαττωμένη.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών. Στις διαδοχές να εισαχθεί και η vii^0 και στις τρεις καταστάσεις.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Προτείνεται η παραμονή στη διδακτική ενότητα, και η ενασχόληση με αρκετές ασκήσεις εμπέδωσης της βραχείας δεσπίζουσας με έβδομη.

B ΜΕΡΟΣ

ΣΕΝΑΡΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

---

1. **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7:** Εισαγωγή στους ξένους φθόγγους
2. **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12:** Αρμονικές αλυσίδες με τρίφωνες συγχορδίες
3. **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14:** Η συγχορδία της δεσπόζουσας μετ' ενάτης – η V με 13^η
4. **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17 (Β Λυκείου) ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19 (Γ Λυκείου):** Εισαγωγή στις μετατροπίες

ΣΕΝΑΡΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ - ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΥΣ ΞΕΝΟΥΣ ΦΘΟΓΓΟΥΣ

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα προτείνεται να διδαχθεί με το τέλος της ύλης της V⁷ και πριν τις δευτερεύουσες συγχορδίες. Αναφέρεται στο Κεφάλαιο 7 του ΑΠΣ.

- 1) **Τίτλος:** Εισαγωγή στους ξένους φθόγγους
- 2) **Τάξη:** Α λυκείου
- 3) **Γνωστικό αντικείμενο:** Αρμονία
- 4) **Αφόρμηση:** Ως αφόρμηση για τη διδασκαλία της συγκεκριμένης ενότητας μπορεί να σταθεί η διδασκαλία των διαφορετικών όψεων που μπορεί να λάβει μια συγχορδία ιδιαίτερα κατά τη Β αναστροφή. Είναι σημαντικό να συνδεθούν οι διδακτικές ενότητες της Β αναστροφής με την «Εισαγωγή στους ξένους φθόγγους». Μπορούμε να ξαφνιάσουμε ευχάριστα τους μαθητές αν σε διάφορα παραδείγματα της ενότητας των αναστροφών προσθέσουμε την ενότητα των ξένων φθόγγων. Η ενότητα αυτή, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή και χειρισμό από τον εκπαιδευτικό. Είναι καλό να έρθουν οι μαθητές σε μια πρώτη επαφή με τους ξένους φθόγγους, αν και θα διδαχθεί εκ νέου στη Γ λυκείου. Τονίζουμε στους μαθητές ότι θα κάνουμε ένα υπέροχο παιχνίδι «εξαφάνισης» των συγχορδιών ή μερικών φθόγγων των συγχορδιών. Έτσι, θα τους κινήσουμε το ενδιαφέρον για την πορεία της διδασκαλίας.
- 5) **Προβλεπόμενη διάρκεια:** 2 διδακτικές ώρες
- 6) **Σκοπός (Α) και στόχοι (Β) διδασκαλίας:**

Α) ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να πραγματοποιηθεί μια πρώτη επαφή των μαθητών με τους ξένους φθόγγους, στα πλαίσια της μέχρι τώρα διδαχθείσας ύλης.

Β) ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ (στόχοι διδασκαλίας)

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να κατανοούν την λειτουργικότητα των ξένων φθόγγων στην αρμονική ροή.
- Να ξεχωρίζουν σε μια μελωδική γραμμή τα ξένα μελωδικά στοιχεία από τα οργανικά και να αναλαμβάνουν την ευθύνη του χαρακτηρισμού τους σε ξένους φθόγγους που δεν επηρεάζουν την αρμονική πλοκή.
- Να αντιλαμβάνονται τη ροή του αρμονικού ρυθμού μιας μελωδίας και να τον εφαρμόζουν στις τετράφωνες εναρμονίσεις τους.
- Να αποκτούν την ικανότητα της αρμονικής υποστήριξης μιας σχετικά απλής μελωδικής γραμμής και να είναι σε θέση να την εφαρμόζουν στο πιάνο.
- Να γνωρίζουν ότι οι ξένοι φθόγγοι, όσο ποικιλόμορφοι και πολυσύνθετοι να είναι, τοποθετούνται επιπλέον της αρμονικής επεξεργασίας χωρίς να την επηρεάζουν.
- Να αντιλαμβάνονται ολιστικά μια μελωδία και να γνωρίζουν ότι μπορούν να εναρμονίσουν όλους τους φθόγγους της ή μόνο κάποιους που δηλώνουν μεγαλύτερη βαρύτητα.
- Να νιώθουν άνετα με ένα δοσμένο θέμα, γιατί θα γνωρίζουν ότι δεν υπάρχει μόνο μια πιθανή λύση.

7) **Τρόπος διαμόρφωσης της αίθουσας:** εξαιρετικά χρήσιμη για τη συγκεκριμένη διδασκαλία θα είναι η χρήση αίθουσας με projector (βιντεοπροβολέα) ή interactive whiteboard (διαδραστικό πίνακα) και Η/Υ.

8) **Μεθοδολογία:** ανακαλυπτική, ενεργητική, ομαδοσυνεργατική μάθηση

9) **Υλικοτεχνικά μέσα:** projector (βιντεοπροβολέας) ή interactive whiteboard (διαδραστικός), Η/Υ, ηχεία, πρόγραμμα γραφής παρτιτούρας.

10) ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

- Ξένοι φθόγγοι
- Εξαφάνιση συγχορδίας
- Παραμονή φθόγγων

11) ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Ο εκπαιδευτικός, αρχικά, πρέπει να κάνει μια γενική επανάληψη στις αναστροφές και στις αλλαγές όψης μιας συγχορδίας. Η συνοπτική επανάληψη πρέπει να αναφέρεται στα διάφορα είδη των αναστροφών. Η υπενθύμιση των συγκεκριμένων διδακτικών θα καταστεί ένα σημαντικό εργαλείο για την πορεία της διδασκαλίας.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, αρχικά, πρέπει να επαναλάβει συνοπτικά τις διδακτικές ενότητες που έχουν σχέση με τις αναστροφές και τις αλλαγές όψης μιας συγχορδίας. Η υπενθύμιση των συγκεκριμένων διδακτικών θα καταστεί ένα σημαντικό εργαλείο για την πορεία της διδασκαλίας.

Πορεία διδασκαλίας

1. Συνοπτική επανάληψη αναστροφών.
2. Γενική περιγραφή των ειδών της μελωδικής επεξεργασίας και το ρόλο των ξένων φθόγγων σε μια μελωδία.
3. Γενική περιγραφή των πρακτικών της μελωδικής επεξεργασίας με χρήση ξένων φθόγγων.
4. Γενική περιγραφή των ρυθμικών ιδιοτήτων των ξένων φθόγγων:
  - Ξένοι φθόγγοι των ισχυρών μερών του μέτρου
  - Ξένοι φθόγγοι των ασθενών μερών του μέτρου
5. Αρμονική επεξεργασία μιας μελωδικής γραμμής που συνδυάζει ξένους φθόγγους και πραγματικούς (κύριους).
6. Συνοδεία απλής επεξεργασμένης μελωδίας στο πιάνο.

Ορισμοί

Κύριος ή οργανικός φθόγγος είναι ο φθόγγος που ανήκει σε μια τρίφθογγη (ή τετράφθογγη) εκδοχή μιας συγχορδίας.

Ξένος φθόγγος είναι ο φθόγγος που εμφανίζεται κατά τη διάρκεια εκτέλεσης μιας συγχορδίας και δεν ανήκει στην τρίφθογγη (ή τετράφθογγη εκδοχή της).

Επεξήγηση του ρόλου των ξένων φθόγγων

Οι ξένοι φθόγγοι, τη στιγμή που εμφανίζονται, δημιουργούν διάφωνες συνηχήσεις και προκαλούν έντονο ρυθμομελωδικό ενδιαφέρον. Γενικά, η χρήση των ξένων φθόγγων δεν πρέπει να είναι καταχρηστική, τουλάχιστον μέχρι να εξοικειωθεί ο μαθητής.

1. Καθυστέρηση, είναι εκείνος ο οποίος εμφανίζεται τη στιγμή που εισέρχεται η νέα συγχορδία και καθυστερεί το άκουσμα κάποιου φθόγγου της. Ο φθόγγος αυτός εμφανίζεται ένα βήμα πάνω ή κάτω, από τον οργανικό (κύριο) φθόγγο της συγχορδίας. Υπάρχουν δύο κατηγορίες καθυστερήσεων: η προετοιμασμένη και η απροετοίμαστη (επέριση ή αποτζιατούρα). Η προετοιμασμένη καθυστέρηση εμφανίζεται στην προηγούμενη συγχορδία στη ίδια φωνή ενώ η απροετοίμαστη καθυστέρηση όχι. Επίσης, η απροετοίμαστη καθυστέρηση, συνήθως συμβαίνει στη σοπράνο.
2. Διαβατικός φθόγγος, είναι εκείνος ο οποίος εμφανίζεται μεταξύ δύο φθόγγων («διαβαίνει» συμπληρώνοντας – γεφυρώνοντας διαστηματικά κενά). Ο διαβατικός φθόγγος εμφανίζεται εύκολα κατά την αλλαγή κατάστασης ή θέσης μιας συγχορδίας.
3. Ποικιλματικός φθόγγος είναι εκείνος που εμφανίζεται ανάμεσα σε έναν φθόγγο και την επανάληψή του.
4. Προήγηση είναι εκείνος ο φθόγγος που εμφανίζεται σε μία συγχορδία, και αφενός δεν ανήκει σε αυτήν, αφετέρου θα ηχήσει στην επόμενη συγχορδία στη φωνή που πρωτοεμφανίστηκε (προηγείται του οργανικού φθόγγου, προειδοποιώντας για την έλευσή του).
5. Η εκφυγή(ή διαφυγή), έχει διττό ρόλο: α) είναι εκείνος ο φθόγγος που εμφανίζεται βηματικά σε σχέση με κάποιο φθόγγο της απερχόμενης συγχορδίας και οδηγείται με πήδημα στην ίδια φωνή της επερχόμενης συγχορδίας ή εκτελεί πήδημα σε σχέση με κάποιο φθόγγο της απερχόμενης συγχορδίας και οδηγείται με βήμα σε φθόγγο της φωνής που εμφανίστηκε στην επερχόμενη συγχορδία (βιβλιογραφικά συναντάται ως όμορος φθόγγος) και β) είναι εκείνος ο φθόγγος που εμφανίζει στη σοπράνο πήδημα σε σχέση με φθόγγο της συγχορδίας που απέρχεται και της συγχορδίας που επέρχεται (βιβλιογραφικά αναφέρεται και ως ελευθέριος).
6. Ισοκράτης (ισοκράτημα ή pedal) είναι ο φθόγγος ο οποίος παραμένει ισοκρατημένος καθώς οι υπόλοιπες φωνές δημιουργούν νέες συγχορδίες. Έτσι, ο ισοκράτης μπορεί να είναι φθόγγος που ανήκει στη συγχορδία είτε όχι.

Σημείωση: προτείνεται να γίνει καλή επανάληψη των ορισμών και έπειτα να προχωρήσει ο εκπαιδευτικός στο Φύλλο εργασίας.

12) Φύλλο εργασίας

Το Φύλλο εργασίας (που συνοδεύει τη διδακτική ενότητα και τη διδαχθείσα ύλη) αποτελεί και φύλλο αξιολόγησης του βαθμού κατανόησης των μαθητών. Θα ακολουθήσει εκ νέου αξιολόγηση του βαθμού κατανόησης, με την ολοκλήρωση των ασκήσεων εμπέδωσης για το σπίτι.

Άσκηση 1^η: Να εντοπίσεις τους ξένους φθόγγους

Δραστηριότητα 1η α):

Παρατηρείς κάποια διαφορά ανάμεσα στα παρακάτω δίμετρα; Να γράψεις τα συγχορδιακά σύμβολα και την αρίθμηση στα παρακάτω αποσπάσματα. Σημείωσε με + πάνω από καθυστέρηση. Με βάση τη θεωρία, ο φθόγγος που εντόπισες είναι προετοιμασμένη ή απροετοίμαστη καθυστέρηση; Στα κουτάκια κάτω από τα παραδείγματα, ποια είναι η καταλληλότερη λέξη να γραφτεί: «καλό», «να αποφεύγεται», «λάθος»;

Δραστηριότητα 1^η β):

Παρατηρείς κάποια διαφορά ανάμεσα στα παρακάτω δίμετρα; Να γράψεις τα συγχορδιακά σύμβολα και την αρίθμηση στα παρακάτω αποσπάσματα. Σημείωσε με + πάνω από την αποτζιατούρα (καθυστέρηση). Με βάση τη θεωρία ο φθόγγος που εντόπισες είναι προετοιμασμένος ή απροετοίμαστος; Στα κουτάκια κάτω από τα παραδείγματα, ποια είναι η καταλληλότερη λέξη να γραφτεί: «καλό», «να αποφεύγεται», «λάθος»;

Δραστηριότητα 2^η:

Παρατηρείς κάποια διαφορά στα παρακάτω δίμετρα; Να γράψεις τα συγχορδιακά σύμβολα και την αρίθμηση στα παρακάτω αποσπάσματα. Σημείωσε με + πάνω από τον διαβατικό φθόγγο.

Δραστηριότητα 3^η:

Παρατηρείς κάποια διαφορά στα παρακάτω δίμετρα; Να γράψεις τα συγχορδιακά σύμβολα και την αρίθμηση στα παρακάτω αποσπάσματα. Σημείωσε με + πάνω από τους ποικιλιατικούς και τους διαβατικούς φθόγγους.

Δραστηριότητα 4^η:

Παρατηρείς κάποια διαφορά στα παρακάτω δίμετρα; Να γράψεις τα συγχορδιακά σύμβολα και την αρίθμηση στα παρακάτω αποσπάσματα. Σημείωσε με + πάνω από τους προηγητικούς φθόγγους.

Δραστηριότητα 5^η:

Παρατηρείς κάποια διαφορά στα παρακάτω δίμετρα; Να γράψεις τα συγχορδιακά σύμβολα και την αρίθμηση στα παρακάτω αποσπάσματα. Σημείωσε με + πάνω από την εκφυγή (διαφυγή ή όμορο φθόγγο), τους προηγητικούς και τον διαβατικό.

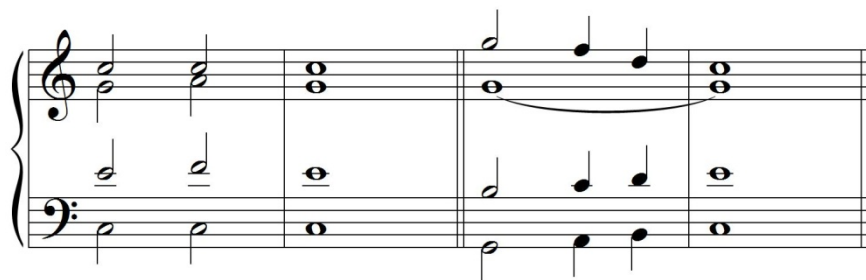
Δραστηριότητα 6^η:

Παρατηρείς κάποια διαφορά στα παρακάτω δίμετρα; Να γράψεις τα συγχορδιακά σύμβολα και την αρίθμηση στα παρακάτω αποσπάσματα. Σημείωσε με + πάνω από την εκφυγή (ελευθέριο φθόγγο) και την προήγηση (προήγηση).

Δραστηριότητα 7^η:

Να γράψεις τα συγχορδιακά σύμβολα και την αρίθμηση στα παρακάτω αποσπάσματα. Σημείωσε με + πάνω από τον φθόγγο που λειτουργεί ως ισοκράτης.

The musical score consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains four measures of music. The first measure has a chord of G4 and B4. The second measure has a chord of G4, B4, and D5. The third measure has a chord of G4, B4, and D5, with a slur over the notes. The fourth measure has a chord of G4 and B4. The lower staff is in bass clef and contains four measures of music. The first measure has a chord of G2 and B2. The second measure has a chord of G2, B2, and D3. The third measure has a chord of G2, B2, and D3, with a slur over the notes. The fourth measure has a chord of G2 and B2.

Σημείωση: Το πρώτο δίμετρο δεν περιέχει ισοκράτη ακόμα και αν οπτικά μπορεί εύκολα κάποιος να αντιληφθεί ότι υπάρχει στατικός φθόγγος τόσο στη σοπράνο όσο και τον μπάσο.

Δραστηριότητα 8^η:

Σχολιάστε τα παρακάτω δύο δίμετρα. Υπάρχουν ξένοι φθόγγοι;

The musical score consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains two measures of music. The first measure has a chord of G4 and B4. The second measure has a chord of G4, B4, and D5. The lower staff is in bass clef and contains two measures of music. The first measure has a chord of G2 and B2. The second measure has a chord of G2, B2, and D3.

Άσκηση 2^η: Παιχνίδι

(Ακολουθούν κάποια παραδείγματα, από τη διδασκαλία της Β αναστροφής, που μπορούν να αποτελέσουν πεδίο αφόρμησης και να αξιοποιηθούν στην κατανόηση τόσο των ξένων φθόγγων όσο και της εμφάνισης της διαβατικής – βηματικής Β αναστροφής).

Αρχικά, καλούνται οι μαθητές να γράψουν τον συμβολισμό - την αρίθμηση στο παρακάτω απόσπασμα. Έπειτα, να γίνει αντιγραφή μόνο της πρώτης και της τρίτης συγχορδίας κάθε μέτρου. Συζητήστε το ρόλο που εξυπηρετεί η συγχορδία που εμφανίστηκε ανάμεσα στην πρώτη και την τρίτη συγχορδία.

Θα μπορούσε να μην εμφανιστεί ολόκληρη η δεύτερη συγχορδία, αλλά να ακουστούν μόνο κάποιοι φθόγγοι της; Πώς θα λέγονταν αυτοί οι φθόγγοι;

The musical score consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains six measures of music. The first measure has a chord of G4 and B4. The second measure has a chord of G4 and B4. The third measure has a chord of G4 and B4. The fourth measure has a chord of G4, B4, and D5. The fifth measure has a chord of G4, B4, and D5. The sixth measure has a chord of G4, B4, and D5. The lower staff is in bass clef and contains six measures of music. The first measure has a chord of G2 and B2. The second measure has a chord of G2 and B2. The third measure has a chord of G2 and B2. The fourth measure has a chord of G2, B2, and D3. The fifth measure has a chord of G2, B2, and D3. The sixth measure has a chord of G2, B2, and D3.

Άσκηση 3^η: Το παρακάτω θέμα δίνεται δύο φορές. Να εναρμονίσετε το πρώτο σύστημα χωρίς τη βοήθεια ξένων φθόγγων (με έμφαση στη χρήση Β αναστροφής) και το δεύτερο σύστημα με τη χρήση ξένων φθόγγων.

Άσκηση 4^η: Γράψτε τα συγχορδιακά σύμβολα - την αρίθμηση στο παρακάτω θέμα. Εντοπίστε και συζητήστε στην τάξη διάφορα μουσικά φαινόμενα, που εμφανίζονται στο παρακάτω απόσπασμα:

- Επανάληψη συγχορδίας που βρίσκεται πριν τη διαστολή
- Διπλασιασμός 5^{ης}
- Διαβατικός φθόγγος κατά τη διαδικασία αλλαγής θέσης της συγχορδίας
- Τέλεια πτώση με συμμετοχή προδεσπόζουσας
- Πτωτική τονική
- Δεσπόζουσα πλήρης προς ελλιπή I.

Άσκηση 5^η: Δίνεται ο μπάσος. Να εναρμονιστεί το παρακάτω θέμα:

Άσκηση 3^η: Γράψτε τα συγχορδιακά σύμβολα – την αρίθμηση στο παρακάτω θέμα.
Εντοπίστε και συζητήστε στην τάξη διάφορα μουσικά φαινόμενα, που εμφανίζονται στο παρακάτω απόσπασμα:

Άσκηση 4^η: Δίνεται η σοπράνο. Να εναρμονιστεί το παρακάτω θέμα. (Μπορείτε κατά την εναρμόνιση να κάνετε επιλεκτική χρήση ξένων φθόγγων):

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

(13 & 14 - Διασύνδεση με άλλα μαθήματα και πληροφορίες για τον εκπαιδευτικό)

α) Προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο, από τον εκπαιδευτικό, του θέματος που περιέχεται στις ασκήσεις εμπέδωσης της συγκεκριμένης ενότητας. Επίσης, προτείνεται οι μαθητές να επαναλάβουν τις ασκήσεις μέχρι να νιώσουν άνετα με την εκτέλεση στο πιάνο.
β) Προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική που προηγήθηκε. (Περιλαμβάνονται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι που ακολουθεί):

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων.
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας: μείζονες, ελάσσονες, αυξημένες, ελαττωμένες, και δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης σε όλες τις καταστάσεις.

- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών. Στις διαδοχές να συμπεριληφθούν και οι τέσσερις καταστάσεις της τετράφθογγης δεσπόζουσας.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισιά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση απλών μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις αριθμοποίησης. Επίσης, μπορούν να αποτελέσουν το υλικό για απευθείας εναρμόνιση.
- Γραφή καθ' υπαγόρευση (Dictée).

γ) Παρατίθεται το 1^ο μέρος της σονάτας (op. 2) σε φα ελάσσονα του Μπετόβεν. Ακολουθείτε τα παρακάτω βήματα:

- Μιλήστε για μορφολογικά στοιχεία (είδος, μορφή, μέρη σονάτας, φράση, ερώτηση – απάντηση, περίοδος, λειτουργική σχέση I και V) μιας σονάτας.
- Αναλύστε το παρακάτω 8μετρο.
- Παρατηρήστε τη διαδικασία πύκνωσης του αρμονικού ρυθμού.
- Συνεργαστείτε με τον καθηγητή του πιάνου για να εκτελέσει αυτό το μέρος, και μετά την ακρόαση προκαλέστε συζήτηση για διάφορα ιστορικά ζητήματα (βιογραφία Μπετόβεν, σχολή της Βιέννης, κλασικισμός).

Ludwig van Beethoven, op.2 Nr1

Allegro

The musical score shows the first 8 measures of the first movement. The right hand (treble clef) plays a melody with triplet patterns, starting with a piano (*p*) dynamic and ending with a fortissimo (*ff*) dynamic. The left hand (bass clef) provides harmonic support with chords and rests. The tempo is marked 'Allegro'.

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Η ανωτέρω διδακτική ενότητα περιέχει αρκετές δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν στο ακέραιο, είτε κατ' επιλογή. Προτείνεται η παραμονή στη διδακτική ενότητα για δύο διδακτικές ώρες. Ωστόσο, ο εκπαιδευτικός αν κρίνει απαραίτητο, μπορεί να αφιερώσει περισσότερο χρόνο στη συγκεκριμένη ενότητα. Τα κεφάλαια που ακολουθούν περιλαμβάνουν τις δευτερεύουσες συγχορδίες. Συνοπτικά σχέδια μαθήματος αυτών των κεφαλαίων υπάρχουν στο Α μέρος του Οδηγού.

ΣΕΝΑΡΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ - ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: Αρμονικές αλυσίδες με τρίφωνες συγχορδίες

1) **Τίτλος:** Αρμονικές αλυσίδες με τρίφωνες συγχορδίες

2) **Τάξη:** Β λυκείου

3) **Γνωστικό αντικείμενο:** Αρμονία

4) **Προβλεπόμενη διάρκεια:** 4 διδακτικές ώρες

5) **Στόχοι** της διδασκαλίας:

- Γνωστικοί: ο μαθητής πρέπει να αναγνωρίζει και να χειρίζεται με ευχέρεια
  - το σύνολο των συγχορδιών σε σταθερούς διαστηματικούς κύκλους και κατά την ακρόαση μουσικού αποσπάσματος και κατά τη λύση θέματος
  - τη μελωδική και, πρωτίστως, την αρμονική αλυσίδα, ως μέσο αρμονικής επέκτασης στο πλαίσιο μίας μουσικής φράσης
  - τα μεθοδικά βήματα κατά τη λύση θέματος: α) αναγνώριση αλυσίδας, β) επιλογή βέλτιστου συνδυασμού συγχορδιών, γ) σωστή σύνδεση των συγχορδιών μεταξύ τους
- Ψυχοκινητικοί : ο μαθητής να μπορεί
  - να αλυσιδοποιεί δοσμένο μοτίβο μελωδικά (με τη φωνή του)
  - αν είναι δυνατόν, να αλυσιδοποιεί δοσμένο μοτίβο στο πιάνο
- Παιδαγωγικοί: η σταδιακή ανακάλυψη των τεχνικών που μπορεί να κρύβονται πίσω από ένα επιτυχημένο καλλιτεχνικό αποτέλεσμα

6) **Μεθοδολογία:** ανακαλυπτική, ενεργητική, ομαδοσυνεργατική μάθηση. Κατά τη χορωδιακή εκτέλεση αλυσίδων, οι μαθητές μπορούν να χωρίζονται σε ομάδες των τεσσάρων φωνών (SATB - όχι απαραίτητα των τεσσάρων ατόμων) και ο καθηγητής παίζει ρόλο καθοδηγητή, συντονιστή και υποστηρικτή στις διάφορες φάσεις της εκτέλεσης.

7) **Υλικοτεχνικά μέσα:** projector (βιντεοπροβολέας), ή interactive whiteboard (διαδραστικός), Η/Υ, ηχεία, πρόγραμμα γραφής παρτιτούρας.

8) **Λέξεις κλειδιά:** μελωδική αλυσίδα, αρμονική αλυσίδα, μεταφορά μελωδίας, μεταφορά συγχορδίας σε ανιόν/κατιόν διάστημα, σχέσεις τέταρτης/πέμπτης, σχέσεις τρίτης, σχέσεις δευτέρας, κυκλικές συγχορδιακές διαδοχές, πρότυπο ή μοντέλο

9) **Φάσεις διδασκαλίας**

Φάση 1. Παρότρυνση για συμμετοχή στο μάθημα. Συζήτηση για τη σημασία της αλυσίδας και τις δυνατότητες ανάπτυξης που προσφέρει. Ο καθηγητής, αρχικά εκτελεί στο πιάνο αποσπάσματα από γνωστά στους μαθητές τραγούδια όπου υπάρχει αλυσιδοποίηση μοτίβου (π.χ. Κεμάλ, Χατζιδάκις, 2^η φράση. Ο πιο καλός ο μαθητής, Ζαμπέτας, αρχή). Στη συνέχεια τους θέτει το ερώτημα: πώς αναπτύσσεται αυτή η μελωδία; Παρουσιάζεται συνέχεια νέο μελωδικό υλικό; Ποιόν απλό τρόπο χρησιμοποίησε ο συνθέτης ώστε να δημιουργήσει ολόκληρο τραγούδι από ένα απλό μοτίβο; Και στη συνέχεια: ποιο είναι το πλεονέκτημα μιας μελωδίας όπου περιέχεται αλυσίδα; Γιατί αποτυπώνεται εύκολα στη μνήμη μας; Γιατί έχουμε το αίσθημα πως ξέρουμε τι θα ακούσουμε στη συνέχεια;

Σύνδεση με προηγούμενα κεφάλαια: Η σύνδεση II – V, διαστηματικά μιμείται τη σύνδεση V – I. Ποια είναι η διαστηματική σχέση; (σχέσεις τέταρτης – πέμπτης). Τι θα γινόταν αν συνεχίζαμε με τον ίδιο τρόπο; (διάστημα μεταφοράς). Ποια είναι η διαφορά όταν όλες οι αντίστοιχες συγχορδίες βρίσκονται στην ίδια θέση;

Ακρόαση χαρακτηριστικών αποσπασμάτων από τη μουσική φιλολογία, όπου είναι δυνατό με παράλληλη ανάγνωση της παρτιτούρας (π.χ. συμφωνίες Τσαϊκόφσκι). Απόπειρα αλυσιοποίησης μοτίβου προτεινόμενου από μαθητές.

Φάση 2. Συγκεκριμενοποίηση της αλυσίδας. Παραδείγματα με νότες. Αρίθμηση παραδειγμάτων από το φύλλο εργασίας. Αλυσίδες πλήρεις, ημιτελείς για ολοκλήρωση κ.α. Ο καθηγητής γράφει παραδείγματα στον πίνακα και στη συνέχεια οι μαθητές/τριες εκτελούν ασκήσεις από το Φύλλο εργασίας (ασκήσεις 1,2).

Φάση 3. Εισαγωγή στις καθαυτό τεχνικές δυσκολίες σχηματισμού αρμονικής αλυσίδας. Μεταφορά συγχορδίας στην ίδια θέση (άσκηση 3). Εντοπισμός των δυσκολιών κατά τη λύση. Λύση παραδείγματος, με σαφή μεθοδολογία, στον πίνακα. Εκτέλεσή του σε τετράφωνη χορωδία. Λύση από τους μαθητές/τριες παραδειγμάτων στο φύλλο εργασίας (ασκήσεις 4,5,6,7). Εξάσκηση στην εύρεση αλυσίδας μέσα σε θέμα.

Φάση 4. Εμπέδωση – επανάληψη

Εστίαση της προσοχής στις δυσκολίες και τη μέθοδο λύσης. Συνειδητοποίηση – σχολιασμός λαθών. Ανάθεση δουλειάς για το σπίτι.

10) Αξιολόγηση:

Οι μαθητές ελέγχονται είτε σε ολοκληρωμένα θέματα, είτε σε αποσπάσματα αν είναι σε θέση

- Να αναγνωρίσουν την αλυσίδα μέσα σε δοσμένο θέμα
- Να επιλέξουν τον καλύτερο συνδυασμό συγχορδιών
- Να συνδέσουν σωστά τις συγχορδίες μεταξύ τους

ακολουθώντας μεθοδικά βήματα και όχι ανορθόδοξο ή χαοτικό τρόπο. Η αξιολόγηση γίνεται σε όλη τη διάρκεια του μαθήματος, κατά την εκτέλεση των ασκήσεων, προφορικών και γραπτών. Πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος της χορωδιακής εκτέλεσης, γιατί δίνει την ευκαιρία να διαπιστωθεί το επίπεδο κατανόησης κάθε μαθητή ξεχωριστά. Με αυτό το σκοπό, είναι σκόπιμο οι θέσεις των συγχορδιών κατά τη χορωδιακή εκτέλεση να αλλάζουν. Έτσι, κάθε μαθητής ελέγχεται σε περισσότερες από μια φωνές, με ζητούμενο τη συνολική αντίληψη. Επίσης, κατά τη λύση γραπτών ασκήσεων μέσα στην τάξη, ο καθηγητής έχει τη δυνατότητα να ελέγξει και να υποβοηθήσει κάθε μαθητή στο βαθμό που κρίνει απαραίτητο. Παραμένει στην κρίση του καθηγητή να επιμείνει στα σημεία που θεωρεί ότι δεν έχουν γίνει αντιληπτά με νέα παραδείγματα και ασκήσεις.

11) Πληροφορίες για τον εκπαιδευτικό

Εκτίμηση των δυσκολιών των μαθητών

- Συνήθως οι μαθητές δεν δίνουν την πρέπουσα προσοχή στο ρυθμικό στοιχείο (που βοηθάει στον εντοπισμό της αλυσίδας)
- Πολλές φορές θεωρούν μια απλή ανοδική ή καθοδική κλίμακα ως αλυσίδα
- Δυσκολεύονται ιδιαίτερα στη σωστή επιλογή συγχορδιών. Θα πρέπει να παροτρύνονται να δοκιμάζουν διάφορους συνδυασμούς, επιλέγοντας τελικά αυτόν που δεν έχει λάθη και ταιριάζει καλύτερα με το λειτουργικό ρόλο της κάθε βαθμίδας.

Μεθοδολογικές ιδιαιτερότητες

Είναι πολύ βασικό να αντιληφθεί ο μαθητής τι ακριβώς ζητείται απ' αυτόν. Πρέπει, επίσης, να δοθεί ιδιαίτερη βάση στη σωστή σειρά των κινήσεων (π.χ. επιλέγουμε ένα συνδυασμό συγχορδιών και δοκιμάζουμε τους παραγόμενους συνδυασμούς. Λύνουμε το μοντέλο και ελέγχουμε τη σύνδεση της τελευταίας συγχορδίας με την πρώτη της επόμενης επανάληψης. Μεταφέρουμε προσεχτικά). Είναι καλό να γίνει ιδιαίτερη εξάσκηση σε μεμονωμένες αλυσίδες σε μπάσο και μελωδία πριν τη λύση ολόκληρου θέματος.

[Σε περίπτωση που υπάρχουν περισσότεροι από έναν σωστοί συνδυασμοί, επιλέγουμε αυτόν στον οποίο οι συγχορδίες βρίσκονται πιο κοντά προς τις βασικές τους λειτουργίες. Κι εδώ, όπως πολύ συχνά στην αρμονία, μπορεί να είναι αποδεκτές περισσότερες από μια λύση.]

Χορωδική εκτέλεση

Η εκτέλεση αλυσίδας σε τετράφωνη χορωδία δίνει μοναδική ευκαιρία στους μαθητές να αντιληφθούν τι σημαίνει αλυσίδα για κάθε μία από τις φωνές (κάθε μία εκτελεί μελωδική αλυσίδα) και πώς από το επιμέρους συντίθεται το όλον.

Παραδείγματα από τη μουσική φιλολογία για ανάλυση

Τα αποσπάσματα που δίνονται για ανάλυση, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αποτελέσουν, τελικά, για τους μαθητές βιωματική γνώση. Η θεωρητική τους ανάλυση και η εκτέλεσή τους στο πιάνο από τον καθηγητή την ώρα του μαθήματος είναι το πρώτο στάδιο γνωριμίας μαζί τους. Οι μαθητές θα πρέπει στη συνέχεια να τα εκτελούν και μόνοι τους στο πιάνο, αν είναι δυνατόν μέχρι του σημείου που να μπορούν να τα παίζουν ελεύθερα, συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα τα τεχνικά στοιχεία της αρμονίας (τονικότητα, συγχορδίες, βαθμίδες). Αυτό μπορεί μόνο να είναι άσκηση για το σπίτι, και ο καθηγητής, κατά την κρίση του, τους αξιολογεί μέσω της εξέτασης. Σε κάθε περίπτωση, τα αποσπάσματα αυτά θα πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν κείμενα γραμμένα στη γλώσσα που ο μαθητής καλείται να μάθει.

12) Φύλλο Εργασίας

Άσκηση 1^η: να προσθέσετε ακκύλες πάνω από το μοντέλο και κάθε επανάληψή του και να βρείτε το διάστημα μεταφοράς.

Άσκηση 4^η: να αριθμήσετε την αλυσίδα με όλους τους πιθανούς τρόπους, διαλέγοντας στο τέλος την αριθμηση που θεωρείτε καλύτερη, σύμφωνα με όσα έχετε διδαχθεί για τη σωστή σύνδεση των συγχορδιών. Στη συνέχεια, συμπληρώστε τις συγχορδίες.

Πρακτικές οδηγίες:

- Δοκιμάστε να αριθμήσετε τις συγχορδίες του μοντέλου (1-2-3-4), τοποθετώντας τους ίδιους αριθμούς πάνω από κάθε αντίστοιχη συγχορδία των επαναλήψεων – όπως υποδεικνύεται στα δύο πρώτα μέτρα. Φροντίστε ώστε όλες οι συγχορδίες με τον αριθμό 1 να βρίσκονται στην ίδια κατάσταση και μελωδική θέση. Το ίδιο για τις συγχορδίες 2, 3, 4.
- Αφού γράψετε την πρώτη συγχορδία, μεταφέρετέ την (στην ίδια θέση) στην αρχή του δεύτερου μέτρου (πρώτη επανάληψη). Μετά, συμπληρώστε τις υπόλοιπες συγχορδίες, έτσι ώστε η τελευταία συγχορδία του μοντέλου (4) να συνδέεται σωστά με την πρώτη της επανάληψης (1).
- Αν ολοκληρώσετε το προηγούμενο στάδιο χωρίς λάθη, το μόνο που σας απομένει είναι να αντιγράψετε προσεχτικά τις υπόλοιπες συγχορδίες στη σωστή, κάθε φορά, μεταφορά.

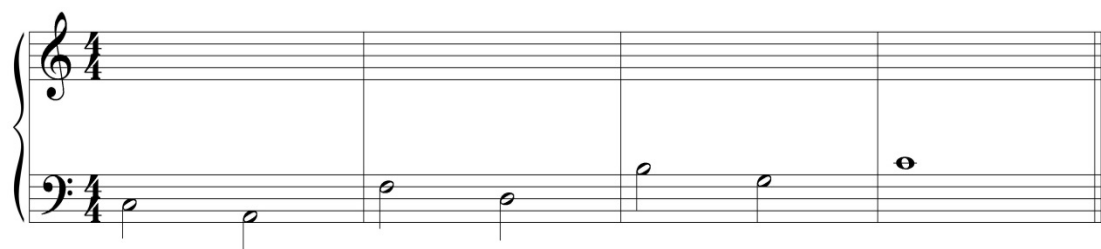
Άσκηση 5^η: σχηματίστε αλυσίδα σε κατιούσα δεύτερη και στη συνέχεια λύστε τη όπως στο προηγούμενο παράδειγμα, λαμβάνοντας υπόψη σας πως, στις ελάσσονες κατιούσες κλίμακες, χρησιμοποιείται ο φυσικός τρόπος. Δώστε την πρέπουσα σημασία στη σωστή επιλογή βαθμίδων. Δοκιμάστε διάφορους συνδυασμούς πριν καταλήξετε.

Σημείωση: κατά τη λύση αποσπασμάτων, δεν είναι υποχρεωτική η τονική στην αρχή και το τέλος. Ακόμα, μπορείτε να επιλέξετε σαν αρχή της αλυσίδας κάποια άλλη νότα εκτός της πρώτης του αποσπάματος.

Άσκηση 6^η: λύστε ακολουθώντας τα ίδια βήματα που υποδεικνύονται στην άσκηση 3.

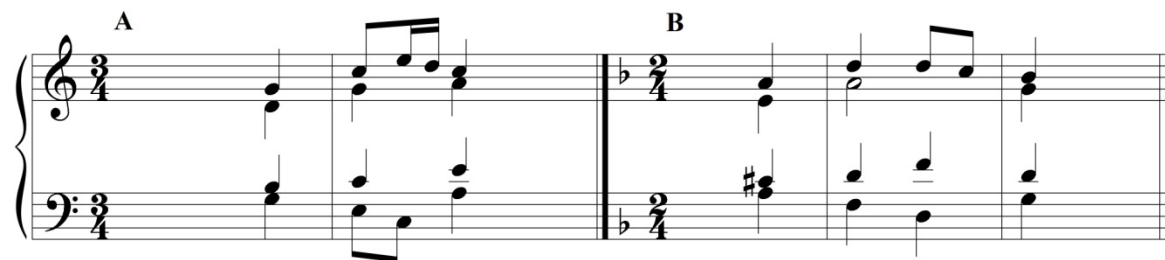
Άσκηση 7^η: τι διαστηματική σχέση έχουν οι συγχορδίες μεταξύ τους; Ποια δυσκολία υπάρχει στη λύση του παραδείγματος; Μπορείτε να βρείτε τρόπο να την ξεπεράσετε; Δοκιμάστε διαφορετικές θέσεις για την αρχική συγχορδία.

Άσκηση 8^η: οι μαθητές, αφού χωριστούν σε ομάδες των τεσσάρων φωνών (SATB), να τραγουδήσουν αλυσίδες με τα παρακάτω πρότυπα, ανοδικά (A) και καθοδικά (B) στις βαθμίδες της κλίμακας

Άσκηση 9^η: εκτελέστε στο πιάνο αλυσίδες με τα παρακάτω πρότυπα, ανοδικά (A) και καθοδικά (B) στις βαθμίδες της κλίμακας

Άσκηση 10^η: εντοπίστε την αλυσίδα στο πρελούδιο Νο1 από τον πρώτο τόμο του «Das Wohltemperierte Klavier» του Μπαχ. Αριθμήστε το παράδειγμα και εκτελέστε το στο πιάνο. Θα ήταν πολύ χρήσιμο να συνειδητοποιείτε τις βαθμίδες κατά την εκτέλεση στο πιάνο.

Άσκηση 11^η: εντοπίστε την αλυσίδα στο απόσπασμα από το πρώτο μέρος της σονάτας Νο30 του Μπετόβεν. Αριθμήστε το παράδειγμα και εκτελέστε το στο πιάνο.

Άσκηση 12^η: εντοπίστε την αλυσίδα στον «Ιούνιο» από τις «εποχές του χρόνου» του Τσαϊκόφσκι. Πού δεν είναι ακριβής η μεταφορά; (αριστερό χέρι). Τι ρόλο παίζει εδώ η αλυσίδα στο σχηματισμό της μουσικής φόρμας; (διεύρυνση της δεύτερης πρότασης: 2 μέτρα – εισαγωγή, 4 μέτρα – 1^η πρόταση, 6 μέτρα – 2^η πρόταση).

Προτεινόμενη ιστοσελίδα:

[http://burrito.whatbox.ca:15263/imglnks/usimg/6/6b/IMSLP00675-Tchaikovsky - Seasons.pdf](http://burrito.whatbox.ca:15263/imglnks/usimg/6/6b/IMSLP00675-Tchaikovsky_-_Seasons.pdf)

Άσκηση 13^η: Θέματα για λύση.

1.

First system of musical notation for exercise 1. It consists of a grand staff with a treble clef and a bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The bass line contains a sequence of notes: G2, A2, B2, C3, D3, E3, F3, G3, A3, B3, C4, D4, E4, F4, G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, B5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, B6, C7, D7, E7, F7, G7, A7, B7, C8, D8, E8, F8, G8, A8, B8, C9, D9, E9, F9, G9, A9, B9, C10, D10, E10, F10, G10, A10, B10, C11, D11, E11, F11, G11, A11, B11, C12, D12, E12, F12, G12, A12, B12, C13, D13, E13, F13, G13, A13, B13, C14, D14, E14, F14, G14, A14, B14, C15, D15, E15, F15, G15, A15, B15, C16, D16, E16, F16, G16, A16, B16, C17, D17, E17, F17, G17, A17, B17, C18, D18, E18, F18, G18, A18, B18, C19, D19, E19, F19, G19, A19, B19, C20, D20, E20, F20, G20, A20, B20, C21, D21, E21, F21, G21, A21, B21, C22, D22, E22, F22, G22, A22, B22, C23, D23, E23, F23, G23, A23, B23, C24, D24, E24, F24, G24, A24, B24, C25, D25, E25, F25, G25, A25, B25, C26, D26, E26, F26, G26, A26, B26, C27, D27, E27, F27, G27, A27, B27, C28, D28, E28, F28, G28, A28, B28, C29, D29, E29, F29, G29, A29, B29, C30, D30, E30, F30, G30, A30, B30, C31, D31, E31, F31, G31, A31, B31, C32, D32, E32, F32, G32, A32, B32, C33, D33, E33, F33, G33, A33, B33, C34, D34, E34, F34, G34, A34, B34, C35, D35, E35, F35, G35, A35, B35, C36, D36, E36, F36, G36, A36, B36, C37, D37, E37, F37, G37, A37, B37, C38, D38, E38, F38, G38, A38, B38, C39, D39, E39, F39, G39, A39, B39, C40, D40, E40, F40, G40, A40, B40, C41, D41, E41, F41, G41, A41, B41, C42, D42, E42, F42, G42, A42, B42, C43, D43, E43, F43, G43, A43, B43, C44, D44, E44, F44, G44, A44, B44, C45, D45, E45, F45, G45, A45, B45, C46, D46, E46, F46, G46, A46, B46, C47, D47, E47, F47, G47, A47, B47, C48, D48, E48, F48, G48, A48, B48, C49, D49, E49, F49, G49, A49, B49, C50, D50, E50, F50, G50, A50, B50, C51, D51, E51, F51, G51, A51, B51, C52, D52, E52, F52, G52, A52, B52, C53, D53, E53, F53, G53, A53, B53, C54, D54, E54, F54, G54, A54, B54, C55, D55, E55, F55, G55, A55, B55, C56, D56, E56, F56, G56, A56, B56, C57, D57, E57, F57, G57, A57, B57, C58, D58, E58, F58, G58, A58, B58, C59, D59, E59, F59, G59, A59, B59, C60, D60, E60, F60, G60, A60, B60, C61, D61, E61, F61, G61, A61, B61, C62, D62, E62, F62, G62, A62, B62, C63, D63, E63, F63, G63, A63, B63, C64, D64, E64, F64, G64, A64, B64, C65, D65, E65, F65, G65, A65, B65, C66, D66, E66, F66, G66, A66, B66, C67, D67, E67, F67, G67, A67, B67, C68, D68, E68, F68, G68, A68, B68, C69, D69, E69, F69, G69, A69, B69, C70, D70, E70, F70, G70, A70, B70, C71, D71, E71, F71, G71, A71, B71, C72, D72, E72, F72, G72, A72, B72, C73, D73, E73, F73, G73, A73, B73, C74, D74, E74, F74, G74, A74, B74, C75, D75, E75, F75, G75, A75, B75, C76, D76, E76, F76, G76, A76, B76, C77, D77, E77, F77, G77, A77, B77, C78, D78, E78, F78, G78, A78, B78, C79, D79, E79, F79, G79, A79, B79, C80, D80, E80, F80, G80, A80, B80, C81, D81, E81, F81, G81, A81, B81, C82, D82, E82, F82, G82, A82, B82, C83, D83, E83, F83, G83, A83, B83, C84, D84, E84, F84, G84, A84, B84, C85, D85, E85, F85, G85, A85, B85, C86, D86, E86, F86, G86, A86, B86, C87, D87, E87, F87, G87, A87, B87, C88, D88, E88, F88, G88, A88, B88, C89, D89, E89, F89, G89, A89, B89, C90, D90, E90, F90, G90, A90, B90, C91, D91, E91, F91, G91, A91, B91, C92, D92, E92, F92, G92, A92, B92, C93, D93, E93, F93, G93, A93, B93, C94, D94, E94, F94, G94, A94, B94, C95, D95, E95, F95, G95, A95, B95, C96, D96, E96, F96, G96, A96, B96, C97, D97, E97, F97, G97, A97, B97, C98, D98, E98, F98, G98, A98, B98, C99, D99, E99, F99, G99, A99, B99, C100, D100, E100, F100, G100, A100, B100, C101, D101, E101, F101, G101, A101, B101, C102, D102, E102, F102, G102, A102, B102, C103, D103, E103, F103, G103, A103, B103, C104, D104, E104, F104, G104, A104, B104, C105, D105, E105, F105, G105, A105, B105, C106, D106, E106, F106, G106, A106, B106, C107, D107, E107, F107, G107, A107, B107, C108, D108, E108, F108, G108, A108, B108, C109, D109, E109, F109, G109, A109, B109, C110, D110, E110, F110, G110, A110, B110, C111, D111, E111, F111, G111, A111, B111, C112, D112, E112, F112, G112, A112, B112, C113, D113, E113, F113, G113, A113, B113, C114, D114, E114, F114, G114, A114, B114, C115, D115, E115, F115, G115, A115, B115, C116, D116, E116, F116, G116, A116, B116, C117, D117, E117, F117, G117, A117, B117, C118, D118, E118, F118, G118, A118, B118, C119, D119, E119, F119, G119, A119, B119, C120, D120, E120, F120, G120, A120, B120, C121, D121, E121, F121, G121, A121, B121, C122, D122, E122, F122, G122, A122, B122, C123, D123, E123, F123, G123, A123, B123, C124, D124, E124, F124, G124, A124, B124, C125, D125, E125, F125, G125, A125, B125, C126, D126, E126, F126, G126, A126, B126, C127, D127, E127, F127, G127, A127, B127, C128, D128, E128, F128, G128, A128, B128, C129, D129, E129, F129, G129, A129, B129, C130, D130, E130, F130, G130, A130, B130, C131, D131, E131, F131, G131, A131, B131, C132, D132, E132, F132, G132, A132, B132, C133, D133, E133, F133, G133, A133, B133, C134, D134, E134, F134, G134, A134, B134, C135, D135, E135, F135, G135, A135, B135, C136, D136, E136, F136, G136, A136, B136, C137, D137, E137, F137, G137, A137, B137, C138, D138, E138, F138, G138, A138, B138, C139, D139, E139, F139, G139, A139, B139, C140, D140, E140, F140, G140, A140, B140, C141, D141, E141, F141, G141, A141, B141, C142, D142, E142, F142, G142, A142, B142, C143, D143, E143, F143, G143, A143, B143, C144, D144, E144, F144, G144, A144, B144, C145, D145, E145, F145, G145, A145, B145, C146, D146, E146, F146, G146, A146, B146, C147, D147, E147, F147, G147, A147, B147, C148, D148, E148, F148, G148, A148, B148, C149, D149, E149, F149, G149, A149, B149, C150, D150, E150, F150, G150, A150, B150, C151, D151, E151, F151, G151, A151, B151, C152, D152, E152, F152, G152, A152, B152, C153, D153, E153, F153, G153, A153, B153, C154, D154, E154, F154, G154, A154, B154, C155, D155, E155, F155, G155, A155, B155, C156, D156, E156, F156, G156, A156, B156, C157, D157, E157, F157, G157, A157, B157, C158, D158, E158, F158, G158, A158, B158, C159, D159, E159, F159, G159, A159, B159, C160, D160, E160, F160, G160, A160, B160, C161, D161, E161, F161, G161, A161, B161, C162, D162, E162, F162, G162, A162, B162, C163, D163, E163, F163, G163, A163, B163, C164, D164, E164, F164, G164, A164, B164, C165, D165, E165, F165, G165, A165, B165, C166, D166, E166, F166, G166, A166, B166, C167, D167, E167, F167, G167, A167, B167, C168, D168, E168, F168, G168, A168, B168, C169, D169, E169, F169, G169, A169, B169, C170, D170, E170, F170, G170, A170, B170, C171, D171, E171, F171, G171, A171, B171, C172, D172, E172, F172, G172, A172, B172, C173, D173, E173, F173, G173, A173, B173, C174, D174, E174, F174, G174, A174, B174, C175, D175, E175, F175, G175, A175, B175, C176, D176, E176, F176, G176, A176, B176, C177, D177, E177, F177, G177, A177, B177, C178, D178, E178, F178, G178, A178, B178, C179, D179, E179, F179, G179, A179, B179, C180, D180, E180, F180, G180, A180, B180, C181, D181, E181, F181, G181, A181, B181, C182, D182, E182, F182, G182, A182, B182, C183, D183, E183, F183, G183, A183, B183, C184, D184, E184, F184, G184, A184, B184, C185, D185, E185, F185, G185, A185, B185, C186, D186, E186, F186, G186, A186, B186, C187, D187, E187, F187, G187, A187, B187, C188, D188, E188, F188, G188, A188, B188, C189, D189, E189, F189, G189, A189, B189, C190, D190, E190, F190, G190, A190, B190, C191, D191, E191, F191, G191, A191, B191, C192, D192, E192, F192, G192, A192, B192, C193, D193, E193, F193, G193, A193, B193, C194, D194, E194, F194, G194, A194, B194, C195, D195, E195, F195, G195, A195, B195, C196, D196, E196, F196, G196, A196, B196, C197, D197, E197, F197, G197, A197, B197, C198, D198, E198, F198, G198, A198, B198, C199, D199, E199, F199, G199, A199, B199, C200, D200, E200, F200, G200, A200, B200, C201, D201, E201, F201, G201, A201, B201, C202, D202, E202, F202, G202, A202, B202, C203, D203, E203, F203, G203, A203, B203, C204, D204, E204, F204, G204, A204, B204, C205, D205, E205, F205, G205, A205, B205, C206, D206, E206, F206, G206, A206, B206, C207, D207, E207, F207, G207, A207, B207, C208, D208, E208, F208, G208, A208, B208, C209, D209, E209, F209, G209, A209, B209, C210, D210, E210, F210, G210, A210, B210, C211, D211, E211, F211, G211, A211, B211, C212, D212, E212, F212, G212, A212, B212, C213, D213, E213, F213, G213, A213, B213, C214, D214, E214, F214, G214, A214, B214, C215, D215, E215, F215, G215, A215, B215, C216, D216, E216, F216, G216, A216, B216, C217, D217, E217, F217, G217, A217, B217, C218, D218, E218, F218, G218, A218, B218, C219, D219, E219, F219, G219, A219, B219, C220, D220, E220, F220, G220, A220, B220, C221, D221, E221, F221, G221, A221, B221, C222, D222, E222, F222, G222, A222, B222, C223, D223, E223, F223, G223, A223, B223, C224, D224, E224, F224, G224, A224, B224, C225, D225, E225, F225, G225, A225, B225, C226, D226, E226, F226, G226, A226, B226, C227, D227, E227, F227, G227, A227, B227, C228, D228, E228, F228, G228, A228, B228, C229, D229, E229, F229, G229, A229, B229, C230, D230, E230, F230, G230, A230, B230, C231, D231, E231, F231, G231, A231, B231, C232, D232, E232, F232, G232, A232, B232, C233, D233, E233, F233, G233, A233, B233, C234, D234, E234, F234, G234, A234, B234, C235, D235, E235, F235, G235, A235, B235, C236, D236, E236, F236, G236, A236, B236, C237, D237, E237, F237, G237, A237, B237, C238, D238, E238, F238, G238, A238, B238, C239, D239, E239, F239, G239, A239, B239, C240, D240, E240, F240, G240, A240, B240, C241, D241, E241, F241, G241, A241, B241, C242, D242, E242, F242, G242, A242, B242, C243, D243, E243, F243, G243, A243, B243, C244, D244, E244, F244, G244, A244, B244, C245, D245, E245, F245, G245, A245, B245, C246, D246, E246, F246, G246, A246, B246, C247, D247, E247, F247, G247, A247, B247, C248, D248, E248, F248, G248, A248, B248, C249, D249, E249, F249, G249, A249, B249, C250, D250, E250, F250, G250, A250, B250, C251, D251, E251, F251, G251, A251, B251, C252, D252, E252, F252, G252, A252, B252, C253, D253, E253, F253, G253, A253, B253, C254, D254, E254, F254, G254, A254, B254, C255, D255, E255, F255, G255, A255, B255, C256, D256, E256, F256, G256, A256, B256, C257, D257, E257, F257, G257, A257, B257, C258, D258, E258, F258, G258, A258, B258, C259, D259, E259, F259, G259, A259, B259, C260, D260, E260, F260, G260, A260, B260, C261, D261, E261, F261, G261, A261, B261, C262, D262, E262, F262, G262, A262, B262, C263, D263, E263, F263, G263, A263, B263, C264, D264, E264, F264, G264, A264, B264, C265, D265, E265, F265, G265, A265, B265, C266, D266, E266, F266, G266, A266, B266, C267, D267, E267, F267, G267, A267, B267, C268, D268, E268, F268, G268, A268, B268, C269, D269, E269, F269, G269, A269, B269, C270, D270, E270, F270, G270, A270, B270, C271, D271, E271, F271, G271, A271, B271, C272, D272, E272, F272, G272, A272, B272, C273, D273, E273, F273, G273, A273, B273, C274, D274, E274, F274, G274, A274, B274, C275, D275, E275, F275, G275, A275, B275, C276, D276, E276, F276, G276, A276, B276, C277, D277, E277, F277, G277, A277, B277, C278, D278, E278, F278, G278, A278, B278, C279, D279, E279, F279, G279, A279, B279, C280, D280, E280, F280, G280, A280, B280, C281, D281, E281, F281, G281, A281, B281, C282, D282, E282, F282, G282, A282, B282, C283, D283, E283, F283, G283, A283, B283, C284, D284, E284, F284, G284, A284, B284, C285, D285, E285, F285, G285, A285, B285, C286, D286, E286, F286, G286, A286, B286, C287, D287, E287, F287, G287, A287, B287, C288, D288, E288, F288, G288, A288, B288, C289, D289, E289, F289, G289, A289, B289, C290, D290, E290, F290, G290, A290, B290, C291, D291, E291, F291, G291, A291, B291, C292, D292, E292, F292, G292, A292, B292, C293, D293, E293, F293, G293, A293, B293, C294, D294, E294, F294, G294, A294, B294, C295, D295, E295, F295, G295, A295, B295, C296, D296, E296, F296, G296, A296, B296, C297, D297, E297, F297, G297, A297, B297, C298, D298, E298, F298, G298, A298, B298, C299, D299, E299, F299, G299, A299, B299, C300, D300, E300, F300, G300, A300, B300, C301, D301, E301, F301, G301, A301, B301, C302, D302, E302, F302, G302, A302, B302, C303, D303, E303, F303, G303, A303, B303, C304, D304, E304, F304, G304, A304, B304, C305, D305, E305, F305, G305, A305, B305, C306, D306, E306, F306, G306, A306, B306, C307, D307, E307, F307, G307, A307, B307, C308, D308, E308, F308, G308, A308, B308, C309, D309, E309, F309, G309, A309, B309, C310, D310, E310, F310, G310, A310, B310, C311, D311, E311, F311, G311, A311, B311, C312, D312, E312, F312, G312, A312, B312, C313, D313, E313, F313, G313, A313, B313, C314, D314, E314, F314, G314, A314, B314, C315, D315, E315, F315, G315, A315, B315, C316, D316, E316, F316, G316, A316, B316, C317, D317, E317, F317, G317, A317, B317, C318, D318, E318, F318, G318, A318, B318, C319, D319, E319, F319, G319, A319, B319, C320, D320, E320, F320, G320, A320, B320, C321, D321, E321, F321, G321, A321, B321, C322, D322, E322, F322, G322, A322, B322, C323, D323, E323, F323, G323, A323, B323, C324, D324, E324, F324, G324, A324, B324, C325, D325, E325, F325, G325, A325, B325, C326, D326, E326, F326, G326, A326, B326, C327, D327, E327, F327, G327, A327, B327, C328, D328, E328, F328, G328, A328, B328, C329, D329, E329, F329, G329, A329, B329, C330, D330, E330, F330, G330, A330, B330, C331, D331, E331, F331, G331, A331, B331, C332, D332, E332, F332, G332, A332, B332, C333, D333, E333, F333, G333, A333, B333, C334, D334, E334, F334, G334, A334, B334, C335, D335, E335, F335, G335, A335, B335, C336, D336, E336, F336, G336, A336, B336, C337, D337, E337, F337, G337, A337, B337, C338, D338, E338, F338, G338, A338, B338, C339, D339, E339, F339, G339, A339, B339, C340, D340, E340, F340, G340, A340, B340, C341, D341, E341, F341, G341, A341, B341, C342, D342, E342, F342, G342, A342, B342, C343, D343, E343, F343, G343, A343, B343, C344, D344, E344, F344, G344, A344, B344, C345, D345, E345, F345, G345, A345, B345, C346, D346, E346, F346, G346, A346, B346, C347, D347, E347, F347, G347, A347, B347, C348, D348, E348, F348, G348, A348, B348, C349, D349, E349, F349, G349, A349, B349, C350, D350, E350, F350, G350, A350, B350, C351, D351, E351, F351, G351, A351, B351, C352, D352, E352, F352, G352, A352, B352, C353, D353, E353, F353, G353, A353, B353, C354, D354, E354, F354, G354, A354, B354, C355, D355, E355, F355, G355, A355, B355, C356, D356, E356, F356, G356, A356, B356, C357, D357, E357, F357, G357, A357, B357, C358, D358, E358, F358, G358, A358, B358, C359, D359, E359, F359, G359, A359, B359, C360, D360, E360, F360, G360, A360, B360, C361, D361, E361, F361, G361, A361, B361, C362, D362, E362, F362, G362, A362, B362, C363, D363, E363, F363, G363, A363, B363, C364, D364, E364, F364, G364, A364, B364, C365, D365, E365, F365, G365, A365, B365, C366, D366, E366, F366, G366, A366, B366, C367, D367, E367, F367, G367, A367, B367, C368, D368, E368, F368, G368, A368, B368, C369, D369, E369, F369, G369, A369, B369, C370, D370, E370, F370, G370, A370, B370, C371, D371, E371, F371, G371, A3

Άσκηση 14^η: συμπληρώστε τις φωνές που λείπουν. Συνεχίστε την αλυσίδα και δώστε ένα τέλος με αυθεντική πτώση (δεσπόζουσα – τονική).

The image shows a musical score for a piano accompaniment in 4/4 time. The first two measures are filled with notes, while the remaining three measures are empty for completion. The notes in the first two measures are: Measure 1: G4, A4, B4, C5; Measure 2: B4, A4, G4, F4. The bass line consists of chords: Measure 1: G2, B2, D3; Measure 2: A2, C3, E3; Measure 3: F2, A2, C3; Measure 4: G2, B2, D3.

Άσκηση 15^η: αναγνωρίζετε τη μελωδία; Πού υπάρχουν αλυσίδες; Επαναλαμβάνεται το πρότυπο ως το τέλος; Πώς θα ήταν η μελωδία αν επαναλαμβανόταν και ποια θα ήταν η εναρμόνισή της; Ποια σκοπιμότητα εξυπηρετεί η παραλλαγή της κατάληξης; (πτώση)

The image shows a musical score for a single melodic line in 2/4 time with a key signature of two sharps (F# and C#). The score is divided into three systems, with measure numbers 12 and 23 indicated. The melody consists of eighth and quarter notes, with some rests. The first system starts at measure 12 and ends at measure 15. The second system starts at measure 16 and ends at measure 21. The third system starts at measure 22 and ends at measure 25. The melody ends with a cadence.

ΣΕΝΑΡΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ: ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14:
Η συγχορδία της δεσπόζουσας μετ' ενάτης – η V με 13^η

- 1) **Τίτλος:** Η συγχορδία της δεσπόζουσας μετ' ενάτης – η V με 13^η
- 2) **Τάξη:** Β λυκείου
- 3) **Γνωστικό αντικείμενο:** Αρμονία
- 4) **Προβλεπόμενη διάρκεια:** 4 διδακτικές ώρες
- 5) **Στόχοι** της διδασκαλίας:
  - Γνωστικοί: οι μαθητές πρέπει:
    - ο να γνωρίζουν τους περιορισμούς τοποθέτησης και διάταξης των φθόγγων της συγχορδίας και στους δύο τρόπους
    - ο να διακρίνουν την ένατη μεγάλη από την ένατη μικρή θεωρητικά
    - ο να λύνουν με ευχέρεια τη συγχορδία στην I και υπό προϋποθέσεις στην vi/VI (σπανιότερα) και στους δύο τρόπους
    - ο να αντιλαμβάνονται την εισχώρηση της υποδεσπόζουσας στη συγχορδία και την ιδιαίτερη συνηχητική της διάσταση (σύζευξη δύο ασταθών λειτουργιών)
    - ο να επιδεικνύουν ιδιαίτερη προσοχή στην προσέγγιση θεμελίου και ενάτης (μικρής και μεγάλης) από την προηγούμενη συγχορδία
    - ο να πραγματοποιούν με ευχέρεια τις κατάλληλες συνδέσεις με τις συγχορδίες προέλευσης και προορισμού
    - ο να διευρύνουν την αντίληψή τους με τη λύση της 9^{ης} ως αποτζιατούρας ή καθυστέρησης στη δεσπόζουσα και στους δύο τρόπους.
    - ο να γνωρίζουν τις εξαιρετικές λύσεις της 9^{ης} μικρής και της 9^{ης} μεγάλης
    - ο να συσχετίζουν τη συγχορδία της δεσπόζουσας με 13^η με τη δεσπόζουσα με 7^η και την α' αναστροφή της iii βαθμίδας και στους δύο τρόπους
    - ο να εφαρμόζουν τις λύσεις της, κυρίως στα πτωτικά σχήματα, δίνοντας έμφαση στην ευθεία κατάσταση
    - ο να γνωρίζουν τις αναστροφές και τις λύσεις τους στην I (V_5^7, V_2^{10})
    - ο να διακρίνουν τις εκδοχές εσωτερικής σύνδεσής της με την V⁷ (ως εκφυγή και ως επέριση)
  - Ψυχοκινητικοί : οι μαθητές να μπορούν
    - ο να αναγνωρίζουν τη συγχορδία της δεσπόζουσας με ένατη και να διακρίνουν την ένατη μεγάλη από την ένατη μικρή ακουστικά
    - ο να αναγνωρίζουν τη συγχορδία της δεσπόζουσας με 13^η και να διακρίνουν τη μεγάλη από τη μικρή 13^η ακουστικά
    - ο να μπορούν να κατασκευάσουν στο πιάνο δεσπόζουσες μετ' ενάτης και με 13^η σε όλες τις τονικότητες και να τις λύσουν στην τονική
  - Παιδαγωγικοί: η διεύρυνση της αντίληψής τους για τη χρήση της διαφωνίας και της λύσης της (V_2^9), καθώς και για το μελωδικό ρόλο κάποιων φθόγγων της συγχορδίας (13^η) σε αντίθεση με τον καθαρά αρμονικό ρόλο των υπολοίπων
- 6) **Μεθοδολογία:** ανακαλυπτική, ενεργητική, ομαδοσυνεργατική μάθηση. Κατά τη χορωδιακή εκτέλεση παραδειγμάτων, οι μαθητές μπορούν να χωρίζονται σε ομάδες των τεσσάρων φωνών (SATB - όχι απαραίτητα των τεσσάρων ατόμων) και ο καθηγητής παίζει ρόλο καθοδηγητή, συντονιστή και υποστηρικτή στις διάφορες φάσεις της εκτέλεσης.

7) **Υλικοτεχνικά μέσα:** projector (βιντεοπροβολέας), ή interactive whiteboard (διαδραστικός), Η/Υ, ηχεία, πρόγραμμα γραφής παρτιτούρας.

8) **Λέξεις κλειδιά:** δεσπόζουσα μετ' ένατης, δεσπόζουσα με 13^{η} , μικρή και μεγάλη ένατη, διάφωνη – σύμφωνη συγχορδία, προετοιμασία – λύση διαφωνίας, μικρή και μεγάλη 13^{η} , μελωδικά πτωτικά σχήματα ($^{\wedge}3-^{\wedge}1$)

9) **Φάσεις διδασκαλίας:**

Φάση 1. Παρότρυνση για συμμετοχή στο μάθημα. Συζήτηση για τη σημασία της διαφωνίας ως κινητήριας δύναμης των αρμονικών σχέσεων (V_7^9). Συζήτηση για τις μελωδικές θέσεις και τα διαστήματα που δημιουργούνται στη μελωδία κατά τη λύση της δεσπόζουσας στην τονική (V_7^{13}). Ο καθηγητής συζητάει με τους μαθητές για τη σχέση ανάμεσα στην αρμονική λειτουργία και τη μορφή της συγχορδίας. Εστιάζεται η προσοχή των μαθητών στο βαθμό διαφωνίας μιας συγχορδίας.

Στη συνέχεια της προσθήκης έβδομης στη συγχορδία της δεσπόζουσας, παρουσιάζεται και η προσθήκη της ένατης. Αυτή η προσέγγιση δικαιολογεί και τη λύση της ένατης με κατιόν βήμα, όπως η έβδομη. Ανάλυση της έννοιας της προετοιμασίας μιας διαφωνίας. Όσον αφορά τη 13^{η} , ο καθηγητής μπορεί να εκτελέσει στο πιάνο μελωδίες οι οποίες καταλήγουν με $^{\wedge}3-^{\wedge}1$. Στη συνέχεια, ζητάει από τους μαθητές να εισάγουν αυτή τη διαστηματική σχέση στην τέλεια πτώση. Έτσι, θα καταλήξουν στη δημιουργία της δεσπόζουσας με 13^{η} . Γίνεται διάκριση ανάμεσα σε μείζονα και ελάσσονα τρόπο.

Σύνδεση με προηγούμενα κεφάλαια:

Για την V_7^9 : Ποιο ρόλο εξυπηρετεί η προσθήκη της 7^{η} στη δεσπόζουσα; Πώς θα μπορούσαμε να τονίσουμε ακόμα περισσότερο την ασταθή λειτουργία της δεσπόζουσας; Αν θέλαμε να προσθέσουμε κι άλλη νότα, ποια θα ήταν αυτή, λαμβάνοντας υπόψη την γνωστή στους μαθητές κατασκευή των συγχορδιών κατά διαστήματα τρίτης;

Για την V_7^{13} : Για την εναρμόνιση μελωδίας με κατάληξη $^{\wedge}3-^{\wedge}1$, πώς θα έπρεπε να διαμορφωθούν οι τελικές συγχορδίες;

Ακρόαση χαρακτηριστικών αποσπασμάτων από τη μουσική φιλολογία, όπου είναι δυνατό με παράλληλη ανάγνωση της παρτιτούρας (π.χ. 1^{η} μπαλάντα Σοπέν).

Φάση 2. Παραδείγματα με νότες. Σχηματισμός συγχορδιών δεσπόζουσας με ένατη και 13^{η} σε διάφορες μείζονες και ελάσσονες κλίμακες με λύση τους στην τονική και την έκτη βαθμίδα. Λύση μικρής ένατης και 13^{η} ως δάνειων στο μείζονα τρόπο. Αρίθμηση παραδειγμάτων από το φύλλο εργασίας. Συζήτηση για τα σημεία του θέματος (της φόρμας, γενικότερα) στα οποία είναι περισσότερο λειτουργική η χρήση των συγχορδιών V_7^9 και V_7^{13} (κυρίως στις πτώσεις στο ενδιάμεσα και το τέλος του θέματος). Ο καθηγητής γράφει παραδείγματα στον πίνακα και στη συνέχεια οι μαθητές εκτελούν ασκήσεις από το φύλλο εργασίας (ασκήσεις 1,2).

Φάση 3. Εισαγωγή στους κανόνες για τη θέση της συγχορδίας, τις αποστάσεις των νοτών, τις αναστροφές και τους τρόπους λύσης της δεσπόζουσας με 9^{η} και με 13^{η} . Συζήτηση για τη θέση της συγχορδίας και την ακουστική πρόσληψή της. Αν η 7^{η} και η 9^{η} γραφτούν στο μπάσο και τενόρο αντίστοιχα, ποια νότα θα ακούγαμε ως θεμέλιο; Σε ποια φωνή πρέπει να γραφτεί η 9^{η} ώστε να μη δημιουργεί σύγχυση για την ταυτότητα της συγχορδίας; Λύση στο εσωτερικό της δεσπόζουσας και με αλλαγή συγχορδίας (I/i - vi/VI). Πηδήματα κατά την

αλλαγή θέσης. Διάκριση της V^{13} από την iii/III βαθμίδα και σημασία της έβδομης στην V^{13} . Ο λειτουργικός ρόλος της συγχορδίας (με ποιες συγχορδίες συνδέεται και σε ποιο μέρος της φόρμας βρίσκεται) ως κριτήριο για τη σωστή της ονομασία κατά την ανάλυση. Λύση ασκήσεων και εκτέλεσή τους σε τετράφωνη χορωδία. Λύση από τους μαθητές παραδειγμάτων στο φύλλο εργασίας (ασκήσεις 3, 4,5,6,7,8). Εξάσκηση στον εντοπισμό και την τοποθέτηση (σε δοσμένο μπάσο) των συγχορδιών με $9^{\text{η}}$ και $13^{\text{η}}$ μέσα σε θέμα.

Φάση 4. Εμπέδωση – επανάληψη

Εστίαση της προσοχής στις δυσκολίες. Συνειδητοποίηση – σχολιασμός λαθών. Ανάθεση δουλειάς για το σπίτι.

10) Αξιολόγηση:

Σε ολοκληρωμένα θέματα ή σε αποσπάσματα, οι μαθητές ελέγχονται αν είναι σε θέση:

- να εντοπίσουν τις νεοδιδαχθείσες συγχορδίες μέσα σε δοσμένο θέμα
- να τις γράψουν και να τις συνδέσουν σωστά με την προηγούμενη και την επόμενη συγχορδία.

Η αξιολόγηση γίνεται σε όλη τη διάρκεια του μαθήματος, κατά την εκτέλεση των ασκήσεων, προφορικών και γραπτών. Πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος της χορωδιακής εκτέλεσης, γιατί δίνει την ευκαιρία να διαπιστωθεί το επίπεδο κατανόησης κάθε μαθητή ξεχωριστά. Με αυτό το σκοπό, είναι σκόπιμο οι θέσεις των συγχορδιών κατά τη χορωδιακή εκτέλεση να αλλάζουν. Έτσι, κάθε μαθητής ασκείται σε περισσότερες από μια φωνές, με ζητούμενο τη συνολική αντίληψη. Επίσης, κατά τη λύση γραπτών ασκήσεων μέσα στην τάξη, ο καθηγητής έχει τη δυνατότητα να ελέγξει και να υποβοηθήσει κάθε μαθητή στο βαθμό που κρίνει απαραίτητο. Παραμένει στην κρίση του καθηγητή να επιμείνει στα σημεία που θεωρεί ότι δεν έχουν γίνει αντιληπτά με νέα παραδείγματα και ασκήσεις.

11) Πληροφορίες για τον εκπαιδευτικό

Εκτίμηση των δυσκολιών των μαθητών: η κυριότερη δυσκολία εντοπίζεται στη σωστή γραφή της V_7^9 και των αναστροφών της, καθώς και στην απομνημόνευση της αντίστοιχης αρίθμησης (V_5^7, V_2^{10}).

Μεθοδολογικές ιδιαιτερότητες: Η μεταφορά της V_7^9 και V_7^{13} με τις λύσεις τους σε διάφορες τονικότητες, μείζονες και ελάσσονες, είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος εξάσκησης στο σχηματισμό και τη σωστή γραφή τους.

Χορωδιακή εκτέλεση

Η εκτέλεση παραδειγμάτων σε τετράφωνη χορωδία δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να εμπενδώσουν τη διαφωνία και τη λύση της.

Παραδείγματα από τη μουσική φιλολογία για ανάλυση: Τα αποσπάσματα που δίνονται για ανάλυση, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αποτελούν για τους μαθητές βιωματική γνώση. Η θεωρητική τους ανάλυση και η εκτέλεσή τους στο πιάνο από τον καθηγητή την ώρα του μαθήματος είναι το πρώτο στάδιο γνωριμίας μαζί τους. Οι μαθητές θα πρέπει στη συνέχεια να τα εκτελούν και μόνοι τους στο πιάνο, αν είναι δυνατόν μέχρι του σημείου που να μπορούν να τα παίζουν ελεύθερα, συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα τα τεχνικά στοιχεία της αρμονίας (τονικότητα, συγχορδίες, βαθμίδες). Αυτό θα μπορούσε να είναι άσκηση για το σπίτι, αλλά, ο καθηγητής μπορεί, κατά την κρίση του, να τους αξιολογεί μέσω της εξέτασης.

Σε κάθε περίπτωση, τα αποσπάσματα αυτά θα πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν κείμενα γραμμένα στη γλώσσα που ο μαθητής καλείται να μάθει.

12) Φύλλο Εργασίας

Άσκηση 1^η: να αριθμήσετε το παράδειγμα, βρίσκοντας το κατάλληλο σημείο για την τοποθέτηση της δεσπόζουσας μετ' ενάτης

Άσκηση 2^η: να αριθμήσετε το παράδειγμα, βρίσκοντας το κατάλληλο σημείο για την τοποθέτηση της δεσπόζουσας με 13η

Άσκηση 3^η: να κάνετε τις συνδέσεις στις κλίμακες που υποδεικνύονται (κεφαλαίο – μείζονες, πεζό – ελάσσονες)

Ρε   σολ   σι   Λα   Φα

$V_7^9 - I$ $V_5^7 - i$ $V_2^{10} - i^6$ $V_7^9 - V^7 - I$ $V_7^9 - I^6$

Μι<   ντο   λα   Σολ   ρε

$V_7^{13} - I$ $V_7^{13} - VI$ $V_7^{13} - i$ $V_5^7 - I$ $V_7^{13} - i$

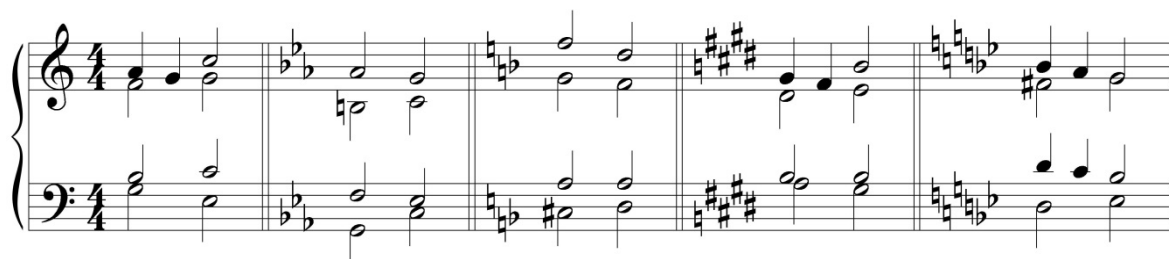
Άσκηση 4^η: να εντοπίσετε τις συγχορδίες δεσπόζουσας με 9^η και 13^η στην παρακάτω άσκηση.

Πρακτικές οδηγίες:

- βρίσκουμε την τονικότητα του αποσπάσματος
- σχηματίζουμε στο μυαλό μας τις συγχορδίες V_7^9 και V_7^{13}
- εντοπίζουμε εκείνα τα σημεία του θέματος που η μελωδία επιτρέπει την τοποθέτηση των παραπάνω συγχορδιών και οι συγχορδίες που προηγούνται και ακολουθούν δεν την εμποδίζουν
- προσοχή στην αποφυγή της αρμονικής συγκοπής (διατήρηση της ίδιας βαθμίδας από ασθενές σε ισχυρό χωρίς αλλαγή κατάστασης της συγχορδίας)

Άσκηση 5^η: οι μαθητές, αφού χωριστούν σε ομάδες των τεσσάρων φωνών (SATB), να τραγουδήσουν τις ακόλουθες συνδέσεις, μεταφέροντάς τις στη συνέχεια κατά ένα τόνο πάνω και ένα κάτω.

Άσκηση 6^η: εκτελέστε στο πιάνο τις συνδέσεις, μεταφέροντάς τις στη συνέχεια κατά ένα τόνο πάνω και ένα κάτω.

Άσκηση 7^η: εντοπίστε τη V^9 στο απόσπασμα από τη σονάτα του Μπετόβεν Ν^ο18. Ποιος είναι ο ιδιαίτερος ρόλος της V^9 στο σχηματισμό της φόρμας; (αστάθεια – ένταση στο μεσαίο μέρος της φόρμας). Αριθμήστε το παράδειγμα και εκτελέστε το στο πιάνο. Θα ήταν πολύ χρήσιμο να συνειδητοποιείτε τις βαθμίδες κατά την εκτέλεση στο πιάνο.

L. v. Beethoven, sonata op.31 Nr3, III

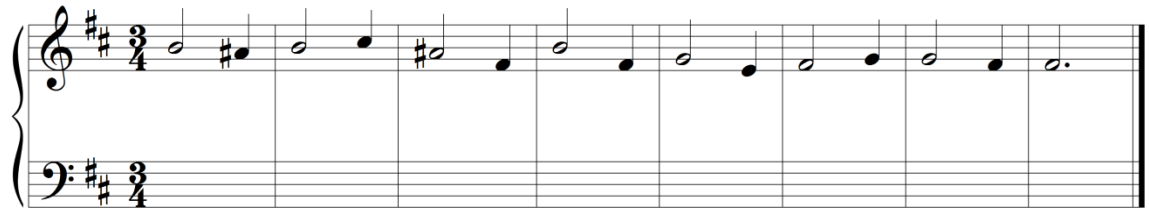
Άσκηση 8^η: εντοπίστε την V_{7}^{13} στο απόσπασμα από τη μπαλάντα Ν^ο1 του Σοπέν. Αριθμήστε το παράδειγμα και εκτελέστε το στο πιάνο.

F. Chopin, ballada Nr1

Άσκηση 9^η: συμπληρώστε τις νότες που λείπουν, σχηματίζοντας δεσπόζουσες μετ' ενάτης.

Άσκηση 10^η: θέματα για λύση.

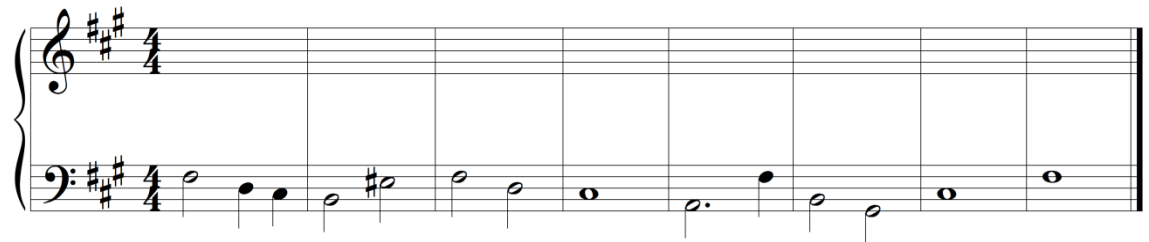
1

2

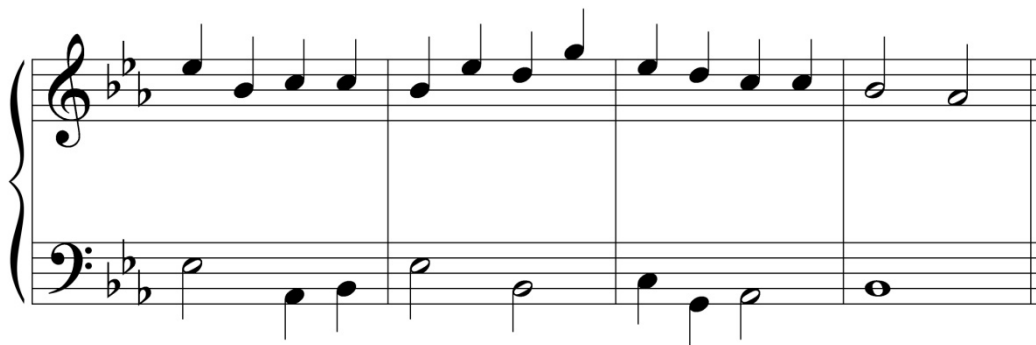
3

4

Άσκηση 11^η: συμπληρώστε τις μεσαίες φωνές.

ΣΕΝΑΡΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ - ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16: Παρενθετικές δεσπόζουσες - τονικοποίηση

1) **Τίτλος:** Παρενθετικές δεσπόζουσες - τονικοποίηση

2) **Τάξη:** Β λυκείου

3) **Γνωστικό αντικείμενο:** Αρμονία

4) **Προβλεπόμενη διάρκεια:** 10 διδακτικές ώρες

5) **Στόχοι** της διδασκαλίας:

- Γνωστικοί: οι μαθητές πρέπει
  - να εξοικειωθούν με την έννοια της τονικοποίησης
  - να τονικοποιούν τη συγχορδία της δεσπόζουσας με χρήση της δικής της παρενθετικής δεσπόζουσας, σε όλες τις εκδοχές της
  - να μπορούν να αξιοποιούν τη συγχορδία της διπλής δεσπόζουσας με λειτουργία υποδεσπόζουσας ή ως μέσο επέκτασης των αρμονικών λειτουργιών της τονικής και της δεσπόζουσας
  - να τονικοποιούν οποιαδήποτε άλλη βαθμίδα του μείζονα και ελάσσονα τρόπου, με τη βοήθεια των αντίστοιχων παρενθετικών δεσποζουσών
  - να αντιληφθούν πώς μια μουσική φράση μπορεί να ενσωματώνει φυγόκεντρες αρμονικές τάσεις στο εσωτερικό της, χωρίς να εγκαταλείπει την αρχική τονικότητα, στην οποία καταλήγει με τυπικό πτωτικό σχήμα
  - να γνωρίσουν περαιτέρω μέσα τονικοποίησης, όπως η διπλή υποδεσπόζουσα ή ευρύτερες παρενθετικές συγχορδιακές διαδοχές
- Ψυχοκινητικοί : οι μαθητές να μπορούν
  - να διακρίνουν ακουστικά τη διαφορά ανάμεσα σε μια διατονική και μια χρωματική διαδοχή, καθώς και τη συγκεκριμένη βαθμίδα που τονικοποιείται
  - να κατασκευάζουν προφορικά και στο πιάνο οποιαδήποτε παρενθετική δεσπόζουσα τους ζητηθεί
  - να αναγνωρίζουν τις πιθανές δεσπόζουσες που προκύπτουν από μια χρωματική αλλαγή (κυρίως μέσω της σχέσης: όξυνση – προσαγωγέας, βάρυνση – έβδομη μιας δεσπόζουσας ή vii^o)
  - να διαβλέπουν τις δυνατότητες τονικοποίησης μέσα σε δοσμένη μελωδία, ειδικά όταν αυτές υπονοούνται με σαφήνεια, ακόμα κι αν δεν υπάρχει χρωματική αλλαγή στη μελωδία
- Παιδαγωγικοί: η δημιουργική αντίληψη της διευρυμένης τονικότητας ως νέου, πιο εξελιγμένου, εργαλείου που τους παρέχεται για τη δημιουργία μουσικών δομών. [Η διευρυμένη τονικότητα συμπεριλαμβάνει τις συγχορδίες των κοντινών κλιμάκων - όσων απέχουν μέχρι ένα σημείο αλλοίωσης από την κύρια τονικότητα.]

6) **Μεθοδολογία:** ανακαλυπτική, ενεργητική, ομαδοσυνεργατική μάθηση. Κατά τη χορδιακή εκτέλεση παραδειγμάτων, οι μαθητές μπορούν να χωρίζονται σε ομάδες των τεσσάρων φωνών (SATB - όχι απαραίτητα των τεσσάρων ατόμων) και ο καθηγητής παίζει ρόλο καθοδηγητή, συντονιστή και υποστηρικτή στις διάφορες φάσεις της εκτέλεσης.

7) **Υλικοτεχνικά μέσα:** projector (βιντεοπροβολέας), ή interactive whiteboard (διαδραστικός), Η/Υ, ηχεία, πρόγραμμα γραφής παρτιτούρας.

8) **Λέξεις κλειδιά:** διατονική – χρωματική κλίμακα, τονικοποίηση, διπλή δεσπόζουσα, παρενθετική δεσπόζουσα, παρέκκλιση, κύρια και δευτερεύουσα τονικότητα, διπλή υποδεσπόζουσα

9) Φάσεις διδασκαλίας

Φάση 1. Παρότρυνση για συμμετοχή στο μάθημα. Συζήτηση για τη σημασία της δεσπόζουσας στη φόρμα και τους τρόπους υπογράμμισής της. Προβληματισμός πάνω στην (μικρή) ποικιλία ηχοχρωμάτων που διαθέτει η διατονική μείζονα και ελάσσονα σκάλα και τις δυνατότητες εμπλουτισμού τους. Εστιάζεται η προσοχή των μαθητών στη λειτουργία με τη μεγαλύτερη ποικιλία συγχορδιών: τη λειτουργία της υποδεσπόζουσας (ii, IV, δανεισμένες συγχορδίες).

Σε συνδυασμό με τη χρήση της πτωτικής δεύτερης αναστροφής, δείχνει την ανάγκη τονισμού της δεσπόζουσας για τη λειτουργικότητα της μουσικής φόρμας. Πώς θα μπορούσε να υπογραμμιστεί ακόμα περισσότερο ο ρόλος της δεσπόζουσας; Η μουσική διαθέτει ένα μέσο γι' αυτό το σκοπό: τον προσαγωγέα. Προσθέτοντας τον προσαγωγέα προς την V (το φα#), εστιάζουμε την προσοχή του ακροατή σ' αυτήν. Έτσι προκύπτει η διπλή δεσπόζουσα (ή V/V). Αφού οι μαθητές αφομοιώσουν τη χρήση της, τους παρουσιάζονται και οι υπόλοιπες παρενθετικές δεσπόζουσες σαν ανάλογες διαδικασίες για τον τονισμό και των υπόλοιπων βαθμίδων. Συμπερασματικά δίνεται ο όρος «τονικοποίηση».

Άλλη, παράλληλη ή εναλλακτική προσέγγιση, θα ήταν να ξεκινήσει ο καθηγητής από την έννοια της τονικοποίησης, παρουσιάζοντας κάθε βαθμίδα της κλίμακας σαν μια πιθανή τονικότητα. Αφού οι μαθητές κατασκευάσουν τις βασικότερες βαθμίδες (ii, IV, V) σε κάθε μια από τις παρενθετικές τονικότητες, εισάγουν όλες αυτές τις συγχορδίες στην αρχική τονικότητα σε ενσωματωμένες, παρενθετικές συνδέσεις.

Το σημαντικότερο σημείο σε όλη τη διαδικασία είναι η κατάκτηση από τους μαθητές του νέου επιπέδου πολυπλοκότητας ως νέων, πλουσιότερων δυνατοτήτων. Με αυτό το σκοπό, θα ήταν σκόπιμο να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στα νέα ηχοχρώματα που δημιουργούνται, καθώς και στις διαφορετικές επιλογές παρεκκλίσεων που δίνουν διαφορετικό χαρακτήρα στη μουσική φράση. Εδώ θα μπορούσαν να παρουσιαστούν σαν παραδείγματα μελωδίες διαφορετικού χαρακτήρα και να γίνει μια αντιστοίχιση του χαρακτήρα τους με την επιλογή παρεκκλίσεων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα: από μείζονα τονικότητα σε μείζονα (IV) και σε ελάσσονα (ii, iii, vi, iv). Από ελάσσονα στη σχετική μείζονα (III), σε μείζονα (VI, VII) ή ελάσσονα (iv, v). Εδώ, θα μπορούσαν να παροτρυνθούν οι μαθητές να παρεμβάλλουν διαφορετικές παρεκκλίσεις σε παλαιότερα θέματα, πειραματιζόμενοι πάνω στην ποικιλία των ακουσμάτων.

Σύνδεση με προηγούμενα κεφάλαια:

Προσθήκη επιπλέον συγχορδιών με λειτουργία υποδεσπόζουσας (μετά τις ii, IV, ii^o, iv, τρίφωνες και τετράφωνες). Αναφορά στις περιορισμένες επιλογές εναλλαγών στα πλαίσια της διατονικής κλίμακας (με παραδείγματα). Εισαγωγή παρενθετικών διαδοχών σαν μεταφορά των βασικών συνδέσεων της κύριας τονικότητας.

Ακρόαση χαρακτηριστικών αποσπασμάτων από τη μουσική φιλολογία, όπου είναι δυνατό με παράλληλη ανάγνωση της παρτιτούρας.

Φάση 2. Παραδείγματα με νότες. Σχηματισμός συγχορδιών διπλής δεσπόζουσας σε διάφορες τονικότητες και λύση τους σε δεσπόζουσα και πτωτική β' αναστροφή (άσκηση 1).

Φάση 3. Εισαγωγή στους κανόνες για τους τρόπους γραφής και σύνδεσης των συγχορδιών (αρχικά της διπλής δεσπόζουσας, και, μόνο όταν αυτή γίνει πλήρως αντιληπτή, των παρενθετικών δεσποζουσών). Ανάλυση των εξαιρετικών λύσεων και εξάσκηση σ' αυτές

(άσκηση 5). Παρενθετικές δεσπόζουσες: αρχικά πρέπει να γίνει εμπέδωση της χρήσης της όξυνσης σαν προσαγωγέα και της βάρυνσης σαν έβδομη παρενθετικής δεσπόζουσας. Αφού αυτό γίνει αντιληπτό, θα πρέπει να παροτρυνθούν οι μαθητές να ψάξουν και άλλα σημεία πιθανών παρεκκλίσεων. Τα βήματα που ακολουθούνται είναι τα εξής:

- Θεωρούμε κάθε νότα του θέματος (εκτός της πρώτης και της τελικής πτώσης) ως θεμέλιο, τρίτη ή πέμπτη μιας πιθανής τονικής
- Εξετάζουμε το ενδεχόμενο να προηγείται δεσπόζουσα κάποιας από τις πιθανές τονικές

Μέχρι να αφομοιώσουν οι μαθητές τον καινούργιο τρόπο σκέψης, είναι χρήσιμο να ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν όσο γίνεται περισσότερες παρεκκλίσεις στα πλαίσια κάθε θέματος.

Φάση 4. Εμπέδωση – επανάληψη

Εστίαση της προσοχής στις δυσκολίες. Συνειδητοποίηση – σχολιασμός λαθών. Ανάθεση δουλειάς για το σπίτι.

10) Αξιολόγηση:

Οι μαθητές ελέγχονται είτε σε ολοκληρωμένα θέματα, είτε σε αποσπάσματα αν είναι σε θέση:

- να εντοπίσουν τα σημεία παρέκκλισης μέσα σε δοσμένο θέμα
- να κατασκευάσουν τις αντίστοιχες παρενθετικές δεσπόζουσες και να τις συνδέσουν σωστά με την προηγούμενη και την επόμενη συγχορδία

Η αξιολόγηση γίνεται σε όλη τη διάρκεια του μαθήματος, κατά την εκτέλεση των ασκήσεων, προφορικών και γραπτών. Πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος της χορωδιακής εκτέλεσης, γιατί δίνει την ευκαιρία να διαπιστωθεί το επίπεδο κατανόησης κάθε μαθητή ξεχωριστά. Με αυτό το σκοπό, είναι σκόπιμο οι θέσεις των συγχορδιών κατά τη χορωδιακή εκτέλεση να αλλάζουν. Έτσι, κάθε μαθητής ελέγχεται σε περισσότερες από μια φωνές, με ζητούμενο τη συνολική αντίληψη. Επίσης, κατά τη λύση γραπτών ασκήσεων μέσα στην τάξη, ο καθηγητής έχει τη δυνατότητα να ελέγξει και να υποβοηθήσει κάθε μαθητή στο βαθμό που κρίνει απαραίτητο. Παραμένει στην κρίση του καθηγητή να επιμείνει στα σημεία που θεωρεί ότι δεν έχουν γίνει αντιληπτά με νέα παραδείγματα και ασκήσεις.

11) Πληροφορίες για τον εκπαιδευτικό

Εκτίμηση των δυσκολιών των μαθητών

- η πιθανή δυσκολία των μαθητών να παρακολουθήσουν οφείλεται κυρίως στην ελλιπή γνώση της θεωρίας. Κρίνεται σκόπιμη η εξάσκηση στο σχηματισμό όλων των ειδών δεσπόζουσας σε όλες τις τονικότητες.

Μεθοδολογικές ιδιαιτερότητες

Είναι πολύ χρήσιμο για τη συνέχεια να μπορούν οι μαθητές, χωρίς ιδιαίτερη σκέψη, να σχηματίζουν δεσπόζουσες χρησιμοποιώντας την όξυνση σαν προσαγωγέα και τη βάρυνση σαν έβδομη της συγχορδίας.

Ιδιαίτερη βαρύτητα πρέπει να δοθεί στην κατανόηση και αφομοίωση εξαιρετικών λύσεων όπως:

- η αλλαγή ορθογραφίας στη σύνδεση $vii^{07}/V - I_4^6$ στις μείζονες κλίμακες (στη Ντο το μb ονομάζεται $\rho \geq$ για να λυθεί σωστά στο μ)
- το πέρασμα της διπλής δεσπόζουσας (V^7/V) στη δεύτερη του ελάσσονα (ii^{07}) με δύο κοινές νότες και χρωματική κίνηση των άλλων δύο σαν πέρασμα μιας διάφωνης συγχορδίας σε άλλη, πάλι διάφωνη, με τη λύση στη δεσπόζουσα να ακολουθεί
- η ποικιλιματική λύση της vii^{07}/IV στην V^7 με μια κοινή νότα και ανοδική κίνηση κατά ημιτόνιο των υπόλοιπων

Χορωδιακή εκτέλεση

Η εκτέλεση παραδειγμάτων σε τετράφωνη χορωδία δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να εμπειδώσουν τις νέες σχέσεις πρακτικά.

Οι βιωματικές ασκήσεις (χορωδία, πιάνο), καθώς και η ανάλυση παραδειγμάτων, μπορούν να γίνονται σε όλες τις φάσεις του μαθήματος, ενδιάμεσα από τη θεωρητική προσέγγιση. Έτσι, παίζουν διπλό ρόλο:

- αφομοίωσης της θεωρίας
- αποφυγής της κόπωσης μέσω εναλλαγής τύπου δραστηριοτήτων

Η επιλογή της πιο κατάλληλης στιγμής για την εκτέλεση της κάθε άσκησης γίνεται από τον εκπαιδευτικό, έτσι ώστε η άσκηση να επιτελεί καλύτερα τους παραπάνω σκοπούς.

Παραδείγματα από τη μουσική φιλολογία για ανάλυση

Τα αποσπάσματα που δίνονται για ανάλυση, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αποτελέσουν, τελικά, για τους μαθητές βιωματική γνώση. Η θεωρητική τους ανάλυση και η εκτέλεσή τους στο πιάνο από τον καθηγητή την ώρα του μαθήματος είναι το πρώτο στάδιο γνωριμίας μαζί τους. Οι μαθητές θα πρέπει στη συνέχεια να τα εκτελούν και μόνοι τους στο πιάνο, αν είναι δυνατόν μέχρι του σημείου που να μπορούν να τα παίζουν ελεύθερα, συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα τα τεχνικά στοιχεία της αρμονίας (τονικότητα, συγχορδίες, βαθμίδες). Αυτό μπορεί μόνο να είναι άσκηση για το σπίτι, και ο καθηγητής, κατά την κρίση του, τους αξιολογεί μέσω της εξέτασης. Σε κάθε περίπτωση, τα αποσπάσματα αυτά θα πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν κείμενα γραμμένα στη γλώσσα που ο μαθητής καλείται να μάθει.

Φύλλο Εργασίας

Άσκηση 1^η: να συμπληρώσετε τις συνδέσεις στις τονικότητες που υποδεικνύονται (κεφαλαία – μείζονες, πεζά – ελάσσονες).

V^7/V V^7 vii^{o7}/V V^7 V_5^6/V i_4^6 V^7 vii^{o6}_5/V i_4^6 V^2 vii^{o7}/V V^2

V^7/IV IV V^7 V^7/VII VII III iv V^7 I V^7/III III iv V^7 I V^7/ii ii V^7 i_4^6 V^7 vii^{o7}/VI VI

Άσκηση 2^η: οι μαθητές, αφού χωριστούν σε ομάδες των τεσσάρων φωνών (SATB), να τραγουδήσουν τις ακόλουθες συνδέσεις σε αλυσίδα κατά την ανιούσα χρωματική κλίμακα.

Άσκηση 3^η: εκτελέστε στο πιάνο τις συνδέσεις.

i V_3^4/V i_4^6 V^7 i i VI V_5^6/V V V^2 i^6 I V^7/V V^7 vi

V_5^6/V i_4^6 V^7 I i^6 V^7/V V^7 VI

Άσκηση 7^η: εντοπίστε τις τονικές αλλαγές στο απόσπασμα από τη μαζούρκα του Σοπέν. Αριθμήστε το παράδειγμα και εκτελέστε το στο πιάνο.

F. Chopin, mazurka op.7 Nr2

Άσκηση 8^η: αριθμήστε το απόσπασμα (στη Ντο). Αναγνωρίζετε το κομμάτι;

F. Mendelssohn, wedding march

Άσκηση 9^η: συμπληρώστε τις μεσαίες φωνές.

Άσκηση 10^η: Θέματα για λύση.

1. (διπλή δεσπόζουσα)

First system of musical notation for exercise 1. It consists of a grand staff with a treble clef and a bass clef, both with a key signature of one sharp (F#) and a 4/4 time signature. The treble staff contains a melody of eighth notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4, C4. The bass staff is empty.

Second system of musical notation for exercise 1. It consists of a grand staff with a treble clef and a bass clef, both with a key signature of one sharp (F#) and a 4/4 time signature. The treble staff contains a melody of eighth notes: D4, C4, B3, A3, G3, F#3, E3, D3, C3. The bass staff is empty.

2. (διπλή δεσπόζουσα)

First system of musical notation for exercise 2. It consists of a grand staff with a treble clef and a bass clef, both with a key signature of one flat (Bb) and a 4/4 time signature. The treble staff is empty. The bass staff contains a melody of eighth notes: G3, F#3, E3, D3, C3, B2, A2, G2, F#2, E2, D2, C2.

3. (παρενθετικές)

First system of musical notation for exercise 3. It consists of a grand staff with a treble clef and a bass clef, both with a key signature of one flat (Bb) and a 6/8 time signature. The treble staff contains a melody of eighth notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4, C4. The bass staff is empty.

Second system of musical notation for exercise 3. It consists of a grand staff with a treble clef and a bass clef, both with a key signature of one flat (Bb) and a 6/8 time signature. The treble staff contains a melody of eighth notes: D4, C4, B3, A3, G3, F#3, E3, D3, C3. The bass staff is empty.

4. (παρενθετικές)

First system of musical notation for exercise 4. It consists of a grand staff with a treble clef and a bass clef, both with a key signature of one flat (Bb) and a 3/4 time signature. The treble staff is empty. The bass staff contains a melody of eighth notes: G3, F#3, E3, D3, C3, B2, A2, G2, F#2, E2, D2, C2.

ΣΕΝΑΡΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ - ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17 (Β Λυκείου) ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19 (Γ Λυκείου)
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΤΡΟΠΙΕΣ

Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα προτείνεται πριν την ολοκλήρωση του δεύτερου έτους και ως επανάληψη στο τρίτο έτος αρμονίας.

- 1) **Τίτλος:** Εισαγωγή στις μετατροπίες
- 2) **Τάξη:** Β λυκείου
- 3) **Γνωστικό αντικείμενο:** Αρμονία
- 4) **Αφόρμηση:** Ως αφόρμηση για τη διδασκαλία της συγκεκριμένης ενότητας μπορεί να σταθεί η διδασκαλία των τονικοτήτων. Οι τονικές και οπλισμικές σχέσεις που διέπουν τον μείζονα και τον ελάσσονα τρόπο (αιολικό, μελωδικό, αρμονικό), μπορούν να αποτελέσουν το έναυσμα για την «Εισαγωγή στις μετατροπίες». Μπορούμε να ξαφνιάσουμε ευχάριστα τους μαθητές αν σε διάφορα παραδείγματα της ενότητας αναφερθούμε στις πολλές και διαφορετικές σχέσεις που συνδέουν τις τονικότητες μεταξύ τους. Η ενότητα αυτή, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή και χειρισμό από τον εκπαιδευτικό.
- 5) **Προβλεπόμενη διάρκεια:** 15 διδακτικές ώρες
- 6) **Σκοπός (Α) και στόχοι (Β) διδασκαλίας:**

Α) ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδακτικής ενότητας είναι να παρουσιαστεί η θεωρητική και ουσιαστική φύση των μετατροπιών και της επικύρωσης της νέας τονικότητας.

Β) ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ (στόχοι διδασκαλίας)

Όταν θα έχει ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση:

- Να αντιλαμβάνονται τους διαφορετικούς βαθμούς συγγένειας όλων των διαθέσιμων τονικών κέντρων σε σχέση προς μία κύρια βαθμίδα ή τονικότητα αναφοράς.
- Να ορίζουν τη μετατροπία.
- Να διακρίνουν τα τεχνικά μέσα μετατροπίας (τρία είδη μετατροπίας).
- Να αντιδιαστέλουν τη φύση της μετατροπίας ως προς εκείνη της τονικοποίησης.
- Να πραγματοποιούν μετατροπίες με τη συνδρομή ποικίλων αρμονικών μέσων.

7) **Τρόπος διαμόρφωσης της αίθουσας:** εξαιρετικά χρήσιμη για τη συγκεκριμένη διδασκαλία θα είναι η χρήση αίθουσας με projector (βιντεοπροβολέα) ή interactive whiteboard (διαδραστικό πίνακα) και Η/Υ.

8) **Μεθοδολογία:** ανακαλυπτική, ενεργητική, ομαδοσυνεργατική μάθηση.

9) **Υλικοτεχνικά μέσα:** projector (βιντεοπροβολέας) ή interactive whiteboard (διαδραστικός), Η/Υ, ηχεία, πρόγραμμα γραφής παρτιτούρας.

10) ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

• Μετατροπία	• Διατονική μετατροπία
• Επικύρωση μετατροπίας	• Χρωματική μετατροπία
• Οπλισμικό χάσμα	• Εναρμόνια μετατροπία
• Τονικό χάσμα	

11) ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση

Ο εκπαιδευτικός, αρχικά, πρέπει να κάνει μια γενική επανάληψη στις κλίμακες (και στους οπλισμούς) του μείζονα και του ελάσσονα τρόπου. Η συνοπτική επανάληψη πρέπει να αναφέρεται στις φθογγικές και συγχορδιακές σχέσεις που διέπουν τους δύο τρόπους και τις κλίμακές τους. Η υπενθύμιση των συγκεκριμένων διδακτικών προτείνεται να πραγματοποιηθεί σε επίπεδο γνώσεων, στάσεων και ικανοτήτων.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

A) Θεωρητικά στοιχεία διδακτικής ενότητας

Ο εκπαιδευτικός, αρχικά, πρέπει να επαναλάβει συνοπτικά τις διδακτικές ενότητες που έχουν σχέση με τις κλίμακες και τους οπλισμούς τους.

Πορεία διδασκαλίας

1. Συνοπτική επανάληψη κλιμάκων και οπλισμών
2. Ειδική αναφορά στις φθογγικές και συγχορδιακές σχέσεις που τις διέπουν.
3. Ειδική αναφορά στο οπλισμικό και τονικό χάσμα ανάμεσα στις τονικότητες του μείζονα και του ελάσσονα τρόπου.
4. Γενική περιγραφή των τεχνικών μέσων για μετατροπία:
  - Διατονική μετατροπία
  - Χρωματική μετατροπία
  - Εναρμόνια μετατροπία
5. Ανάλυση τρόπου εισαγωγής και επικύρωσης της επερχόμενης τονικότητας.

Ορισμοί

Το οπλισμικό χάσμα μεταξύ δύο κλιμάκων αναφέρεται στο χάσμα που υπάρχει ανάμεσα σε τονικότητες ως προς τον οπλισμό τους.

Το τονικό χάσμα μεταξύ δύο κλιμάκων αναφέρεται στους διαφορετικούς φθόγγους που υπάρχουν στις εν λόγω κλίμακες.

Μετατροπία: είναι η -κατά τη διάρκεια ενός μουσικού κομματιού- διαδικασία απομάκρυνσης από το αρμονικό περιβάλλον της αρχικής τονικότητας και η επικύρωση της εγκαθίδρυσης ενός νέου τονικού κέντρου με την πραγματοποίηση μιας πτώσης. Το είδος της μετατροπίας εξαρτάται αφενός από το οπλισμικό και τονικό χάσμα ανάμεσα στις συνδεδεμένες κλίμακες, αφετέρου από τον τρόπο σύνδεσης των εμπλεκόμενων συγχορδιών.

Παραδείγματα Οπλισμικού και Τονικού χάσματος ανάμεσα σε κλίμακες

-Η ΝΤΟ μείζονα και η λα ελάσσονα (αρμονική) κλίμακα έχουν:

Οπλισμικό χάσμα 0 γιατί έχουν τον ίδιο οπλισμό. Ωστόσο, έχουν τονικό χάσμα 1 φθόγγο γιατί η λα αρμονική έχει προσαγωγέα $\text{σο} \geq$ (φθόγγος που δεν υπάρχει στη ΝΤΟ).

-Η ΝΤΟ μείζονα και η ΣΟΛ μείζονα έχουν:

Οπλισμικό χάσμα 1 γιατί η ΣΟΛ έχει $\text{φα} \geq$ στον οπλισμό. Επίσης, έχουν τονικό χάσμα 1 φθόγγο, γιατί ο φθόγγος $\text{φα} \geq$ δεν υπάρχει στη ΝΤΟ.

-Η ΝΤΟ μείζονα και η ΦΑ μείζονα έχουν:

Οπλισμικό χάσμα 1 γιατί η ΦΑ έχει $\sigma \leq$ στον οπλισμό. Επίσης, έχουν τονικό χάσμα 1 φθόγγο, γιατί ο φθόγγος σ_{ib} δεν υπάρχει στη ΝΤΟ, κ.ο.κ. Να μελετηθεί ο παρακάτω πίνακας στον οποίο αποτυπώνεται η σχέση ομοιότροπων και ετερότροπων κλιμάκων.

Σχέση κλιμάκων	Οπλισμικό χάσμα	Τονικό χάσμα
ΣΟΛ – ΡΕ	1	1
ΣΟΛ – ΦΑ	2	2
ΣΟΛ – μι	0	1
$\phi_a - ΝΤΟ \geq (ΡΕ \leq)$	1	2
$\Phi A - ΡΕ \leq (ΝΤΟ \geq)$	5	4
$\nu_{το} - \nu_{το \geq}$	4	3

Σημείωση: σχέση μεταξύ μακρινών κλιμάκων (οπλισμικό χάσμα άνω του 6), πρέπει να υπολογίζεται στην εναρμόνια εκδοχή.

Επεξήγηση των τεχνικών μέσων για μετατροπία

Υπάρχουν τρία είδη μετατροπίας:

1. Διατονική μετατροπία
2. Χρωματική μετατροπία
3. Εναρμόνια μετατροπία

Αναλυτικότερα για τα είδη μετατροπίας

1. Διατονική μετατροπία: το πέρασμα από μία πρώτη (απερχόμενη) σε μία δεύτερη (επερχόμενη) τονικότητα, με χρήση κοινής συγχορδίας και πραγματοποίηση πτώσης στο νέο τονικό περιβάλλον. Οι δύο συγχορδίες, της απερχόμενης και της επερχόμενης τονικότητας, μπορούν να βρίσκονται είτε στην τονικότητα που θα εγκαθιδρυθεί είτε να σχετίζονται σε μία άλλη (τρίτη) τονικότητα.
2. Χρωματική μετατροπία: το πέρασμα από μία πρώτη (απερχόμενη) σε μία δεύτερη (επερχόμενη) τονικότητα, χωρίς κοινή συγχορδία αλλά με κίνηση χρωματικού ημιτονίου σε μία τουλάχιστον φωνή μεταξύ των συνδεόμενων συγχορδιών.
3. Εναρμόνια μετατροπία: το πέρασμα από μία πρώτη (απερχόμενη) σε μία δεύτερη (επερχόμενη) τονικότητα, μέσω της εναρμόνιας μετάλλαξης ενός (τουλάχιστον) φθόγγου σε μία φωνή μεταξύ των συνδεόμενων συγχορδιών.

Επεξήγηση των τεχνικών μέσων για επικύρωση της μετατροπίας

Επικύρωση μιας μετατροπίας έχουμε, ουσιαστικά, όταν εμφανιστεί η δεσπόζουσα και η τονική, γιατί οι συγχορδίες αυτών των βαθμίδων περιέχουν τους κυριότερους φθόγγους μιας τονικότητας.

Να σημειωθεί ότι η μετατροπία εγκαθιδρύει ένα νέο τονικό κέντρο με την πραγματοποίηση πτώσης, ενώ η τονικοποίηση μιας βαθμίδας (μέσω της χρήσης παρένθετης) μπορεί να θεωρηθεί ως μια μικρής έκτασης τονική απόκλιση.

Είδη μετατροπιών με παραδείγματα

1. Διατονική μετατροπία

Στο παρακάτω απόσπασμα:

- βρείτε την απερχόμενη και επερχόμενη τονικότητα
- τα συγχορδιακά σύμβολα – την αρίθμηση
- τον τρόπο εισαγωγής και επικύρωσης της νέας τονικότητας
- το οπλισμικό και το τονικό χάσμα των δύο τονικοτήτων

A musical score in 3/4 time, key of B-flat major. The piece consists of six measures. The first measure is in B-flat major (two flats). The second measure introduces a sharp sign on the second line (F#), indicating a modulation to C major. The remaining four measures continue in C major. The bass line consists of quarter notes, and the treble line consists of half notes.

A musical score in 3/4 time, key of B-flat major. The piece consists of four measures. The first measure is in B-flat major (two flats). The second measure introduces a sharp sign on the second line (F#), indicating a modulation to C major. The third measure introduces a sharp sign on the third line (G#), indicating a modulation to D major. The fourth measure continues in D major. The bass line consists of quarter notes, and the treble line consists of half notes.

2. Χρωματική μετατροπία

Στο παρακάτω απόσπασμα:

- βρείτε την απερχόμενη και επερχόμενη τονικότητα
- τα συγχορδιακά σύμβολα – την αρίθμηση
- τον τρόπο εισαγωγής και επικύρωσης της νέας τονικότητας
- το οπλισμικό και το τονικό χάσμα των δύο τονικοτήτων
- σχολιάστε τον αλλοιωμένο (χρωματικά) φθόγγο μεταξύ των συνδεομένων συγχορδιών

A musical score in 3/4 time, key of B-flat major. The piece consists of three measures. The first measure is in B-flat major (two flats). The second measure introduces a sharp sign on the second line (F#), indicating a modulation to C major. The third measure introduces a sharp sign on the third line (G#), indicating a modulation to D major. The bass line consists of quarter notes, and the treble line consists of half notes.

3. Εναρμόνια μετατροπία

Στο παρακάτω απόσπασμα:

- βρείτε την απερχόμενη και επερχόμενη τονικότητα
- τα συγχορδιακά σύμβολα – την αρίθμηση
- τον τρόπο εισαγωγής και επικύρωσης της νέας τονικότητας
- το σπλισμικό και το τονικό χάσμα των δύο τονικοτήτων
- σχολιάστε τον εναρμόνιο φθόγγο μεταξύ των συνδεομένων συγχορδιών

Πριν προχωρήσετε στο Φύλλο εργασίας, προτείνετε στον εκπαιδευτικό να παίξει όλα τα παραδείγματα που προηγήθηκαν, και να προκαλέσει συζήτηση γύρω από το άκουσμα των μετατροπιών. Να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στις συνδεόμενες συγχορδίες (τις ανήκουσες σε διαφορετικές τονικότητες).

12) Φύλλο εργασίας

Άσκηση 1^η: Οπλισμικό και τονικό χάσμα μεταξύ κλιμάκων.

Δραστηριότητα 1^η:

Δίνεται η σχέση μεταξύ μειζόνων κλιμάκων.

- Να παίξετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να τραγουδήσετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να συζητήσετε επί των κλιμάκων που παίξατε και τραγουδήσατε
- Να γράψετε το οπλισμικό και τονικό τους χάσμα.

Σχέση κλιμάκων	Οπλισμικό χάσμα	Τονικό χάσμα
ΦΑ – ΣΙ _≤		
ΣΟΛ – ΡΕ		
ΣΟΛ – ΜΙ		
ΛΑ – ΣΙ _≤		
ΦΑ – ΡΕ _≤		

Δραστηριότητα 2^η:

Δίνεται η σχέση μεταξύ μειζόνων και ελασσόνων (και αντίστροφα) κλιμάκων.

- Να παίξετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να τραγουδήσετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να συζητήσετε επί των κλιμάκων που παίξατε και τραγουδήσατε
- Να γράψετε το οπλισμικό και τονικό τους χάσμα.

Σχέση κλιμάκων	Οπλισμικό χάσμα	Τονικό χάσμα
λα – μι		
σι – ρε		
φα – μι _≤		
ρε – σολ		
ντο _≥ – σι		

Δραστηριότητα 3^η:

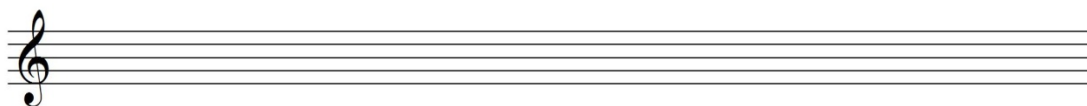
Δίνεται η σχέση μεταξύ ελασσόνων κλιμάκων.

- Να παίξετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να τραγουδήσετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να συζητήσετε επί των κλιμάκων που παίξατε και τραγουδήσατε
- Να συζητήσετε για τους προσαγωγείς των κλιμάκων
- Να γράψετε το οπλισμικό και τονικό χάσμα των τονικοτήτων.

Σχέση κλιμάκων	Οπλισμικό χάσμα	Τονικό χάσμα
ΣΟΛ – μι		
σι – ΡΕ		
ΦΑ – μι _≤		
ρε – ΣΟΛ		
ντο _≥ – ΝΤΟ		

Άσκηση 2^η:

Βρείτε τις συγχορδίες με τις οποίες μπορούν να συνδεθούν με διατονική μετατροπία οι τονικότητες ΦΑ και ΣΙ_≤.

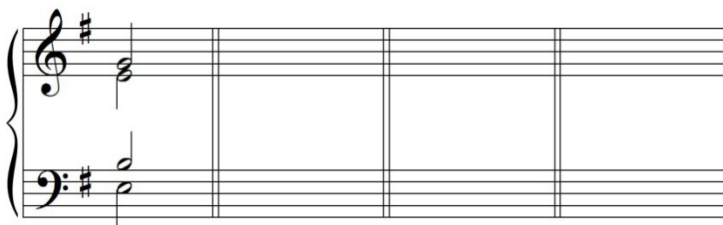
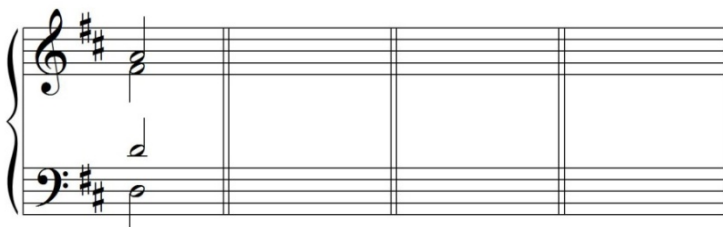
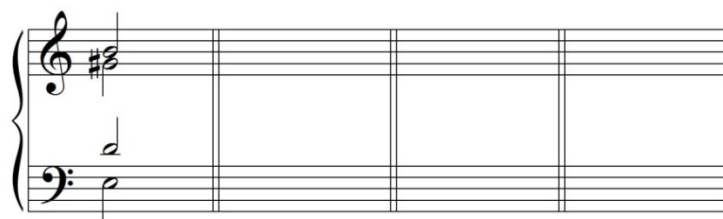
Άσκηση 3^η:

Βρείτε κάποιες συγχορδίες για να πραγματοποιήσετε χρωματική και εναρμόνια μετατροπία από τη σι_ε στη ΝΤΟ_ε.

Άσκηση 4^η: Δίνονται οι παρακάτω συγχορδίες.

- Γράψτε έστω μία συγχορδία με την οποία θα οδηγηθείτε σε άλλη τονικότητα με διατονική, χρωματική και εναρμόνια μετατροπία
- Βρείτε σε ποια τονικότητα συνδέονται οι δύο αυτές συγχορδίες
- Συζητήστε τις λύσεις που βρήκε ο καθένας

Ασκήσεις για το σπίτι

Άσκηση 1^η: Οπλισμικό και τονικό χάσμα μεταξύ κλιμάκων.

Δραστηριότητα 1^η:

Δίνεται η σχέση μεταξύ μειζόνων κλιμάκων.

- Να παίξετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να τραγουδήσετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να συζητήσετε επί των κλιμάκων που παίξατε και τραγουδήσατε
- Να γράψετε το οπλισμικό και τονικό τους χάσμα.

Σχέση κλιμάκων	Οπλισμικό χάσμα	Τονικό χάσμα
MI – ΛΑ		
ΝΤΟ – ΣΟΛ _≤		
ΜΙ _≤ – ΡΕ		
ΦΑ – ΜΙ _≤		

Δραστηριότητα 2^η:

Δίνεται η σχέση μεταξύ μειζόνων και ελασσόνων (και αντίστροφα) κλιμάκων.

- Να παίξετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να τραγουδήσετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να συζητήσετε επί των κλιμάκων που παίξατε και τραγουδήσατε
- Να γράψετε το οπλισμικό και τονικό τους χάσμα.

Σχέση κλιμάκων	Οπλισμικό χάσμα	Τονικό χάσμα
ρε – σι		
μι – φα _≥		
σολ – λα _≤		
ντο _≥ – ρε _≤		

Δραστηριότητα 3^η:

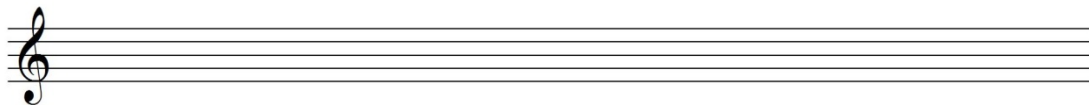
Δίνεται η σχέση μεταξύ ελασσόνων κλιμάκων.

- Να παίξετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να τραγουδήσετε τις παρακάτω κλίμακες
- Να συζητήσετε επί των κλιμάκων που παίξατε και τραγουδήσατε
- Να συζητήσετε για τους προσαγωγείς των κλιμάκων
- Να γράψετε το οπλισμικό και τονικό χάσμα των τονικοτήτων.

Σχέση κλιμάκων	Οπλισμικό χάσμα	Τονικό χάσμα
ΣΟΛ – μι		
σι – ΡΕ		
ΦΑ – μι _≤		
ρε – ΣΟΛ		
ντο _≥ – ΝΤΟ		

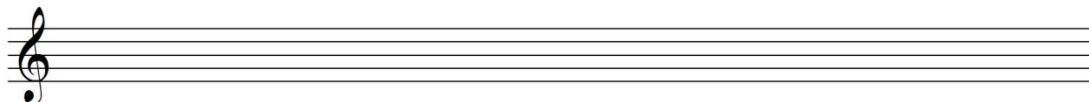
Άσκηση 2^η:

Βρείτε τις συγχορδίες με τις οποίες μπορούν να συνδεθούν με διατονική μετατροπία οι τονικότητες ΛΑ και ΡΕ.

Άσκηση 3^η:

Βρείτε κάποιες συγχορδίες για να πραγματοποιήσετε χρωματική και εναρμόνια μετατροπία από τη ΣΟΛ♯ στη φα♯.

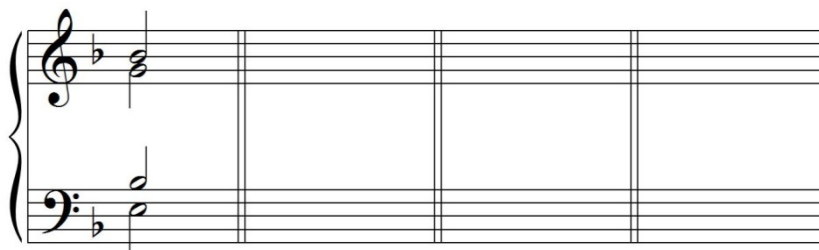
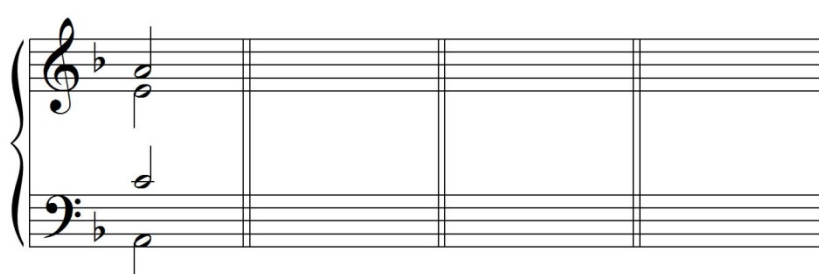
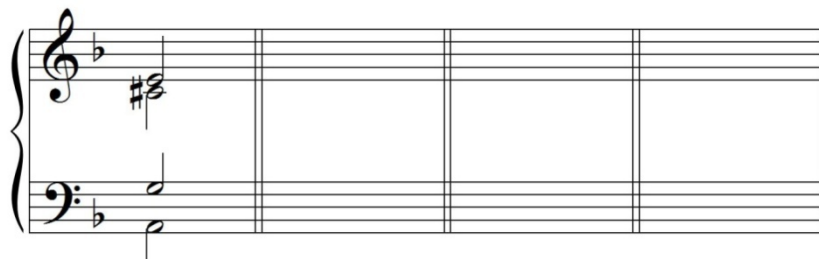

Άσκηση 4^η: Δίνονται οι παρακάτω συγχορδίες.

- Γράψτε έστω μία συγχορδία με την οποία θα οδηγηθείτε σε άλλη τονικότητα με διατονική, χρωματική και εναρμόνια μετατροπία
- Βρείτε σε ποια τονικότητα συνδέονται οι δύο αυτές συγχορδίες
- Παίξτε στο πιάνο τη σύνδεση της δοσμένης συγχορδίας με αυτές που βρήκατε.

Άσκηση 5^η:

Δίνεται ο μπάσος. Να εναρμονίσετε ί το παρακάτω θέμα.

Άσκηση 6^η:

- Γράψτε τον συμβολισμό – την αρίθμηση στο παρακάτω απόσπασμα
- Εντοπίστε τις μετατροπίες
- Εντοπίστε με ποιον τρόπο γίνεται η είσοδος στη νέα τονικότητα
- Παίξτε -πολλές φορές- στο πιάνο.

Musical score for Exercise 6, showing a piano accompaniment in 3/4 time with a key signature of one flat (B-flat). The score consists of two staves: a treble clef staff with chords and a bass clef staff with a melodic line. The key signature changes from B-flat to C major in the fifth measure.

Άσκηση 7^η:

Εναρμονίστε απευθείας και παίξτε στο πιάνο τα παρακάτω.

Δίνεται η σοπράνο.

Musical score for Exercise 7, Soprano part, in 3/4 time with a key signature of one sharp (F#). The melody consists of six measures of music.

Δίνεται ο μπάσος.

Musical score for Exercise 7, Bass part, in 3/4 time with a key signature of one flat (B-flat). The melody consists of six measures of music.

Γενικές οδηγίες για τις ασκήσεις της ενότητας

(13 & 14 - Διασύνδεση με άλλα μαθήματα και πληροφορίες για τον εκπαιδευτικό)

α) Προτείνεται να γίνει επίδειξη στο πιάνο, από τον εκπαιδευτικό, όλων των εναρμονισμένων θεμάτων και ασκήσεων που περιλαμβάνονται στην ενότητα. Επίσης, προτείνεται οι μαθητές να επαναλάβουν τις ασκήσεις μέχρι να νιώσουν άνετα με την εκτέλεση στο πιάνο.

β) Προτείνεται η επαφή των μαθητών με μια σειρά ακουστικών ασκήσεων που συνδέονται απόλυτα με τη διδακτική που προηγήθηκε. (Περιλαμβάνονται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι που ακολουθεί):

- Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων που υπάρχουν σε διάφορες καταστάσεις των συγχορδιών. Προτείνεται να περιλαμβάνονται και τα διαστήματα 7^{ης} μικρό, και 5^{ης} ελαττωμένο (4^{ης} αυξημένο).
- Αναγνώριση του είδους της συγχορδίας: μείζονες, ελάσσονες, αυξημένες, ελαττωμένες, και η δεσπόζουσα μεθ' εβδόμης, σε όλες τις καταστάσεις.
- Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών. Στις διαδοχές να συμπεριληφθούν και οι τέσσερις καταστάσεις της τετράφθογγης δεσπόζουσας καθώς και όσες συγχορδίες έχουν διδαχθεί οι μαθητές.
- Αναγνώριση μέτρων σχετικών με τα μέτρα που έχει συναντήσει ο μαθητής στις μέχρι τώρα ασκήσεις αρμονίας. Οι ασκήσεις να είναι δομημένες με απλά ρυθμικά σχήματα (μισά, τέταρτα και όγδοα).
- Αναγνώριση πιο σύνθετων μελωδικών σχημάτων. Οι δοσμένες μελωδίες μπορούν να αποτελέσουν και ασκήσεις με αριθμητικό συμβολισμό. Επίσης, μπορούν να αποτελέσουν το υλικό για απευθείας εναρμόνιση.

γ) Παρατίθεται η 2^η παραλλαγή (σύνθεση Τάσος Ν. Καραγιάννης) του «Menuet in F Major» του W. A. Mozart (KV5).

- Μιλήστε για μορφολογικά στοιχεία (θέμα και παραλλαγές, φράση, ερώτηση – απάντηση, περίοδος, λειτουργική σχέση I, IV και V).
- Αναλύστε το μουσικό κομμάτι του Παραρτήματος II: Γράψτε τα συγχορδιακά σύμβολα και την αρίθμηση, βρείτε τους ξένους φθόγγους, συζητήστε το είδος των ξένων φθόγγων, εντοπίστε το σημείο τονικής απόκλισης από την αρχική τονικότητα, συζητήστε για τις λειτουργικές σχέσεις των συγχορδιών που εμφανίζονται.
- Συνεργαστείτε με τον καθηγητή του πιάνου για να εκτελέσει αυτό το μέρος, και μετά την ακρόαση προκαλέστε συζήτηση για διάφορα ιστορικά ζητήματα (βιογραφία Μότσαρτ, σχολή της Βιέννης, κλασικισμός).

Σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα

Η ανωτέρω διδακτική ενότητα περιέχει αρκετές δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν στο ακέραιο, είτε κατ' επιλογή. Προτείνεται η παραμονή στη διδακτική ενότητα μέχρις ότου οι μαθητές δείξουν άνεση και ωριμότητα στη γραφή τους. Άπτεται των αναγκών των μαθητών και των απαιτήσεων του διδάσκοντος, ο χρόνος που θα αφιερωθεί στη συγκεκριμένη ενότητα. Με την ολοκλήρωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων, και αφού επαναληφθεί η διδακτική ενότητα της δεσπόζουσας μεθ' εβδόμης, της δεσπόζουσας μετ' ενάτης και της δεσπόζουσας με 13^η, να γίνει σύνδεση με την επόμενη διδακτική ενότητα, η οποία περιλαμβάνει τις αλλοιωμένες συγχορδίες.

Παράρτημα Ι

(σύνδεση διδακτικής ενότητας με Έλεγχο Μουσικών Ακουστικών Ικανοτήτων)

Ερώτηση Α: Αναγνώριση μελωδικών διαστημάτων

Α1		Α2		Α3		Α4	
α	2μ	α	2μ	α	3μ	α	3Μ
β	2Μ	β	2Μ	β	3Μ	β	4Κ
γ	3μ	γ	3μ	γ	4Κ	γ	5Κ
δ	3Μ	δ	6Μ	δ	5Κ	δ	6μ
ε	4Κ	ε	7μ	ε	6μ	ε	7μ

Ερώτηση Β: Αναγνώριση συγχορδιών

Β1		Β2		Β3		Β4	
α	Μζ	α	Ελ	α	Μζ	α	Ελ
β	Αυξ	β	ελτ	β	Αυξ	β	ελτ
γ	Μζ Α Αν	γ	Μζ Β Αν	γ	Μζ Α Αν	γ	Μζ Β Αν
δ	Ελ Α Αν	δ	Ελ Β Αν	δ	Ελ Α Αν	δ	Ελ Β Αν
ε	Μζ 7η μ	ε	Μζ 7η μ	ε	Μζ 7η μ	ε	Μζ 7η μ

Ερώτηση Γ: Αναγνώριση διαδοχής συγχορδιών

Γ1		Γ2		Γ3		Γ4	
α	$V^7-I-V_4^6-I^6$	α	$IV^6-I_4^6-V^7-I$	α	$V^7-I-V_4^6-I^6$	α	$IV^6-I_4^6-V^7-I$
β	$V^7-I-IV_4^6-V^6$	β	$IV-V^7-I_4^6-V^7$	β	$V^7-I-IV_4^6-V^6$	β	$IV-V^7-I_4^6-V^7$
γ	$I-V^7-I-IV^6$	γ	$I^6-V_4^6-I-V^7$	γ	$I-V^7-I-IV^6$	γ	$I^6-V_4^6-I-V^7$
δ	$I-V^7-I-V^6$	δ	$I^6-I_4^6-V^7-I$	δ	$I-V^7-I-V^6$	δ	$I^6-I_4^6-V^7-I$
ε	$I-IV^6-V^7-I$	ε	$IV-I_4^6-IV^6-V^7$	ε	$I-IV^6-V^7-I$	ε	$IV-I_4^6-IV^6-V^7$

Ερώτηση Δ: Αναγνώριση μέτρου

Δ1		Δ2		Δ3	
α	2/4	α	2/2	α	2/4
β	3/4	β	3/2	β	3/4
γ	4/4	γ	4/2	γ	4/4
δ	5/8	δ	6/8	δ	7/8
ε	7/8	ε	9/8	ε	11/8

Δ4. Αναγνώριση ρυθμικών σχημάτων

α

β

γ

δ

ε

Ερώτηση Ε: Αναγνώριση – Ταύτιση μελωδιών

E1

Five staves of music, labeled α, β, γ, δ, and ε. Each staff contains a melodic line in 4/4 time, key of D major. The melody is identical across all staves, starting with a quarter note D4, followed by eighth notes E4, F4, G4, A4, B4, C5, and ending with a quarter note D5. The notation includes various rhythmic values and accidentals (sharps and naturals).

E2

Five staves of music, labeled α, β, γ, δ, and ε. Each staff contains a melodic line in 4/4 time, key of D major. The melody is identical across all staves, starting with a quarter note D4, followed by eighth notes E4, F4, G4, A4, B4, C5, and ending with a quarter note D5. The notation includes various rhythmic values and accidentals (sharps and naturals).

E3

Five staves of music, labeled α, β, γ, δ, and ε. Each staff contains a melodic line in 3/4 time, key of D major. The melody is identical across all staves, starting with a quarter note D4, followed by quarter notes E4, F4, G4, A4, B4, and ending with a quarter note D5. The notation includes various rhythmic values and accidentals (sharps and naturals).

Παράρτημα II

Variations & Fugue
on a Theme of Mozart KV No. 5

Var. II *Andante* (♩ = 100)

Τάσος Καραγιάννης

Piano

ff

p

mf

ff

f

mf

Βιβλιογραφία

- Ausubel, D. P. (1968). *Educational Psychology: A cognitive view*. New York: Holt, Rinehart & Wilson.
- Bach J.S.: Breitkopf Edition. (1982). *371 vierstimmige Choralgesänge*. Leipzig: VEB Breitkopf & Härtel Musikverlag.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: Prentice Hall.
- Bruner, J. (1966). *Toward a Theory of Instruction*. New York: Norton.
- Jorgensen, E. (2003). What philosophy can bring to music education: Musicianship as a case of point. *British Journal of Music Education* 20 (2), 197-214.
- Θεοφιλίδης, Χ. (2002). *Διαθεματικότητα*. Εκδόσεις Γρηγόρη
- Θεοφιλίδης, Χ. (2012). *Σχολική Ηγεσία και Διοίκηση: από τη Γραφειοκρατία στη Μετασχηματιστική Ηγεσία*. Εκδόσεις Γρηγόρη
- Καραγιάννης, Α. (2007). «Μουσικό σχολείο... προκλήσεις, προβλήματα προοπτικές». *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου συνεδρίου ΕΕΜΑΠΕ, Μουσική Παιδαγωγική στον 21ο αιώνα*.
- Καραγιάννης, Α. (2010). «Θέματα οργάνωσης, αξιολόγησης και παρακολούθησης της ύλης των ατομικών μουσικών μαθημάτων». *Πρακτικά Συνεδρίου Πανελληνίας Ένωσης Γονέων Μουσικών Σχολείων*.
- Κασσωτάκης, Μ. & Φλουρής, Γ. (2013). *Μάθηση & διδασκαλία – Σύγχρονες απόψεις για τις διαδικασίες της μάθησης και της μεθοδολογίας της διδασκαλίας*. Εκδόσεις: Γρηγόρη.
- Mager, L. M. (2002). *Music Education – Source Readings from Ancient Greece to today* (2nd edition). New York, London: Routledge
- Johnson, D. J. (2006). Middle Adulthood. In: N. J. Salkind (Ed.), *Encyclopedia of Human Development* (Vol. 2, pp. 835-842). Thousand Oaks, CA: SAGE Reference.
- Read, H. (1958). *Education Through Art*. London: Faber & Faber.
- Silcock, P. & Brundett (2001). The management consequences of different models of teaching and learning. In: M. Middlewood, & N. Burton (Eds), *Managing the Curriculum*. (pp. 35-41). London: Paul Chapman Publishing.
- Sosniak, Lauren A. Retrospective interviews in the study of expertise and expert performance. *The Cambridge handbook of expertise and expert performance (2006)*: 287-301.
- Φλουρής, Γ. (1995). *Η αρχιτεκτονική της διδασκαλίας και η διαδικασία της μάθησης*. Εκδόσεις: Γρηγόρη.
- Φλουρής, Γ. (1999). *Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση* (6^η έκδοση). Εκδόσεις: Γρηγόρη.

